

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOLGA ACARBAŞ

**CEVDET KERİM İNCEDAYI'NIN
HAYATI VE ESERLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ. DR. BAYRAM SAKALLI

KIRIKKALE

2007

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti tarihi araştırmaların en önemli kaynakları, son dönem Osmanlı tarihi, Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarına tanıklık etmiş kişilerin kaleme almış oldukları eserlerdir. Bu eserlerden bazıları, yazarın kimliğine, kişisel özelliklerine ve eserin mahiyetine göre diğerlerinden farklı bir öneme sahiptirler. İşte Cevdet Kerim İncedayı ve eserleri de gerek yazarın gerekse eserlerinin özellikleri itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları için özel bir yere sahiptir. İncedayı uzun bir tarihi sürece sadece tanıklık etmekle kalmamış, aynı zamanda da olayların bizzat içinde yer alarak, tarihi süreç içinde önemli roller oynamıştır. Bu tecrübelerden hareketle kaleme aldığı eserleri de bu bakımdan önemlidir. Onun “Türk İstiklal Harbi” adlı eseri Türkiye Cumhuriyeti Tarihini konu alan ilk eserdir. “Türk İstiklal Mücahede Konferansları” ise hem hitabet hem de içerik bakımından kamuoyu ve bilim çevrelerinde oldukça etkili olmuş, büyük bir açığın kapatılmasında büyük rol oynamıştır. İncedayı’nın eserleri incelendiğinde, günümüz Millî Mücadele Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük gibi konularda kaleme alınan araştırmaların hemen hepsine model teşkil ettiği görülmektedir.

ABSTRACT

The most important sources of the history of the Turkish Republic are the works written by the eyewitnesses of the last period of Ottoman Empire, the National Struggle and the first years of the Republic. Some of these works have peculiar importance due to its writer, his personal characteristics and the function of it. By this point of view, Cevdet Kerim İncedayı and his works also have special importance because of either the writers, or the characteristics of the works within the studies related to the history of the Turkish Republic. İncedayı, not only witnessed to a long historical process, but also he himself took place in these historical events. With all these experiences he got, his works have got a major importance. His book named “Türk İstiklâl Harbi” is the first book to deal with history of the Turkish Republic. “Türk İstiklâl Mücahedesi Konferanslar” became very influential on the scientists and the public both rhetorically and its content. When İncedayı’s works are studied, it apparently seems that he was a model nearly for all those researches related with the history of the National Struggle, the history of the Turkish Republic, the history of Turkish Revolution and Kemalism.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım ‘‘Cevdet Kerim İncedayı’nın Hayatı ve Eserleri’’ adlı çalışmamı; ilmî ve ahlâkî geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografya da gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

24 / 04 / 2007

Tolga ACARBAŞ

ÖNSÖZ

Millî Mücadelenin Türk tarihi içerisinde özel bir yeri vardır. Zira bu dönemde Türk milleti bir ölüm kalım mücadelesi vermiş ve azim, karar ve fedakarlıklarının eseri olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuştur.

Bu dönem hakkında bilgi veren en önemli kaynaklar, olaylara şahitlik etmiş, bizzat içinde bulunmuş kişilerin yazmış oldukları eserlerdir. Bu anlamda başta Atatürk tarafından önce mecliste sunulan daha sonra ise kitaplaştırılan Nutuk olmak üzere, diğer Millî Mücadele komutanlarına ve toplumun değişik kesimlerinden yazarlara ait bir çok anı ve araştırma eserleri mevcuttur.

Tez konumuzu teşkil eden Cevdet Kerim İncedayı da hazırladığı eserler ile Millî Mücadele Tarihinin aydınlatılmasında önemli rol oynayan kişilerden biridir. İncedayı ve eserlerini daha önemli hale getiren husus ise onun hazırladığı “Türk İstiklal Harbi” adlı kitap ve “Konferanslar” Millî Mücadele Tarihi hakkında bilgi veren ilk kaynaklar olmasıdır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Cevdet Kerim İncedayı'nın Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet devrine, çok partili demokratik hayata kadar uzanan askeri ve siyasi kişiliği, devrin özellikleriyle beraber işlenmiştir.

İkinci bölümde ise eserlerinin içeriği ve kapsamı, değerlendirilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları bakımından önemi hakkında bilgi verilmiştir. Bu arada İncedayı'nın eserlerinde işlenen bilgiler, diğer kaynaklarla da karşılaştırmıştır.

Tezin hazırlanmasında her türlü destek ve yardımını esirgemeyen tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Bayram SAKALLI'ya ve bölümdeki diğer hocalarıma teşekkür eder, çalışmanın konunun ilgililerine faydalı olmasını temenni ederim.

Tolga ACARBAŞ

Kırkkale-2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA.....	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
CEVDET KERİM İNCEDAYI'NIN HAYATI	4
VE YAŞADIĞI DÖNEM	4
B) SİYASİ HAYATI	6
1- İlk Siyasî Faaliyetleri ve Milletvekilliği (1934-1938).....	6
2- Atatürk'ün Ölümünden Sonraki Siyasî Durum ve Cevdet Kerim İncedayı.....	9
3- 1939 Seçimleri ve İncedayı'nın Bakanlığı (1940-1941).....	11
4- Refah Gemisi Olayı ve İncedayı'nın Bakanlıktan İstifası	17
5- Çok Partili Hayata Geçiş ve İncedayı'nın Siyasî Faaliyetleri (1946-50).....	21
6- Ölümü	30
İKİNCİ BÖLÜM	32
CEVDET KERİM İNCEDAYI'NIN ESERLERİ	32
A) TÜRK İSTİKLAL HARBİ (BATI CEPHESİ)	32
1- Eserin İçeriği ve Kapsamı	32
2- Eserin Mahiyeti ve Değerlendirilmesi.....	34
3- Önemi	57
B) TÜRK İSTİKLAL MÜCAHEDESİ KONFERANSLARI.....	58
1- Eserin İçeriği ve Kapsamı	58
2- Konferansların Değerlendirilmesi.....	62
3- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Araştırmaları Bakımından Önemi.....	136
SONUÇ	137
BİBLİYOGRAFYA.....	139
A- KİTAPLAR VE MAKALELER.....	139
B- GAZETE VE DERGİLER :	145
EKLER	148

KISALTMALAR

a.g.e.	: Ad› geçen eser
a.g.m.	: Ad› geçen makale
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
bkz.	: Bak›nz
C	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkas›
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
ev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ty.	: Tarih yok
Yay.	: Yay›n
YKY	: Yap› Kredi Yay›nlar›

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilgiye uğraması ve savaşı bitiren Mondros Mütarekesi'ni imzalaması, devleti fiili olarak tarih sahnesinden çekilme noktasına getirmiştir. Mütareke sonrasında ülkenin dört bir yanında başlayan işgaller, Türk milletinin hayat hakkını elinden alan uygulamalara sahne olmuştur. Uzun yıllardan beri savaşlar içinde yorgun düşmüş Türk milleti ise, bu durum karşısında kayıtsız kalmamaya kararlı olduğunu işgallere verdiği tepkilerle göstermiştir. Ancak bu tepkiler, topyekun bir karşı koyma şekline ulaşamamıştır.

Türk milletinin düştüğü kötü durumu sindiremeyen bir çok vatansever, memleketin işgali karşısında çözüm yolları aramaya başlamıştır. İşte İstanbul'un İtilâf donanması tarafından fiilen işgal edildiği 13 Kasım 1918 günü İstanbul'a yeni gelmiş olan Mustafa Kemal de bunlardan biridir. O, Türk milletinin bu işgali kabul etmeyeceğini milletine duyduğu güvenle açık bir şekilde dile getirmiştir. Vatanı kurtarmak için İstanbul'da bazı teşebbüslerde bulunan Mustafa Kemal, tek çarenin Anadolu'ya geçmek, milletin sinesine dönmek olduğunu anlamış ve 19 Mayıs 1919 tarihinde çıktığı Samsun'da, Türk Millî Mücadelesinin önemli bir safhasını başlatmıştır.

Bu tarihten itibaren Türk Kurtuluş Savaşının amaç, ilke ve gerekçelerini Türk ve dünya kamuoyuna duyurmayı amaçlayan Mustafa Kemal, bu amaçla ilk olarak Havza ve Amasya'da faaliyette bulunmuştur. Amasya Tamimi'yle ülkenin yerine yurdun içinde bulunduğu durum ve bu durumdan kurtulmanın tek yolunun milletin azim ve kararlı olduğunu duyurmuştur.

Ardından daha önce toplanması kararlaştırılan Erzurum Kongresi'ne katılmak suretiyle Türk Millî Mücadelesinin amaç, ilke ve yöntemlerini belirlemeye çalışmıştır. Bölgesel olarak toplanan Erzurum Kongresi, alınan kararlar itibarıyla milli bir kongre özelliği göstermektedir. Sivas Kongresi ise, ülkenin ve vatanın bağımsızlığının tehlikede olduğunu, İstanbul Hükümetinin bu durum karşısında yetersiz kaldığını, tek yolun Türk Millî Mücadelesi ve bağımsızlık için savaşmak olduğunu vurgulamıştır.

Sivas Kongresi'nden sonra teşkil edilen Heyet-i Temsiliye, TBMM'nin açıldığı güne kadar görevlerini her türlü zorluğa rağmen yerine getirmeye çalışmıştır. Mustafa

Kemal ve arkadaşlarının gittikçe büyüyen bir güç kazanmaları, İstanbul Hükümetinin onlar› dikkate almas›n› zorunlu hale getirmiştir. Yapılan Amasya Mülâkat›, İstanbul Hükümetinin milli hareketi tanıdığı›n› en belirgin göstergesidir. Bu görüşmeden sonra Osmanlı Meclisi'nin açılmasına karar verilmiş, ancak Mustafa Kemal'in Meclisin İstanbul dışında bir yerde toplanması yönündeki ikazları dikkate alınmamıştır. Neticede Osmanlı Mebusan Meclisi toplanmış ancak bu meclisin Misak-› Milli kararlar›n› almas› üzerine İtilâf Devletleri İstanbul'u resmen işgal ederek Meclisi dağıtmışlardır.

Milletin haklı sesini duyuracak tek organ olan Meclisin kapanması üzerine Ankara'da yeni bir Meclisin toplanmasına karar verilmiştir. 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Türk milleti, gerçek temsilcisine kavuşmuş, Millî Mücadelenin hazırlık ve teşkilatlanma safhası bitmiştir.

Batı Anadolu topraklarını işgal eden Yunanlılara karşı Batı cephesi açıldı. Burada Yunan ilerlemesine karşı Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'nde ilk başarılı sonuçlar alındı. Sakarya Muharebesi'nde ise Yunan ilerleyişi tamamen durduruldu.

Bu başarılarından sonra yapılması gereken iş, Yunan ordusunun yurttan kovulmasıydı. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra 26 Ağustos 1922 tarihinde Türk ileri harekât› başladı. Büyük Taarruz dediğimiz bu hareket Türk ordusunun zafer kazandığı› 30 Ağustos Günü gerçekleşen Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile son buldu. Atatürk'ün "İlk hedefiniz Akdeniz'dir ileri!" emri sonucu Yunan ordusu takip edildi. 9 Eylül'de İzmir'e ulaşan Türk kuvvetleri, bölgedeki Yunan işgaline son verdi. Bu gelişmeler ardından Mudanya Mütarekesi imzalandı. Böylece Türk Millî Mücadelesinin savaş safhası sona ermiş oldu.

Şimdi Türk devletine ve milletine yeni bir çehre kazandırmayı amaçlayan Türk inkılab› safhası başlamıştı. Önce Cumhuriyet ilân edildi. Sonra çok partili demokratik sisteme geçildi. Türk milletini muasır medeniyetler seviyesine çıkarmayı hedefleyen, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasî ve dini hayatına yeni bir şekil kazandıran yenilikler yapıldı.

19. yüzyılında sonunda doğan her Türk vatandaşı, yukarıda özetlediğimiz ülkesinin mukadderatına bizzat tanıklık etmiş yaşayan bir tarih sıfatına haizdir. Bir yandan koca bir imparatorluğun çöküşünü, ülkenin işgalini, bir yandan Türk Millî Mücadelesi ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni, diğer yandan ise yeni Türkiye

Cumhuriyeti'nin geçirdiği siyasi, sosyal, kültürel, ve ekonomik değişikliklere şahitlik etmişlerdir.

Bu dönemde yaşayan birçok kişi, bu gelişmeler karşısında sadece tanık olarak kalmamış, olayların içine girerek yönlendirmeye çalışmışlardır. Bunların bir çoğu da yaşadıklarını, tecrübelerini gelecek kuşaklara aktarmak düşüncesiyle hareket ederek bir çok eser kaleme almışlardır ki bu eserler günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmalarının temel kaynaklarını teşkil etmiştir.

Cevdet Kerim İncedayı da bahsettiğimiz dönemlerin hepsine şahit olmuş, bununla yetinmeyip olaylara bizzat yn vermiş bir asker ve siyasetçidir. Eserlerinin en önemli özelliği, Millî Mücadele hakkında hazırlanan ilk eserler oluşudur. şu halde bu konuda yapılacak araştırmalar için en önemli kaynakların başında gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
CEVDET KERİM İNCEDAYI'NIN HAYATI
VE YAŞADIĞI DÖNEM

A) ÇOCUKLUĞU, TAHSİL VE ASKERİ HAYATI

Cevdet Kerim İncedayı'nın doğumu, ailesi ve tahsil hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Mevcut bilgiler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden temin ettiğimiz tercüme-i hal kağıdı örneği ve daha önce Selçuk Üniversitesi'nde Prof. Dr. Nejat Göyünç'ün danışmanlığında yapılan bir Yüksek Lisans tezidir¹.

İncedayı, 1893 yılında Sinop'ta doğmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tercüme-i hal kağıdı örneğinde verilen bilgiye göre babasının adı Abdülkerim, annesinin adı Ayşe'dir.² Türk Parlamento Tarihi adlı eserde ise annesinin adının Hafize Ayşe olduğu ve kendisinin Fatma Aliye hanımın eşi olduğu kaydedilmektedir³.

İncedayı, TBMM'nin 12.11.49 tarihli toplantısında Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıçlar aralarında meydana gelen bir tartışma sırasında babası hakkında kısa bir bilgi vermiştir. Bu konuşmada şunları söylemektedir:

“Arkadaşlarım daima babalarıyla övünüyorlar. Babalarıyla övünmede hakları vardır. Ben de babalarını bir ağabey bir amca gibi sayar ve ellerinden öperdim. Ama müsaade ederlerse ben de bir babadan bahsedeyim. Benim babam, Mithat Paşa Akka'ya sevk edilirken aynı hadiseden dolayı evvela idama mahkum olmuş, sonra 2-3 yıl boynunda lale Sinop'ta bir zindanda kalmıştır. Müteakiben Mithat Paşa öldürüldükten sonra Sinop Hapishanesinde ve saha sonra Meşrutiyete kadar Sinop'ta sürgün kalmış bir babadır. Bir hürriyet ve inkılâp mücahididir. Ben milli hakimiyet; millet hürriyeti,

---

¹ Bu Tez Çalışması da İncedayı'nın hayatı hakkında çok kısıtlı bilgi vermektedir. Çalışma sadece “Konferanslar” üzerinde yoğunlaşmıştır. Emine Gülter Yıldız, Cevdet Kerim İncedayı ve Türk İstiklal Mücahadesi Konferansları, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, (Danışman. Nejat Göyünç), Konya, 1987.

² Bkz. Ek:1 ;“T.B.M.M Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği”, 15-6-1935.

³ İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi (TBMM- V.Dönem 1935-1939 II.Cilt, Ankara 2001, s.962.

istiklâli ve iradesinin müemmen kılınmasını ve bu uğurda durmadan mütemadiyen ve ölünceye kadar çalışmak terbiyesini ilk olarak o zindan laleleri boynunda yaşayan babam›n manzaras›ndan ald›m”⁴.

İncedayı, 3 Eylül 1911'de Mektebi Harbiye'ye girmiş⁵ ve 30 Temmuz 1914'te mülâz›m-› sâni (Teğmen) olarak okulu bitirmiştir⁶. Daha sonra Harp Akademisine girmiş ve burayı tamamladıktan sonra da Erkan-ı Harp zabiti olmuştur.

Cevdet Kerim İnceday›, ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde savaşımıştır⁷. Bu cephede yaverlik ve bölük müfreze kumandanlığı görevlerinde bulunan İncedayı'nın savaşta gösterdiği hizmetlerden ötürü Gümüş Liyakat Madalyası aldığı görülmektedir. 14 Aralık 1916'da Mülâz›m-› evvel (Üst Teğmen) olmuştur. Otuz dördüncü Kafkas Alay› Yaveri iken Muamelât-› Atiyye Müdüriyeti Umur-› Ecnebiyye Şubesi mülhahlığında ve İtfaiyye Alay Yaverliği'nde bulunmuştur. 4 Temmuz 1918'de Erkân-ı Harbiye Mektebi giriş sınavını kazanmış ve 1 Mart 1921'de yüzbaşı rütbesine terfi etmiştir⁸.

İncedayı'nın Mütareke başından itibaren İstanbul'da, Anadolu'ya hizmet eden millî cemiyetlerin çalışmaları ile ilgilendiği görülmektedir⁹. Nitekim daha sonra Sivas'ta Üçüncü Kolordu'da çalışmış ve merkez ordusu mıntikasındaki iç isyanların bastırılmasında hizmeti geçmiştir. Bu kolordunun tanzim ve takviyesi için yapılan çalışmalara da yardımcı olmuştur. II. İnönü ve Sakarya Muharebeleri sırasında Fırka Erkân-ı harbi olarak Garp Cephesinde cereyan eden muharebelere katılmış, Afyon-Dumlupınar Savaşı'ndaki üstün hizmetlerinden dolayı binbaşılığa terfi etmiş ve Sakarya Muharebesi sırasında Erkan-› Harbiye-i Umumîye Harekât Şubesine atanmıştır. Kısım Şefi olarak sulha kadar bu vazifeyi sürdürmüştür¹⁰.

---

⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem VIII., C. XV, Toplantı 3, Otuzuncu Birleşim, 12.1.1949., s.59.

⁵ Güneş, a.g.e., s.962.

⁶ Bkz. Ek:1; Tercüme-i Hal örneğinde okulu bitirdiği yıl olarak 1913 tarihi kayıtlıdır.

⁷ “T.B.M.M Azas›n›n Tercümeihal Kağıdı Örneği”.

⁸ Güneş, a.g.e., s. 962.

⁹ “T.B.M.M Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği”.

¹⁰ Cevdet Kerim, Türk İstiklal Harbi (Garb Cephesi), Matbaa-i Ebu'z-ziya, İstanbul 1341, s.2.; Güneş, aynı yer.; “T.B.M.M Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği”.

Barıştan sonra yine Erkân-> Harbiye-i Umumiye müstakil Hava Şubesi Şefliğinde bulunmuş ve daha sonra 1 Eylül 1927'de¹¹ harp malûlü olarak Erkân-> Harp Binbaşılığında emekliye ayrılmıştır¹².

Cevdet Kerim İncedayı'nın ilk eseri Millî Mücadeleyi konu alan Türk İstiklâl Harbi'dir. Daha sonra Cevdet Kerim İncedayı dönemin Maarif Vekili Necati Bey tarafından Türk İstiklâl Harbini konu alan konferanslar hazırlamakla görevlendirilmiştir¹³. Bu konferansların birincisini 15 Mart 1927 tarihinde Ankara Türk Ocağında vermiştir. Bu konferans serisi daha sonra İstanbul Darülfünun Konferans salonunda ve Ankara Muallimler Kursunda tekrarlanmıştır.

B) SİYASİ HAYATI

1- İlk Siyasî Faaliyetleri ve Milletvekilliği (1934-1938)

Emekliye ayrıldıktan sonra C.H.P. nin müfettiş muavinliği görevini yapmaya başlayan İncedayı, aynı zamanda Türk Maarif Cemiyeti İstanbul mıntıkası temsilcisi olarak bu cemiyetin kuruluşunda ve öğrenci yurtlarının tesisi görevinde uzun yıllar çalışmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan 1934 yılına kadar İstanbul'da parti başkanlığı ve İstanbul şehir meclisi üyeliği yapmıştır. 1934'te C.H.P.'nin İstanbul il Başkanlığından partinin Genel Yönetim Kurulu üyeliğine tayin edilmiştir. 1934 yılı seçimlerinde Sinop milletvekili seçilen Cevdet Kerim İncedayı C.H.P.'nin en aktif idareci ve liderlerinden biri olarak dikkat çekmiştir¹⁴.

V. Dönem seçimlerinde Sinop'tan milletvekili seçildi. 17 Şubat 1935'de seçim tutanağını aldı. 1 Mart 1935'te Meclis'e katıldı. Tutanağı 7 Mart 1935'te onaylandı. Millî Müdafaa ve Arzuhal encümenlerinde görev yaptı. Ayrıca, iş kanunu lââyhası ve Kayseri-Eskişehir Tayyare Fabrikası'na mütedavil sermaye verilmesi için kurulan geçici encümenlerde de çalıştı.

¹¹ Güneş, emeklilik tarihini 5 Ağustos 1927 olarak kaydetmektedir. Güneş, a.g.e., s. 962.

¹² Bkz. Ek:1; "T.B.M.M Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği".

¹³ Cevdet Kerim İncedayı, Türk İstiklâl Mücahedesi Konferansları, İstanbul, 1927, s. 3.

¹⁴ Bkz. Ek:1; "T.B.M.M. Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği"; Güneş, aynı yer.

İncedayı, bu dönemde Meclis Genel Kurulunda çeşitli konularda görüşlerini bildirmiştir.

İncedayı, Hatay Meselesinin çözümü ile ilgili düşüncelerini mecliste şu şekilde bildirmiştir: “ Hatay İstiklal Harbinin başından beri bu milletin en üstün tuttuğu milli davalardan biri idi ve biridir.

Hatay davası, Türkiye Cumhuriyeti için hudut, siyaset ve istikbal noktasından umumi olarak geçiyorum- hayati bir mesele olduğu kadar milletimiz için milli ve tarihi bir meseledir.

Arkadaşlar; bu memleket her taraftan bütün dünyanın düşmanlığına maruz kaldığı zaman Atatürk’ün Türk ülkelerine, Türk fertlerine (Ayaklanın) (Kurtulacağız) diye yükselttiği söz ve sese, bu cumhuriyet idaresinin sınırları içindeki her Türk ve her yer gibi, Hatay da uymuş ve ayaklanmıştır.

Ankara itilafnamesi akteildiği zaman Hatay Türklüğü tam manasıyla mevcudiyeti millisini muhafaza etmiş bir halde idi. Biz, mukavelenin adı ne olursa olsun bu kardeşlerimizi o zaman büyük davanın büyük neticesini temin ve istihsal için Fransızlara emanet ettik. İstiklal Harbinde Atatürk’ün büyük sesine Şam ayaklanmadı, Lübnan ayaklanmadı. Hatay; İzmir, Ayıntab ve nihayet bütün Türkiye gibi ayaklandı. Çünkü o benden bir parça idi. Binaenaleyh biz Hatay’ı Ankara itilafnamesi ile sadece emanet olarak bıraktık. Emanetin bugün mahiyetini emanet ettiğimiz insanlar değiştirirken buna müdahale etmek bizim için bir ahlak ve tarih borcudur.

Eğer biz, Suriye yeni vaziyetini alırken Hatay’ı başka bir ırkın ve milletin hakimiyet ve hududunun içinde esarete bıraksaydık İstiklal Harbini yapmış olan Atatürk neslini Türk tarihi bütün hayat boyunca tenkitten ileri hatta tel’in edecektir. İşte bizim Hatay davasında bu kadar kuvvetli, bu kadar müttahit ve bu kadar hassas hareketimizin menşeleri yalnız siyasi, yalnız idari ve yalnız istikbal noktasından almaktan ileri geçerek milli, tarihi ve şerefli ve ahlaki idi”¹⁵. Diyerek Hatay’ın önemini vurgulamıştır.

Bu dönemde yaptığı konuşmalardan biri de Ziraat Bankası ile ilgili kanundur. Bu konu ile ilgili konuşmasına “ Bugün müzakere ettiğimiz kanun Ziraat Bankasının hukuk vazife ve vaziyetini tespit eden bir kanundur.” Diyerek başlamıştır. Daha sonra

---

¹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:V, İçtima:2, C.XV, 29.1.1937, s.171-172.

Ziraat Bankası personelinin askere alınmalarından sonra yaşanacak sıkıntılara dikkat çekmiş ve bu sorunun kanunla netlik kazanmasını istemiştir¹⁶.

İncedayı'nın 5. Dönemde yaptığı konuşma Af Kanunuyla ilgilidir. İncedayı af kanunu bekleyenlerin savaş yılları sırasında düşman saflarının kâh önüne kâh içine karışarak ve onları siper alıp arkasına gizlenerek bize onlarla beraber düşmanlık eden hain ve alçaklar olarak nitelendirmektedir. İncedayı sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

“Atatürk bir gün Samsun'a Anadolu'ya ayak basarak milletine kavuşmak ve milletini kendine kavuşturmak istediği günde o feci vaziyetleri düşünürsek, bütün vatandaşlar haydi aynı şekilde düşünüp hareket etmeyebilirlerdi diyelim. Haydi bu insaları da bir merteye kısa görüşlü sayalım. Fakat Erzurum Kongresi oldu. O bize bir işaret verdi, Sivas Kongresi oldu, haydi idrak ve izanları bununla da uyanmadı. İnönü oldu, haydi bu zaferde hatalarını, yanlış düşüncelerini tashih için yetmedi. Sakarya oldu, büyük zafer oldu. Haydi bunlar da bunları büyük milletin kurtuluş yolunda muvaffak olmaya başladığını izah edemedi. Mudanya oldu, yine kara kalplerinde ufak bir aydınlık olmadı. Lozan oldu, bu da kâfi gelmedi. Cumhuriyeti ilân ettik. Atatürk'ün şefliğinde kurtuluş harbinde olduğu gibi inkılâp ve itilâ harbinde de bu millet birleşerek topluluğunu devam ettirerek bugünkü büyük eser meydana geldi ve nihayet bugün bu kanunun müzakere edildiği şu ana kadar bütün dostu değil düşmanı bile bu millete hürmet ettiren, hayran bırakan bu eserlerin hangisi bunları kara kalbine ses verip uyandırdı?

Bu kanun hükmüne üç kısım girmektedir. Biri, İstiklâl mahkemelerinin, bu milletin istiklâl ve inkılâbının kuruluşunda birer inkılâp mabedi olan İstiklâl Mahkemelerinin mahkumları, diğeri heyeti mahsusaların verdiği kararlarla cezalandırılmış kimseler. Biride sanki bir familyadan inmiş gibi yüz ellilik soyadını taşıyan bu bahsettiğim hainlerdir.

Bunlar, bütün bu hainliklerini yaptıktan sonra düşman süngülerinin arasına karışarak düşman orduları ile beraber harice firar ettiler. Öbürküler, bu memleketin adliyesine, kanununa teslim olarak cezasını çekti ve çekmektedir. Bunlar ise bizi

---

¹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:V, İçtima:2, C.XVIII, 27.5.1937, s.321.

Lozanda binbir müşkülata maruz bırakan düşman heyetlerinin uluvvu cenabına sığınarak karşımıza çıkmışlardır”

İncedayı, bu vatan hainlerinin neden affedilmeleri gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“ Biz tarihten önce olan, yer yüzünün en eski, en asil bir millettir. Falan şu boğazı, filan şu kıtayı keşfetmiş diye bütün beşeriyet ona bir minnet yeri ayırıyor, bu kadar asil ve eski olan Türk milleti beşeriyeti ve yeryüzü coğrafyasını keşfetmişti ve dünya medeniyetini kuran biz böyle bir milletiz. Bu kadar eski olan bu asil millet son 15 senede de taptaze, zinde ve ileri bir devlet kurmuştur. Onların ihanetini kendi hararetimiz, kendi kudretimiz, kendi imanımız içinde ne şekilde eritmek, hazmettirmek lazımsa onu yapmak istiyoruz. Büyük şefin büyük programının icapları buradadır. Bundan başka zatında mündemiç hıyanetle kalmış olan bu fani ve bedbaht insanların sulbünden gelmiş, sıhriyetle akraba olmuş, halbuki bugün cumhuriyetin öz halis, temiz vatandaş olan bigünah insanlar var. Bunlara bir sui tali eseri olarak intisabdan ve başka kusuru olmayan cumhuriyet vatandaşları bulunan bu evlad ve akrabaların hayatlarınca nesli çoğalacak ve bir gün bu bundadır, şu şundadır diye milli bütünlüğü bozucu şeyleri kudretli idareimiz zamanında izole etmek lazımdır. İşte bu milli, ahlâki ve bütünlüğü tamamlayıcı sebeplerden dolayı bunların affında bir zaruret ve icap görmekteyim”¹⁷.

Bu konuşmalarda da anlaşılacağı gibi İncedayı'nın mecliste oldukça etkili olduğunu görmekteyiz.

2- Atatürk'ün Ölümünden Sonraki Siyasî Durum ve Cevdet Kerim İncedayı

Atatürk'ün ölümünden sonra ülkenin yönetiminde Atatürk'ün boşluğunu doldurabilecek icraatların devam ettirebilecek en uygun isim olarak İsmet İnönü belirlemiştir. O, Lozan'da gösterdiği başarıdan sonra Cumhuriyetin ilânıyla beraber Başvekil olmuş ve bu görevi, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı süresince hemen hemen fasılasız devam etmiştir. Bu durum onu, Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesiyle “İkinci Adam” haline getirmiştir. Önce CHP Meclis Grubu toplantısında yapılan seçimde üyelere 322'si İsmet İnönü'nün, bir kişi (Hikmet Bayur) ise Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı için oy kullanmış, daha sonra ise TBMM'de 11 Kasım 1938'de

---

¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:V, İçtima:3, C.XXVI, 29.6.1938, s.478-481.

yapılan toplantıda İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir¹⁸. Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesiyle “şartların getirdiği adam” İsmet İnönü, artık halkın “Milli Şef”i olmuştur¹⁹.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu günlerde, ülke içinde bir takım sorunlar söz konusu idi. Bunlar çok önemli sorunlardı. İnönü bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Dış alemin yeryüzü ölçüsünde çatışmaya gittiğini, kesin inanmayla görüyorum. Ufukta beliren bu çetin fırtınayı selametle geçirmek en çok fikrimi işgal ediyordu.

Dış münasebetlerimiz kararsız ve temelsizdi. Sovyetlerle münasebetlerimiz gölgeli, Nazilerle münasebetlerimiz şüpheli ve Garp alemiyle münasebetlerimiz temelsizdi.

İç politikada bir huzur nizamına ihtiyacımız vardı. Ve bu mesele benim gözümde acele idi. Devletin iç ve dışişlerini inanılır bir zemine oturtmak ilk görevdi. 1930'dan sonra hazırlanan iktisadî planın neticesi değerlendirilmeliydi”²⁰. Ancak o günlerde yaklaşan II. Dünya Savaşı, bütün dikkatleri iç meselelerden çok bu konuya yönlendirdi. Gerçek şu ki, İnönü oldukça karışık ve sonu belli olmayan dünya şartları içinde Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmişti.

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı seçildikten kısa bir süre sonra, bir yandan güvendiği kişilere görev vererek CHP içindeki gücünü artırmış, bir yandan da izlediği barışçı politikalarla eski muhaliflerin rejimle uzlaşmasını sağlamıştı. 26 Aralık 1938'de Ankara'da toplanan Birinci Olağanüstü CHP kurultayında, parti programında değişiklik yapıldı. Genel başkan seçimine ait maddeyi değiştirmeye yönelik tasarı teklifi şöyle idi:

“Partinin kurucusu ve ebedi Başkanı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Kemal Atatürk'tür.

Partinin değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür.

Partinin değişmez başkanlığı aşağıdaki üç şekilde boşalabilir:

---

¹⁸ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih 1923-1950”, Türkiye Tarihi C. 4, İstanbul 1997, s.122.

¹⁹ İnönü Türk basınında “Milli Şef” unvanını ilk defa o günlerde almıştır. Mesela 13 Kasım 1938 de çıkan “Bugün” gazetesinin başyazısında şöyle yazıyordu: “Millet Meclisi Atatürk'ten sonra onun eserini en iyi koruyacak, devam ettirecek halefini ittifakla seçti. Ve Atatürk'ün en yakın zafer ve inkılap arkadaşı İsmet İnönü'yü devletin en yüksek vazifesi başına getirerek, yeni Milli Şef'ini tayin etti. ” Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C.II, İstanbul, 1968, s. 29.

²⁰ Aydemir, a.g.e., s. 33.

1. Vefat,
2. Vazife yapamayacak hastalık,
3. İstifa ”²¹.

Bu tasarı oybirliği ile kabul edildi. Bu karardan sonra İnönü, yalnız devletin başı olarak değil, tek partili siyasi iktidarın da “değişmez Başkanı ve Milli Şefi” olarak Türkiye Cumhuriyeti’nde güçlerinin zirvesine ulaşmış oluyordu. Ve bu zirve beraberinde bir sürü sorumluluk getiriyordu²².

Celal Bayar'ın istifasından sonra hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından İstanbul milletvekili Refik Saydam'a verildi. I. Refik Saydam hükümetinin programı 27.01.1939’da okundu ve aynı gün yapılan güven oylamasında kabul edildi²³. Bu hükümet, aynı yıl yapılan genel seçimlere kadar görevine devam etti.

3- 1939 Seçimleri ve İnönü’nün Bakanlığı (1940-1941)

Beşinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 27 Ocak 1939’da son toplantısını yaparak seçimin yenilenmesine karar verdikten sonra, 10 Şubat’ta CHP’nin bütün illerden aday göstereceği, ama birkaç ilde de bağımsız adaylar için boş yer bırakacağı açıklandı. Şubat ortalarında milletvekili adayı olmak isteğiyle partiye başvuruların sayısı birkaç bine ulaştı. Yürürlükte olan iki dereceli seçim uygulaması doğrultusunda, 13 Mart’ta CHP’nin ikinci seçmen adaylarının listesi açıklandı. 15-21 Mart 1939 seçimlerin ilk aşaması tamamlanarak nihai oylamayı yapacak olan toplam 40.979 ikinci seçmen seçildi. Bu ilk aşama sonucunda seçilen ikinci seçmenlerin hemen hemen tamamı CHP’nin aday gösterdiği ikinci seçmenlerdi. Resmi açıklamalara göre bu ilk aşamada, 1927’de yüzde 23, 1931’de yüzde 45, 1935’te yüzde 69 olan seçimlere katılma oranı, bu kez yüzde 78 gibi rekor bir düzeye ulaşmıştı²⁴.

İkinci seçmenler belirlendikten sonra, milletvekili aday listelerinin CHP yöneticilerinin ikinci seçmenlerle yapacağı görüşmelerden sonra açıklanacağı bildirildi.

²¹ Celal Bozkurt, Siyaset Tarihimizde CHP, İstanbul (ty), s.47.; Aydemir, a.g.e., s., s. 38.

²² Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasî Partiler, İstanbul, 1995, s.572-573.

²³ Üye Sayısı: 399; Kullanılan oy: 341; Kabul: 341.

²⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940), I, YKY, İstanbul, 2003, s.326-327.

İkinci seçmenlerle görüşerek onların düşüncelerini sorma yöntemi tek parti dönemindeki seçimlerde ilk kez uygulanıyordu.

İsmet İnönü, 22 Mart'ta Ankara'da 28 ilin (toplam il sayısı 62) ikinci seçmenleriyle aday listeleri hakkında bir görüşme yaptı ve böylece sınırlı da olsa CHP yönetimi tarihinde ilk kez, milletvekili adayları konusunda parti tabanının da görüşlerini almış oluyordu.

1935'te benimsenen CHP tüzüğündeki ilgili madde uyarınca CHP genel başkan, genel bakan vekili ve genel sekreterinden oluşan üç kişilik Genel Başkanlık Kurulu, 24 Mart'ta yaptığı toplantıdan sonra CHP'nin milletvekili adayları belirledi. Genel Başkanlık Kurulu seçimlerde 420 kişiyi CHP adayı olarak gösterirken, Afyon, Ankara, Eskişehir ve Niğde'de bağımsız adaylar için 4 kişilik yeri boş bırakıyordu. Bağımsız adaylara yer açmak için partinin bazı seçim çevrelerinde aday göstermeme uygulamasına ilk kez 1931 seçimlerinde başlanmıştı. Ancak, 1931'de 20, 1935'te 13 bağımsız aday milletvekili seçilirken, 1939'da bağımsız adaylar için sadece 4 kişilik bir yerin boş bırakılması dikkat çekiyordu.

26 Mart'ta ikinci seçmenler oyları kullandılar. Seçim sonucunda partinin aday gösterdiği 420 kişi ile kendileri için boş yer ayrılan 4 bağımsız ittifakla milletvekili seçildiler.

1939 seçimleri incelendiğinde şu noktalar dikkat çekmektedir:

- Partinin kendi adayını göstermeyerek dolaylı olarak destek verdiği ve bu sayede milletvekili seçilen bağımsızların dördü de gayrimüslimdi²⁵.

- Meclise seçilenlerin 14'ü kadındı²⁶.

- İnönü'nün kendi kadrolarını kurma politikasına bağlı olarak, bir önceki meclisteki her dört milletvekilinden biri yeni meclisin dışında bırakılmış ve bazı eski muhaliflerin yanı sıra yeni yüzlere de milletvekilliği görevi verilmişti. Buna karşılık,

---

²⁵ Berç Türker, Dr. Nikola Taptas, İstamat Özdamar ve Dr. Abravaya Marmaralı.

²⁶ Bu sayı kadınların ilk kez katıldığı 1935 seçimlerinden sonra oluşan beşinci mecliste 18 idi.

Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan ve İnönü'ye karşı tavırlarıyla bilinen birçok ünlü isim meclis dışında bırakılmıştı²⁷.

İsmet İnönü parti ve hükümetten sonra meclis üzerinde de otoritesini kurmuş ve üyelerinin tümünün onayından geçmiş bir meclis ortaya çıkarmıştır.

3 Nisan'da ilk toplantısını yapan TBMM İsmet İnönü'yü ittifakla yeniden cumhurbaşkanı seçerken, İnönü'nün yeniden görev verdiği Refik Saydam yeni kabinesini oluşturarak meclisten güvenoyu alıyordu.

II. Saydam Hükümetinin programı 10.04.1939'da okundu. Aynı gün yapılan güven oylamasında 389 oyla kabul edildi. Oylamaya katılmayan 35 vekil bulunuyordu.

Bu dönemde de Sinop milletvekili seçilen İncedayı, II. Saydam Hükümetinin ilk açılan Bakanlar kurulu listesinde yer almamakla beraber, Muhabere ve Münakalât Vekili Ali Çetinkaya (Afyonkarahisar)'nın 20.11.1940 tarihinde Bakanlıktan ayrılması üzerine onun yerine göreve getirildi. Cevdet Kerim İncedayı, II. Refik Saydam Hükümeti'nde Muhabere ve Münakalât Vekilliğine (Ulaştırma Bakanlığı) getirilmesi münasebetiyle yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

"Aziz Millî Şefimiz Cumhur reis İsmet İnönü ve Sayın Başvekil Doktor Refik Saydam'ın yüksek tevaccüh ve tensipleriyle uhdeme tevdi buyurulmuş olan Münakalât Vekilliği vazifesine başladım.

Devlet Demiryolları, Denizyolları, Havayolları, limanlar, posta, telgraf ve telefon işlerinin bilhassa bugün dünyanın içinde yaşadığı ve memleketimize de aksi tabii bulunan fevkalâde ahval ve şartların karşısında haiz oldukları müstesna ehemmiyet üzerine fazla durmağı zait sayarım.

Bu meyanda Münakalât Vekâletinin çalışma mevzuu içinde bulunan bu hizmetlerin bir taraftan tam mânâ ve vasfı ile halk hizmeti ve diğer yandan da devlet umumi hayat ve varlığının en mühim bir şubesi olduğunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmek isterim.

Memleket müdafaa hizmetlerinin hüsnü ifası, millî birlik duygu ve hareketinin bir kat daha kuvvetlenmesi, iktisadî ve ticarî hayatımızın her zamanın icaplarına göre

---

²⁷ Kılıç Ali, Şükrü Kaya, Hasan Rıza Soyak, Recep Zühtü Soyak, Tevfik Rüştü Aras, Cevat Abbas Gürer, Tahsin Uzer, Hüsrev Gerege, Naşit Hakkı Uluğ gibi. Cumhuriyet Ansiklopedisi, aynı yer; Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", s.123.

intizamla inkişaf seyrini takip edebilmesi, hülâsa vatanın vatandaşın her türlü hak ve menfaatlerinin emniyet ve müdafaasının arzusunun bir surette temini, bu hizmetlerin şuurlu bir tenasüp ve inzibat, bilgi ve intizam ve tam ahenk içinde çalıştırılmasını âmir bulunmaktadır.

Sayın selefim Ali Çetinkaya'nın yüksek himmet ve emekleriyle Münakalât Vekâleti camiasının millet ve memleket işlerinde ve dikkatle kurulmuş teşkilâtının ilim ve fen kabiliyetinin artmasında bugün vâsıl olmuş bulunduğu hayırlı ve müspet neticelerin müşterek mesaimizle atıde daha ileri merhalelere vâsıl olacağını kanaatle önde tutarak işe başlamış bulunuyorum.

Vazife ve salahiyeti ne olursa olsun, bütün mesai arkadaşlarımla, kendilerine mevdu hizmetlerde yüksek bir feragat ve hiçbir suretle sarsılmaz bir doğruluk, derin bir meslek aşkı ve muhabbeti içinde disiplin ve otorite ile aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisinin ve Cumhuriyet Devletinin halkçılık mefhumu esaslarını kendilerine daima rehber tutarak çalışmalarını isterim.

Hepinize hayırlı ve ileri başarılar diler ve sevgiler sunarım ²⁸.

İncedayı, Bakanlık yaptığı dönemde Demiryolları, Denizyolları ve Havayollarının geliştirilmesi için çalışmalar yapmıştır²⁹. Bu çalışmalar genel olarak şunlardır:

Avrupa devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ticaret ve ulaşım faaliyetlerinin düzenlenmesi konusunda faaliyetlerde bulunmuştur³⁰.

Demiryolları ve Liman İşletmelerinin teşkilat ve işleyişine dair hazırlanan kanunlarla bu müesseselerde köklü düzenlemeler yapılmıştır³¹. İncedayı'nın özellikle adı geçen müesseselerin ihtiyacı olan istasyon şefi, hareket şefi gibi memurların yetiştirilmesi için meslekî ve teknik okullar açılması konusunda faaliyet göstermesi dikkate değerdir³².

Milletlerarası telekomünikasyon mukavelenamesine bağlı telgraf ve telefon nizamnameleri ve nihai protokolleri ve radyo komünikasyon umumi nizamnameleri

---

²⁸ Güneş, a.g.e., 663-664.

²⁹ Akşam Gazetesi, 4 Eylül 1941.

³⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:VI, İçtima:2, C.XV, 25.12.1940, s.157, 174.

³¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:VI, İçtima:2, C.XVII, 21.4.1941, s.85-88, 89-90, 96, 120-123.

³² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:VI, İçtima:2, C.XVII, 21.4.1941, s.109-110.

hazırlanarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası standartlara uygun ulaştırma hizmetlerine kavuşması yolunda gayret sarf edilmiştir³³.

28-5-1941 tarihli Münakalât Vekaleti bütçesi görüşmeleri sırasında bazı Milletvekillerinin Yüksek Deniz Ticaret Mektebine ayrılan bütçeye itiraz etmeleri üzerine de İncedayı şunları söylemiştir:

“Yüksek deniz ticaret mektebi, memleketin ticaret filosuna makinisti ve süvari yetiştiren tek bir müessesedir. Hakikaten yüksek huzurunuzda arz edeyimki, kuruluşu sağlam esaslara dayanan, bu müesseseyi, inkişaf ettirmek için esasları ihtiva etmektedir. Yalnız hali hazır vaziyeti, Türk ticaret filusunun bilhassa istikbalini önleyecek kadar inkişafı değildir. Şimdi yeni tedbirlerimizle mektebe bu esaslı inkişaf ve takati vermekteyiz. Bugün mektebin 112 talebesi vardır. Filhakika bu 165 bin liraya 112 talebeye taksim ettiğimiz zaman talebe başına bin şu kadar lira düşüyor gibi bir fikir vehleten gelir. Yalnız bu mektebin mahiyeti doğrudan doğruya dersane, yatakhane, yemekhanesi olan ve nazari tedris yapan bir mektep mahiyetinden büsbütün başkadır. Bunun iki tane tatbikat vapuru vardır. Liman içinde, iptidai hareketleri talebeye öğretmek için bir kaç matörü vardır.

Keza kürek ve yelkenli hizmetleri öğretmek için diğer vesayiti vardır. Bilhassa makinist talebeyi yetiştirmek için daha ziyade tekemmüle çok muhtaç olan bir atölyesi vardır. Hülusa bu gibi tesisatın ve vesaitin hepsi bunun içindedir. Biz buna rağmen bu sene aldığımız tedbir ile aynı kadro içinde mektebin bu 112 talebesini bu sene musabakada alacağımız talebe ile 150'ye kadar çıkaracağız. Mektebin daha büyük bir inkişaf bulacağı muhakkaktır. Bütçe üzerinde, mektebe tahsis edilen parada ve bu hizmet maddelerine tahsis edilen kısımda rahatsızlık duyacak ve memnuniyet dışında hissedilecek hiçbir şey yoktur.” Diyerek muhalifleri ikna etmiştir³⁴.

30-5-1941 tarihli meclis içtimaları da İncedayı için zorlu geçmiştir. Nitekim bu içtimalarda Devlet Havayolları Umum Müdürlüğü, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Müdürlüğü ve Devlet Denizyolları İşletme Müdürlüğü 1941 yılı bütçe

³³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:VI, İçtima:2, C.XVIII, 7.5.1941, s.20, 26-29.

³⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:VI, İçtima:2, C.XVIII, 28.5.1941, s.249-250.

görüşmeleri yapılmıştır. İncedayı bazı itirazlara rağmen bu bütçe görüşmelerini de başarıyla atlatmıştır³⁵.

İncedayı'nın bu dönemde Bakanlığına bağlı liman memurlarına söylediği “Mesai saatinin sonunu saat elde beklemek tembel insanlar›n harc›dır; mesai saati yok, iş var” sözleri dönemin basın yayın organlarında geniş yer tutmuştur. Cumhuriyet Gazetesindeki habere göre Münakalat Vekili Cevdet Kerim İncedayı, Limanlar Umum Müdürlüğünde yaptığı incelemeler sırasında Devlet Limanları İşletmesine gelerek Umum Müdür Raufi Manyaslı ile görüşmüş, kendisinden muhtelif meseleler üzerinde izahat aldıktan sonra şube müdürlerini kabul etmiştir. Daha sonra yeni yolcu salonuna giderek salonun birinci kat›nda şefler ile beraber toplanmış olan memurlar ile bir görüşme yapmıştır. Cevdet Kerim İncedayı, münakalât işlerinin memleketimizdeki ehemmiyetini ve vekâlet memurlar›nın aldığı vazifenin yüksekliğini tebarüz ettirdikten sonra memurlar› feragata ve bütün kudret ve kuvvetleriyle çalışmağa davet ederek şunları söylemiştir:

“Mesai saatinin sonunu saat elde beklemek tembel insanlar›n harc›dır. Mesai saati yok, iş vardır. Bunun için hepimizin fedakârlığı lâzımdır. Şimdi benim vekâletim zamanında değil, her zaman bu fedakârlığı yapmanız beklenir. Münakale işlerinin gecesi gündüzü yoktur. Geceleri evinizde uykunuz kaçarsa işinizin başına gelmeyi ilk iş olarak düşününüz.”

İncedayı, bu sözleriyle aynı zamanda da devletin münakale işlerinde geri kaldığını ve bunu telafi etmeye mecburiyetinde olduklarına işaret etmiştir³⁶.

İncedayı, İstanbul'da bulunduğu sırada bir gazete muhabirine verdiği demeçte çalışmalarını şu şekilde anlatmıştır:

“Son seyahatimde baz› cenup vilâyetlerini ve bu meyanda cenup limanlar›m›z› tetkik ettim. Antalya ve Alanya limanlar›n› gördüm. Buralarda yap›lmas› zaruri olan tesisatı tespit ettik. Bunlara derhal başlayacağız.

İzmir civarındaki Aziziye tünelleri ve hattı, Cumhuriyet bayramımız şerefine ayın 29 undan itibaren işlemeğe açılacaktır. Yeni hat eski hatta nazaran daha meyillidir. Yeni hattımızdan en ağır sıklette katarlar geçebilecektir.

³⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:VI, İçtima:2, C.XVIII, 30.5.1941, s.329-413.

³⁶ Bkz. Ek:5; Cumhuriyet Gazetesi, 17 Birinci kânun (Aralık) 1940.

Kuleliburgaz-Svillingrad hattını işletmek için Devlet Demiryolları, buradaki işletme tesisatı ve istasyonların tesellümünü ikmal etmiştir. Bu hat bu suretle tamamen elimize geçmiş bulunuyor.

Arda ve Meriç üzerindeki köprüler inşaatının tevakkuf etmeden ikmal edilmek üzere başlamış olduğunu ve Şubat başında köprülerin inşaatının mutlak şekilde tamamlanacağını söyleyebilirim. Bu suretle Avrupa ile bir müddetten beri karadan doğrudan doğruya kesilmiş olan tren münakalâtı tekrar başlamış olacaktır³⁷.

Cevdet Kerim İncedayı'nın Bakanlık görevinde genel olarak başarılı olduğu söylenebilir. Ancak bu dönemin iç ve dış şartları Türkiye'de oldukça sıkıntılı günler yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın yarattığı sıkıntılar, İncedayı'yı ve Bakanlığını da etkilemiştir. Nitekim Bakanlık sırasında 23 Haziran 1941'de Mersin'den İskenderiye'ye gitmekte iken batarak birçok kişinin ölümüne sebep olan Refah Gemisi faciası, İncedayı'nın Bakanlık görevinden istifasına sebep olmuştur.

4- Refah Gemisi Olayı ve İncedayı'nın Bakanlıktan İstifası

II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1941 yılı başlarında Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi, Sir Hugh Montgemery Knutbull Huggensen Türk ilgililerine “Almanlarla saldırmazlık paktı imzalamazsanız, daha önce talep ettiğimiz denizaltıları vereceğiz^{*}” dediği gibi, dört uçak filosunun hediye edileceğini de bildirmişti³⁸. Ancak durum İngilizlerin istediği gibi gelişmedi ve Türk Alman Dostluk Antlaşması 18 Haziran 1941 tarihinde Ankara'da imzalandı. Almanlar Rusya'ya yapacak Barbarossa Harekati'nden önce güney yönüne güven altına almak istiyorlardı. Barbarossa Harekati'nin başladığı gün olan 22 Haziran 1941 günü Türkiye Cumhuriyeti de tarafsızlığını ilan etti. İngilizlerle uzun yazışmalardan sonra, tam bu sıralarda, bir Türk askeri kafilesinin Mısır'dan İngiltere'ye hareket edecek olan İngiliz konvoyuna yetişmek üzere yola çıkarılması kararlaştırılmıştı. İngilizler kafilenin ısrarla 25 Haziran'da Mısır'da Port Said'de hazır olmasını şart koştu. Mısır'a hangi yoldan gidilmeliydi? İki seçenek vardı. Birinci seçenek deniz yolu, ikinci seçenekse kara yolu idi. Günün koşulları ve kara yolu

³⁷Bkz. Ek:5; Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1941.

^{*} Türkiye'nin İngiltere'den satın alacağı denizaltıların adları; Uluç Reis, Murat Reis, Oruç Reis, ve Burak Reis'tir.

³⁸ Muzaffer Erendil, Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, Ankara 1999, s.66.

yetersizliği kafilere için kara yolunu cazip kılmıyordu. Bir başka etken ise zaman darlığı idi. Geriye ikinci seçenek kalıyordu. O da gerek müttefik gerek mihver devletleri savaş gemileri ve denizaltılarıyla dolu, onların cirit attığı Doğu Akdeniz’den geçerek deniz yolu ile Mısır’a gidilmesi seeneğiydi. Hükümet İngiltere’de yapımı biten destroyerler, denizaltılar ve dört uçak filosunu almak için deniz yolunu tercih etti. Askeri kafilere, bir yarbay, 10 yüzbaşı, 5 üsteğmen, 16 Deniz Harp Okulu³⁹ ve 20 Kara Harp Okulu öğrencisi ve kalanı erlerden oluşan 188^{**} kişiden oluřuyordu⁴⁰. Olay üzerine Deniz mecmuası Refah Vapurunu Faciası ile ilgili özel bir sayı yayınlıyor, bu dergide askerî öğretmen Sabri Mengöl de denizci olarak 150 kişinin 19’u subay 63 gedikli erbaş 68 erden oluştuğu, havacı olan personelin 20 Hava^{***} Harp Okulu talebesi ile 28 kişilik gemi mürettebatının olduğunu belirtmektedir⁴¹.

Milli Savunma Bakanlığı (Bakan; Saffet Arıkan), askeri kafilenin Mısır’a götürülmesi için Ulaştırma Bakanlığından (Bakan; Cevdet Kerim İncedayı) bir gemi kiralanarak hazırlanmasını istemişti. Refah gemisi ya da o günkü diliyle “Refah Vapurunu” dikkat çekmeyeceği düşüncesiyle bu görev için seçilmişti. Refah gemisi Musevi bir yurttaşımıza ait daha çok adına şarkılar yapılan dünya savaş sanayisinin stratejik maddesi olan Türkiye’nin kromunu taşımakta kullanılan 5.000 tonluk bir yük gemisiydi. 1941 yılında İngilizlere Mısır yoluyla krom taşıyan bir şilepti. Türk kromu, 1942 yılına kadar İngiltere tarafından kiralanmıştı. Refah gemisine krom da yüklenmişti ancak sonra boşaltılmıştı. İngiltere’ye gönderilecek personelin, gemideki krom boşaltılarak gönderildiği basında yer almıştı. Bu konunun da tam açıklığa kavuşması gerekmektedir. Gemi Mısır’a krom getirmeğe hazırlanırken, almış olduğu bu yeni görev üzerine yüklemış olduğu kromu boşaltılmış mıdır, yoksa bu görevle birlikte krom

---

³⁹ Zekeriya Türkmen, “Türk Basınında ıkan Haberlere Göre İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti’nin Savaş Ortamına ekme Gayretleri”, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II., Gnkur.Bsm., Ankara,1999, s.105 .

^{**} Geminin manifestosu ile konşimentosu üzerinde konuyla ilgili yazarlar ve basın değişik rakamlar vermektedirler. Muzaffer Erendil, “vapuru, denizci ve havacı olarak 143 kişi bindirildi” şeklinde ifade ederken, Zekeriya Türkmen kafilenin 167 kişi ; Dr. Necmi Osten 170 kişi, kazadan kurtulan kafilere Kara Harp Okulu mezunu bir pilot aday olarak bulunan emekli Pilot Kurmay Albay Haydar Gürsan’a göre kafilenin gemi mürettebatıyla birlikte 188 kişi olduğunu ifade etmektedir. Refah Geminin manifestosu ile konşimentosu üzerinde yapılacak çalışmalar ile gerçek rakamlara ulaşılabileceği ve gemi mürettebatıyla birlikte 188 kişinin olabileceği değerlendirilmektedir. Cumhuriyet Gazetesindeki habere göre de şehit olan askerlerimiz sayısı 168’dir. Cumhuriyet Gazetesi, 8 Temmuz 1941.

⁴⁰ Necmi Osten, 2 nci Dünya Savaşı’nın Bilinmeyen Yanları, İstanbul, 1992, s.107

^{***} Doğrusu Kara Harp Okulu öğrencisidir.

⁴¹ Deniz Mecmuası Fevkalade Nüshası, Sa.362, Deniz Matbaası, İstanbul, 1941.

yüklenmiş yolcu ya da Milli Savunma Bakanlığı ilgililerinin uyarısıyla mı boşaltılmıştır? Refah gemisi, yolcu gemisi işlevlerine göre dizayn edilmediğinden, gemide sadece mürettebatın acil durumda kullanabilmesi için iki adet tahlisiye sandal› vard›. Ayrıca gemiye ilave can yeleği ve can simidi konulmadığı gibi başkaca kurtarma araç ve gereci de yoktu. Bir başka spekülasyon yapılan konulardan biri de geminin telsiz arac› bulunmuyor⁴² olma sorunudur. Ne olursa olsun 5.000 tonluk bir geminin ve de açık denizlere çıkan böyle bir geminin telsiz cihazının olabileceği ve bu konunun gereğinden fazla büyütüldüğü düşünülmektedir. Geminin telsizi bulunmakta ancak patlama sırasında telsiz cihazı arızalanmış olduğundan yardım çağrısı verilememiş olduğu düşünülmektedir⁴³. Geminin Kaptan›, 1908 Deniz Harp Okulu mezunu, 1914 yılında askerlikten ayrılan İzzet Dalgakıran (1890-1941)’dı. 51 yaşındaki kaptan, askerlikten sonra bir süre ticaret filusunda, Ulusal Savaşta Anadolu’ya geçerek, Kurtuluş Savaşı deniz cephesinde Anadolu’ya silah, cephane ve personel taşınmasında başarılı ve unutulmayacak vazifeler görmüş, özellikle Enosis (Trabzon) vapurunun ele geçirilmesi ve müsaderesinde önemli yararlılıklar göstermiş deneyimli bir kaptan›⁴⁴.

Refah Gemisi 23 Haziran 1941 günü saat 18.00’de Mersin liman›ndan İngilizlerin çizmiş olduğu rotayı izleyerek ayrıldı. Geminin hareketinden yaklaşık 5 saat sonra 42-45 mil kadar gittikten sonra, K›br›s›n Karpas açıklar›ndayken saat 23 sularında büyük bir patlama oldu. Gemi kimliği belirlenemeyen bir denizaltı taraf›ndan atılan torpille torpillenmişti. Gemi dört saat su üzerinde kald›ktan sonra batt›⁴⁵.

Bu facia Kara Harp Okulunu can evinden vuruyordu. Kara Harp Okulu, Harbiye’imizi üstün derece ile bitirdikleri için İngiltere’de pilot olarak yetiştirilmesine karar verilen piyade, topçu, süvari, istihkam ve diğer sınıflardan mezun 20 seçkin gençten 16’sını Akdeniz’in karanlık sularına şehit veriyordu. 16 genç Harbiyelinin resimlerine bakıldığında gözlerindeki o kararlılığı, geleceğin pırıltılarını insanın gözünü kamaştıracak boyutta olduğunu görebilirsiniz. Harbiye 16 güzide evladını yitirmişti. Şehit olan 16 Harbiyelinin fotoğrafları her birine birer sayfa ayrılmak suretiyle 1941 yılı Deniz Mecmuası Fevkalade Nüshasında yayınlandı. Fotoğrafların altında şehitlerimizin ad ve soyadları ile doğum ve şehit oluş tarihleri yıl olarak verilmiştir. Ancak Kara Harp

⁴² Erendil,a.g.e.,s 66.

⁴³ Türkmen,a.g.m.,s 104-105.

⁴⁴ Deniz Mecmuası Fevkalade Nüshası , s.362.

⁴⁵ Osten,a.g.e., s.106

Okulu Künye Defterleri üzerinde yapılan çalışmada, 1941 yılı Deniz Mecmuası Fevkalade Nüshasında belirtilen bazı isimlerin yanlış, bazılarının ise eksik yazıldığı görülmüştür. Söz konusu eksik ve yanlış yazılımın gemi manifestosundan kaynaklanabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca fotoğrafların öncesinde kapak kısmında şehit Harbiyelilerimizden “Hava Okurları” olarak bahsedilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Refah gemisine bindikleri sıradaki o günkü mevcut statüleri gereği bu şekilde belirtilmiştir. Pilotaj eğitimi görmek amacıyla İngiltere’ye gönderilen Harbiyeliler, subaylığa nasb edilmediklerinden öğrenci statüsünü muhafaza etmektedirler⁴⁶.

Ülkemizin yetişmiş, önemli bir topluluğunun Refah gibi bir çürük tekneye bindirilerek gönderilmesi, daha doğrusu kurban edilmesi açıkça kayıtsızlık ve bir başka anlamda bir ihmalin de eseri idi. Ülke bir anda mateme boğuldu. Kütahya milletvekili Dr. Ali Süha Delilbaşı Cumhuriyet Halk Partisinin meclis grubunda konuşmak üzere bir önerge vermişti. Hasan Saka’nın başkanlığında toplanan Parti Grubu olayı görüşmeye başladı. Doğrudan Başbakan Refik Saydam Hükümeti hedef alınmıştı. Kalemimi sıra üzerine vurarak ikinci kez söz alan İzmir Milletvekili Refik Şevket İnce, durum hakkındaki fikirlerini açıkladıktan sonra:

“Refik Saydam Bey! sonsuz duyarlılığı olan bu olay, ülkemizin en seçkin bir topluluğunu Refah gibi çürük bir tekneye bindirerek göndermektir. Bu bir ihmaldir. Vicdanınız sızlamıyor mu?” diye sözlerini bitirdi. Konuşması grubun havasına hakim olmuştu. Başbakan kürsüye geldi. ”Beni yanlış anladınız” sözleriyle konuşmaya başladı. Meclisin elektrikli havasını yatıştırmaya çalıştı.

Hükümet, soruşturmanın beklenmesi kararı almakla beraber, Mili Müdafaa Vekili Saffet Arıkan ile Münakalât Vekili Cevdet Kerim İncedayı soruşturmanın

---

⁴⁶ Kara Harp Okulu Künye Defterlerine göre şehitlerimizin apolet numaraları ile birlikte ad ve soyadları şunlardır: 65 apolet numaralı İbrahim Saygıner (1919 - 1941), 953 apolet numaralı Mesut Koray (1918 - 1941), 955 apolet numaralı Arif Oran (1921- 1941), 958 apolet numaralı Hüsametdin Özdiğer (1921 - 1941), 971 apolet numaralı Emin Aksu (1921 - 1941), 974 apolet numaralı Cahit Şardağ (1919- 1941), 980 apolet numaralı Halit Süleyman Perinçek (1919 - 1941), 982 apolet numaralı Arif Hikmet Özgün (1922 - 1941), 991 apolet numaralı Mehmet Reşit Bolluk (1920- 1941), 993 apolet numaralı Abdülkerim Ürügen (1918 - 1941), 997 apolet numaralı Mehmet Fethi Noyan (1919 - 1941), 1010 apolet numaralı Mehmet Celâlettin Güralp (1918- 1941), 1011 apolet numaralı Hasan Rahmi Özkarayel (1921 - 1941), 1019 apolet numaralı Mehmet Ali Bayr (1918 - 1941), 1025 apolet numaralı Mustafa Asım Kalaç (1917- 1941), 1046 apolet numaralı M. Necmettin Özgen (1920 - 1941)

sonucunu beklemeden istifa etmişlerdir⁴⁷. Cumhuriyet Gazetesinin haberine göre iki Vekil Refah vapuru tahkikatını kolaylaştırmak için çekilmişlerdir. Her iki vekil de tahkikatın selametle devamını temin maksadıyla istifalarının kabulünü Başvekil'den rica etmişlerdir. Bunun üzerine her iki istifa da kabul edilerek Milli Müdafaa Vekaletine Manisa mebusu emekli Korgeneral Ali Rıza Artunkal ve Münakalât Vekaletine Samsun mebusu emekli Amiral Fahri Engin tayin edilmiştir⁴⁸.

5- Çok Partili Hayata Geçiş ve İncedayı'nın Siyasî Faaliyetleri (1946-50)

II. Dünya Savaşı sonrasında bütün dünyada demokrasi düşüncesi eskisinden daha çok kuvvet kazanmıştır. 1941'de Amerika ile İngiltere'nin Atlantik Beyanname'si'ni yayınlamaları, savaş sonrasında da 1945'te Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nı kurmak için girişilen çalışmalar bizde de demokrasi isteğini uyandırmıştır. Basın da demokratik sistemi savunmuştur. Gerekli ortamın hazır olduğuna inanılmıştır. Öncelikle 1945'te dönemin tanınmış iş adamlarından Nuri Demirdağ Milli Kalkınma Partisini kurmuştur. 7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Fuad Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes Demokrat Parti'yi kurmuşlardı. Birkaç ay içinde de partilerin sayı> beklenmedik bir hızla artmaya başlamıştır. Kurulan bu partiler içinde sadece Demokrat Parti ve Fevzi Çakmak ile arkadaşlarının kurduğu Millet Partisi'nin millet üzerinde etkileri görülmüştür.

Cumhuriyetin ilân>ndan itibaren tek partiyle yönetilen Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili sisteme geçildi. Bu geçişin önemli özelliklerinden biri, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kararı ile başlamasıdır. Cumhuriyet yönetimi demokratik rejimi öngörmüş; ancak başlangıçta ink>lâplar ve daha sonra da savaş dolay>ıyla bu gerçekleştirilememiş, 1945'deki değişiklik ise rejimin doğal gelişmesinin bir sonucu olmuştur. Örneğin İnönü, 1945 yılı içinde yaptığı 19 Mayıs ve 1 Kasım TBMM açılış konuşmalarında, Türkiye'de diktatörlüğün her zaman reddedildiğini amacın demokrasi olduğunu ileri sürmüş ve çok partili sisteme geçişin Cumhuriyetle beraber kurulan halk iradesinin bir sonucu olduğunu söylemiştir⁴⁹.

⁴⁷ Soruşturma sonucunda her iki bakanda suçsuz bulunmuşlardır. Osten, a.g.e., s. 105.

⁴⁸ Bkz. Ek:11; Cumhuriyet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1941, Perşembe.

⁴⁹ Nihal Kara, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararlarının Nedeni", Yapıt, sayı>:46/1-49/4, Ankara, 1983-1985.

1945 yılındaki değişikliğin başka bir sebebi de yöneticilerin batılılaşma arzusundan kaynaklanıyordu. Ancak bu tek başına belirleyici değildir ve dış etmenlerle birlikte ele alındığında anlam kazanır.

Tek partiden çok partili rejime geçiş, CHP'nin kendi bünyesiyle de ilgili önemli kararlar almasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle 10 Mayıs 1946 tarihinde CHP'nin II. Olağanüstü Kurultayı Ankara'da toplanmıştır. Bu kurultayda alınan kararlar sonucu CHP'nin programında ve tüzüğünde önemli değişiklikler yapılmıştır. Programın dördüncü maddesinde iki dereceli seçim konusundaki hüküm kaldırılarak yerine "milletvekilleri seçimlerinde tek dereceli seçim taraftarıyız." cümlesi konmuştur. Dernek kurma hürriyetini kısıtlayan yirmi ikinci madde ise tamamen kaldırılmıştır. Bu kurultayda CHP parti tüzüğünde yapılan en önemli değişikliklerden biri de "müstakil grubun" mevcudiyetine son vermekle ilgiliydi. Çok partili rejime geçişten sonra böyle bir grubun faaliyetlerine ihtiyaç kalmıyordu. Parti tüzüğüyle ilgili bir diğer önemli karar da "Değişmez Genel Başkanlık" kurumunun ortadan kaldırılması⁵⁰.

Öte yandan tek parti döneminde demokrasinin bir ideal olarak gösterildiği, CHP içinde çoğulculuğa ve hiziplere izin verildiği için demokrasiye uygun bir zemin oluşturulduğu şeklinde görüşler vardır.

Başka bir neden ise ülkede yaygın bir hoşnutsuzluk olmasıydı. Uzun yıllar tek parti ile yönetilmiş bir toplumda savaş döneminin sıkıntıları, izlenen politikaların sonuçları ve bu dönemde kurulan sıkı bir polis rejiminden dolayı hükümete ve CHP ye karşı bir bıkkınlık ve tepki oluşmuştu. Örneğin CHP'nin iktidarı terk etmesinden sonra, Balıkesir'de İnönü ile bir çocuk arasında geçen konuşma şöyleydi:

"Ne yüzle buraya geliyorsun sen bana şekeri beş liraya yedirmedi mi?"

İsmet Paşa şu cevabı verecektir:

"Ama seni babasız bırakmadım..."⁵¹

Halka bu durumun sebebi doğrudan İsmet İnönü idi. Ve gündelik hayatın tüm sıkıntılarının sorumlusu olarak görülüyordu. Fakat halk savaşa girmemiş olmanın

⁵⁰ Mithat Baydur, CHP Milli Mücadele ve Kuruluş Dönemi, Türk Yurdu, Ankara, Ekim 1998, Cilt:18, Sayı:134, s. 97.

⁵¹ Metin Toker, "Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiyeye Geçiş, 1944-1950", Bilgi Yayınevi, 1990, s. 25.

şerefini de İsmet Paşa'ya veriyordu. Bu da 1950 de yapılacak seçimlerde iktidara DP'nin gelme sebeplerinden biri olacaktı.

Atatürk'ün ölümünden sonra CHP içinde bir muhalefet hizbinin gelişmiş, ancak savaş nedeniyle bunların açığa çıkmayıp, savaş ertesi ortaya çıkmışlardır. Savaş sırasında Celal Bayar, Tefik Rüştu Aras ve çevresinde gelişen Atatürk'e yakın olup İnönü devrinde Meclis dışında kalan ancak muhalif olduğunu açıkça ortaya koymayan bir grup vardı. 1945 ilkbaharında gruba Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Korlatan gibi milletvekillerinin de katılmasıyla meclis içinde muhalif bir hizip oluşmuş ve bu hizip bütçe ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde belirmiş: 7 Haziran 1945'te Dörtlü Takriri vererek kendini açıklamıştır. İnönü parti ve meclis içindeki bu hizipten rahatsız olmuş ve bunu parti dışına itmek istemiştir. Bunun üzerine İsmet İnönü 1 Kasım 1945'te TBMM açılış konuşmasında demokrasiye geçiş için girişilen teşebbüslerin başarısız olduğuna işaretle "Bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Fakat memleketlerin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka bir partinin kurulması mümkündür. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar iktidarı tayin edecektir"⁵². Bu sözleriyle İnönü Celal Bayar ve arkadaşlarını açıkça bir muhalefet parti kurmaya davet etmesi, Demokrat Parti'nin kuruluşunu hazırlamıştır⁵³.

Demokrat Parti 7 Ocak 1946 da Ankara'da resmen kurulmuştu. Partinin temel amacı demokrasi idi. Ve ekonomik alanda karma ekonomi denen, devlet ile özel teşebbüsün birbirlerini tamamlaması niteliğinde liberal bir devletçilik izlenecekti. Partinin kuruluşu sebebiyle Celal Bayar'ın başına yapıldığı açıklamada: İktisadi alanda uzun zamandır var olan boşluğun bir an önce doldurulacağını, vatandaşların geçim ve refah seviyelerini yükseltmek için iktisadi faaliyetlere girileceğini söylemiştir⁵⁴.

DP'nin kuruluşu toplumda olumlu etkile yapmıştı ve bu CHP'nin rahatlamasına sebep olmuştu. En önemlisi kendi içindeki muhalefetlerden kurtulmuştu. DP kuruluşundan hemen sonra yurt içinde örgütlenmeye başlamıştı ve hızlı bir gelişme gösteriyordu. Bu hızlı gelişmenin de verdiği kaygıyla, önceleri olumlu gelişen iktidar-

⁵² Sabit Aşgın, "Türkiye'de Çok Partili Demokratik Hayata Geçiş" ", Yeni Türkiye Dergisi, sayı:44, İstanbul, 2002, s. 538.

⁵³ Ayşe Güneş Ayata, CHP (Örgüt ve İdeoloji), Ankara, 1992, s. 64-65.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., Cem Eroğlu, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitapevi, Ankara 1990.

muhalefet ilişkileri bozulmaya ve sertleşmeye başlamıştı. CHP ileri gelenleri henüz yurt genelinde teşkilatlanmasını tam olarak sağlayamamış olan DP'yi, 1947 yılında yapılması düşünülen seçimleri öne alıp yenmeyi düşünüyordu. Nitekim 10 Mayıs 1946'da olağanüstü toplanan CHP kurultayında İnönü: “ Seçimi tabii olarak 1947 için düşünüyorduk. Dış ve iç politika gerekleri memleket idaresini bir an önce kararlı kılmayı gerektirdi. Dünyanın hali geçen sene tahmin ettiğimizden daha bulanık ve karanlık olarak uzunca bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bu yolda ne ihtimaller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz, gelecek sene bu ihtimalleri, temsil müddeti bitmiş bir Büyük Millet Meclisi ile karşılaşmak gibi bir durumda bulunmaktan sakınmak isteriz. Bir seneden beri memleketin içinde de Büyük Meclisin otoritesi üzerinde saygı olmayan tartışmalar olmuştur. Zaten yeni seçim kanunu bir defa çıktıktan sonra artık, Büyük Meclis kendini temsil kudretinin zayıflığına kendisi hükmetmiş durumda kalacaktır”⁵⁵ diyordu. Muhalefet ise bu gelişmelerin DP'nin yolunu kesmek için olduğunu düşünüyordu. Ve CHP'nin bu tutumunu şiddetle eleştirmişlerdi.

Nihayet 21 Temmuz 1946 da seçimler yapıldı. Sonuçta meclise 403 CHP'li, 54 DP'li ve 8 bağımsız milletvekili girdi. Seçimlerden sonra ekonomik bakımdan kötüleşme devam etti. Ekonomik koşulların zorlanması 1947 bütçe eleştirilerini sertleşmesine neden oldu. Başbakan Recep Peker, yapılan eleştirilerin “psikopat bir ruhun ifadesi” olduğunu söyleyince DP'liler Meclisi terk ettiler. Aslında DP hükümetinin özellikle 7 Eylül kararlarını şiddetle eleştirmesi, basını da harekete geçirmiş, özellikle CHP'ye yakın unsurlar muhalefeti aksızlık, adalet duygusundan yoksun olma, insafsızlık gibi sıfatlar yanında ruh sakatlığı ile de suçlayarak böylesine ağır bir ifadeye meydan vermişlerdir.

Bu hızlı iç siyasi gelişmeler içerisinde İncedayı'nın yine önemli roller aldığı görüyoruz. Çok partili dönemin ilk CHP hükümeti olan Peker Kabinesinde 7/8/1946 ile 10/9/1947 tarihleri arasında Bayındırlık Bakanı olarak görev yapmıştır. Böylece hem tek parti hem de çok partili dönemde görev yapan 13 bakandan biri olmuştur⁵⁶. İncedayı'nın Türk siyasi hayatında en faal dönemi bu dönemdir. Bu dönemde bir yandan devlet ve parti işlerini devam ettirirken diğer yandan da DP ile CHP arasındaki siyasi çekişmelerde önemli rol oynamıştır.

---

⁵⁵ Aşgın, a.g.m., s.548.

⁵⁶ Cafer Demiral, Türkiye Cumhuriyeti'ni Yönetenler, Ankara, 1973, s. 50.

İncedayı'nın bakanlığı döneminde şu faaliyetleri dikkat çekmektedir:

1947 yılı Bütçe Kanunu Tasarısında, Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi görüşüldüğü sırada söz alan İncedayı, Türkiye Cumhuriyetinin ulaşım, iletişim ve imar işleri bakımından içerisinde bulunduğu durumu, çağa ayak uydurabilmek için bu faaliyetleri arttırmak, bu işlerle ilgilenecek eğitilmiş insanlar yetiştirmek amacıyla okulların geliştirilmesi için açıklamalar yapmıştır⁵⁷. İncedayı'nın 1947 bütçesi hakkında yaptığı açıklamalar arasında dikkat çeken konulardan biri yapı işleri içerisinde bahsettiği Atatürk Anıtı meselesidir. Halk tarafından da heyecanla beklenen bu inşaatın mali teknik durumu hakkında bilgi veren İncedayı, 1946'da bitirilmesi gerekirken husule gelen gecikmenin sebepleri açıklamış ve 1949'de bitirileceğini söylemiştir⁵⁸. Hemen ardından da Gençlik Parkının düzenlenmesiyle ilgili bilgi vermiştir⁵⁹. Anıt Kabirinin yapımı, ayrılan bütçe vs. tartışmaları ileriki yıllarda da devam edecektir⁶⁰.

İncedayı'nın 1947 Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi görüşmelerinde üzerinde durduğu diğer bir konu da deprem meselesidir. Bu meseleyle ilgili olarak olası depremlere karşı hazırlık ve halihazırda deprem olmuş bölgelerin imar ve iktisadilerinde yapılacak düzenlemeler hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca bir deprem kanununun çıkarılmasından da bahsetmiş, bu husus milletvekilleri arasında memnuniyet yaratmıştır⁶¹.

Yol işleri üzerinde de duran İncedayı, özellikle doğu vilayetlerindeki ulaşım imkanlarının azlığının farkında olduklarını, bunun giderilmesi için ellerinden geleni yapacaklarını söylemiştir. Ancak genel olarak dünyanın ve memleketin II. Dünya Savaşı sebebiyle içerisinde bulunduğu sıkıntılara dikkat çekerek hükümetin bu sıkıntılı zamanda elinden gelen en iyi hizmeti vermeye çalıştığını da belirtmiştir⁶².

---

⁵⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. III, Toplantı 1, Yirmi Üçüncü Birleşim, 25.12.1946., s.505-520.

⁵⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. III, Toplantı 1, Yirmi Üçüncü Birleşim, 25.12.1946., s.508.

⁵⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. III, Toplantı 1, Yirmi Üçüncü Birleşim, 25.12.1946., s.509.

⁶⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. VI, Toplantı 1, Yetmiş Dördüncü Birleşim, 17.6.1947., s.296-298.

⁶¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. III, Toplantı 1, Yirmi Üçüncü Birleşim, 25.12.1946., s.509.

⁶² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. III, Toplantı 1, Yirmi Üçüncü Birleşim, 25.12.1946., s.515.

İncedayı, bu konuşmalar sırasında su, yapı, ulaşım, demiryolları, kara ve deniz yolları vs. alanlarda yapılacak faaliyetlerden bahsederken hükümetin karşı karşıya olduğu mali sıkıntılardan bahsettiği görülmektedir. Ancak bütün bunlara dikkat çekmekle beraber “her şeyin para ile olmayacağı, yetişmiş, eğitilmiş mühendis, teknisyen vs. nin de lazım olduğunu” vurgulayarak bu alanlarda eğitim verecek mesleki ve teknik okulların faaliyetlerini düzenlemek üzere bütçeden mümkün olduğu kadar para ayırmaya çalışması dikkat çekicidir⁶³.

1947 yılı Bütçe görüşmeleri sırasında Tasvir-i Efkar gazetesinde çıkan, Bakanlığını eleştiren bir yazıyı değerlendirmek suretiyle burada verilen rakamların gerçeği yansıtmadığını, CHP'nin II. Dünya Savaşı yıllarında aldığı kararlarla sıkıntılar yaşanmasına rağmen, “bir tek çöpün harp musibetinden dolayı devrilmediğini, bir tek Türk çocuğunun bile siperde kalmadığını” hatırlatarak DP ve Adnan Menderes'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur⁶⁴.

Yeni TBMM binasının ve müstemilatının yapılması işini, Meclis Başkanlığından Bayındırlık bakanlığına devreden yasa tasarısıyla ilgili olarak de Meclis inşaatının 1937'de başlatıldığı, ancak türlü sebeplerle bugüne kadar inşa faaliyetlerinde fazla bir ilerlemenin olmadığını, esasen Türk milletiyle iletbet yaşayacak Meclis binasının ne derece önemli olduğu ve bu öneme binaen en kısa zaman ve en iyi şekilde bina ve müstemilatının inşa edileceğini söylemiştir. Fahrettin Altay'ın Meclis binasına harp tehlikesine karşı sığınak vs eklenmesi görüşü de değerlendirilerek inşaata bu yapılar da eklenmiştir⁶⁵.

II. Dünya Savaşı sırasında karşılaşılan güçlükler için çıkarılmış olan Milli Korunma Kanunu da İncedayı'nın bakanlığı ile ilgili bazı uygulamalar gerektirmiştir. Savaş sonunda Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesini öngören yasa tasarısı görüşmeleri sırasında da harp yıllarında sıkıntuya giren kiracı mülk sahibi ilişkilerini, azalan inşaat ve yapı faaliyetlerinin arttırılması için çalışmalar yapılmıştır⁶⁶.

⁶³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. III, Toplantı 1, Yirmi Üçüncü Birleşim, 25.12.1946., s.516.

⁶⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. III, Toplantı 1, Yirmi Üçüncü Birleşim, 25.12.1946., s.516-518.

⁶⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. IV, Toplantı 1, Kırk Beşinci Birleşim, 17.2.1947., s.220-522.

⁶⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. IV, Toplantı 1, Kırk Yedinci Birleşim, 20.2.1947., s.333-334.

İncedayı zaman zaman Bakanlığına yöneltilen eleştiri ve soru önergelerine de cevap vermiştir. Maraş Milletvekili Emin Soysal'ın Maraş ili içerisindeki Aman, Kavur, Kumaşır ve Gölbaşı bataklıklarının ne zaman kurutulacağına ilişkin soru önergesi üzerine söz alan İncedayı, konu hakkında teknik bilgiler vermiştir⁶⁷. Çanakkale milletvekili Ali Rıza Kırsever'in Çanakkale Gümrük iskelesi hakkındaki sözlü sorusuna⁶⁸, Burdur milletvekili Ahmet Çınar'ın Söğüt bataklığının kurutulmasıyla ilgili sözlü sorusuna⁶⁹ da aynı şekilde cevap vermiştir. İncedayı'nın bu sorulara cevap verirken en çok mali yetersizlik ve mühendislikte dikkat çektiği görülmektedir.

Bakanlık görevinin bitmesinden sonra da meclisin aktif üyelerinden biri olan Cevdet Kerim İncedayı bu dönemde, "hizmet süreleri emekli ve yetim maaşı bağlanmasına elverişli olmayan subay, askeri ve mülki memurlarla bunların yetimlerine bir defaya mahsus olmak üzere verilen paraların vergiye tabi tutulması hakkındaki kanun teklifi ve maliye ve bütçe komisyon raporları⁷⁰, Seçim Kanununda değişiklik yapılması⁷¹ gibi konularda görüş bildirmiştir. 1.11.1948 tarihinde başkanlık divanına seçilmiştir⁷².

Daha sonraki yıllarda da özellikle Bayındırlık Bakanlığının faaliyet sahasına giren konularda, bütçe görüşmelerinde söz alarak mecliste görüşlerini beyan etmiştir. Emekli sandığı, silahlı kuvvetlerin kara, deniz ve hava kuvvetleri olarak üçe ayrılması ve Genelkurmay teşkilat ve işleyişinin düzenlenmesi, harp malullerine bağlanacak maaşlar, medeni kanundaki değişiklikler, mera topraklarının köylüye dağıtılması gibi bir çok konuda kanun teklifi hazırlamış, hazırlanan kanun tekliflerinde gördüğü eksik veya yanlışları dile getirmiştir.

1949-50 yılları arasında İncedayı'nın Meclisin en aktif üyelerinden biri olduğu söylenebilir. Esasen tutanaklar incelendiğinde güçlü hitabeti ve meselelere yaklaşımı ile konuşma ve tartışmalarında diğer vekiller üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

---

⁶⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. V, Toplantı 1, Elli Dördüncü Birleşim, 30.4.1947., s.63-67.

⁶⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. VI, Toplantı 1, Sekseninci Birleşim, 3.9.1947., s.578-579.

⁶⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. VI, Toplantı 1, Seksen Birinci Birleşim, 4.9.1947., s.622-630.

⁷⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. X, Toplantı 2, Kırk Beşinci Birleşim, 20.1.1948., s.296-304.

⁷¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. XII, Toplantı 2, Sekseninci Birleşim, 2.7.1948., s.606-608.; 5.7.1948, s.709-711

⁷² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. III, Toplantı 3, Birinci Birleşim, 1.11.1948., s.8-9, 343.

İncedayı'nın Cumhuriyetin 10 ncu yılında ilçe merkezlerinden gönderilen topraklar ile Kıbrıslı gençlerin bir şişede biriktirerek hediye ettikleri kana dair Başbakana olan sorusundan da etkili bir milletvekili olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorusuna Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın sözlü cevabının ardından Atatürk'le ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sayın arkadaşlar; hepimiz biliyoruz ki, Atatürk Türk Milletinin kahramanlığına, fedakarlığına, istiklâl ve hürriyet aşkının diriliğine, ateşliliğine, dayanarak, yüzyıllarca her bakımdan kötü idare edilerek bir kül yığını haline getirilmiş olan enkazdan dipdiri, yepyeni bir cemiyet, bir devlet meydana çıkarmıştır.

Atatürk, bu rehberliğini arzettiğim kıymetlere dayanarak yaptığı ve bu rehberliği ile sadece esaretten kurtarıp yeni bir devlet kurmakla bırakmadı aynı zamanda derhal o enkazdan çıkararak kurduğu bu devleti, dünyanın dostluğu ve ittifakı aranır kıymete ve ihtişamlı bir hale getirdi.

Tarihleri tetkik ettiğimiz zaman, üç dört bin sene evvel tarihte şöyle bir cemiyet vardı, şunları yapmıştı diye okuruz. İşte Türk tarihinin seyrini de yeni bir istikamete ve bugünkü muhteşem istikbale çevirdi.

İşte bu temeller üzerinde kendisinin hakkı olan ve mev'ud bulunan ileri istikbale selamet ve salabetle müteveccih olan bu devletin çocukları, Cumhuriyetin birinci merhalesi sayacağımız 10 ncu yılda vicdani bir tuğyan ile vatanın her bölgesinden ilçeleri temsilen toplayıp aldıkları ve büyük bir itina ile Ankara'ya yolladıkları ve Türk Milletinin kanı, vicdanı ve her şeyinin sembolü olan bir avuç toprağı hediye ederek Atatürk'e minnetlerini sundular.

Kıbrıslı Türk çocuklarında toprakları ellerinde olmadıklarından dolayı damarlarındaki kan bu büyük insana minnetlerinin bir parçası olarak sunmuşlardır.”

İncedayı, bu olaydan yola çıkarak Kıbrıs'la ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Kıbrıs bu gençlerin bu hareketi üstün mili bir duygunun ve muhteşem bir tarih kuvvetinin itişyledir. Kıbrıs, hattı zatında coğrafi bakımdan, Anadolu'nun bir parçasıdır ve sahillerimize 44 mil uzakta yakınlıktadır. Kıbrıs Hülafai Raşidin devrinden beri, hepimizin bildiği şeyi tekrarlıyorum, Müslümanlar ve Türkler tarafından muhtelif

defalar zaptedilmişti. Vatan edinilmiş ve idare edilmiştir. En sonunda devamlı olarak bir müddet Venediklilerin eline geçmiştir. Fakat Venedikliler ellerinde bulundurdukları müddetçe İslam ve Türk Hükümetlerine vergi vermişlerdir. En son II. Sultan Selim zamanında 16 ncı asrın başlarında Türkiye için aşikar olan ehemmiyetinden dolayı Lala Mustafa Paşa ve Piyale Paşaların emirlerindeki ordu ve donanma ile Kıbrıs Venediklilerden ve Türkler tarafından zaptedilmiştir ve üç buçuk asra yakın bir zaman Türk vatanı olarak kalmış ve idare edilmiştir. Kıbrısın ihya ve imarı Müslümanlar ve Türkler zamanında olmuştur. En nihayet Osmanlı Rus 93 seferinde Ayestefenos Muahedesi neticesinde İngiltere senevi 92800 İngiliz lirası kira ile Kıbrıs Adasını işgal altına almıştır. Mülkiyeti yine Türkiye'nin olmak üzere. 1914'de geçen Cihan Harbinde Türkiye ile İngiltere hali harbde bulunduğu zaman İngiltere bu adayı kati olarak kendine ilhak etmiştir.

Kıbrıs'ın tarihi kısaca budur. Orada yıllar değil asırlar boyu Türkler ve Müslümanlarla Venedik Devleti diye bugün ad san kalmayan bir milletle mücadele olmuş en sonunda gene Venediklilerden alınarak üç buçuk asra yakın bir zamandan beri Türk idaresinde kalmış ve imarı medeniyeti Müslümanlarla Türkler zamanında olmuştur. Kıbrıs Adası bugün müttefiklerin dünya sulhunu isteyen ve onun peşinde koşan devlet ve milletler için stratejik büyük bir ehemmiyete sahiptir”⁷³.

İncedayı'nın bu görüşlerinden tarihi bilgisinin de son derece iyi olduğunu anlamaktayız.

1950 seçimlerinde de yine C.H.P.'den Sinop Milletvekili seçilen İncedayı bu suretle 1934'ten itibaren V., VI., VII., VIII. ve IX. dönen Sinop milletvekilliği görevini aralıksız sürdürmüştür.

Bu dönemde İncedayı'nın siyasî faaliyetleri 1950 seçimlerinden sonra iktidara gelmiş olan DP'ye yönelik eleştirilerden ibarettir. DP programının Mecliste okunması sırasında başlayan bu eleştiriler zaman zaman hararetli tartışmalara sebep olmuştur⁷⁴. Hatta İncedayı'nın DP'lileri kastederek söylediği iddia edilen “Ne yani, memleketi

---

⁷³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, C. 23, Toplantı 4., Otuz üçüncü Birleşim, 23.01.1950, s.288-290.

⁷⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, IX. Dönem, C. I, Toplantı. Olg., Beşinci Birleşim, 2.6.1950, s.117-120.

Hassolarla Memolar m› yönetecek” şekildeki sözü⁷⁵, günümüzde bile sık sık gündeme getirilen bir konudur.

Mecliste çok tartışma konusu olan ve günümüze kadarki süreçte de zaman zaman gündeme gelen Türkçe ezan meselesi ile ilgili Cevdet Kerim İncedayı, ezanın Arapça okunmasının inkılâba ihanet olduğunu, irticanın avdeti için bunun ilk adım teşkil edeceğini ve Halk partisinin bunun aleyhinde bulunması gerektiğini belirtmiştir⁷⁶.

6- Ölümü

Ord. Prof. Dr. Cevad Kerim İncedayı'nın da ağabeyi olan Cevdet Kerim İncedayı, bir karaciğer rahatsızlığı sebebiyle yatırıldığı Alman Hastanesinde 29/5/1951 tarihinde vefat etmiştir. İncedayı, 31/5/1951 tarihinde yapılan bir törenle Edirnekapı Şehitliğinde toprağa verilmiştir⁷⁷.

İncedayı'nın ölümüyle ilgili Milliyet Gazetesinde yer alan haber şu şekildedir:

“Cevdet Kerim vefat etti.

Bir kaç gün önce tedavi edilmek üzere uçakla Ankara'dan şehrimize getirilerek Alman hastanesine yatırılan eski Bakanlardan C.H.P. Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı müptelâ olduğu hastalıktan kurtulamayarak vefat etmiştir.

Cenazesi bu sabah hastaneden alınarak Beyazıt camiine getirilecek ve namaz kıldırdıktan sonra Edirnekapı şehitliğine götürülerek ebedî istirahatgâhına tevdi edilecektir.

Cevdet Kerim İncedayı'nın vefatı hakkında hastaneden salâhiyetli bir zat şunları söylemiştir:

— Cevdet Kerim hastanemize getirildiği zaman ağırcaydı ve teşhisi karaciğer tümörü idi. Sonradan sarılık da başladı. Nihayet dün akşam üstü birdenbire koma haline girdi ve bütün ihtimamımıza rağmen gece saat 1.35 de vefat etti.

⁷⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, IX. Dönem, C. I, Toplantı. Olğ., Beşinci Birleşim, 2.6.1950, s.119.

⁷⁶ Bkz. Ek:13; Son Posta, 17 Haziran 1950.

⁷⁷ Bkz. Ek:15; Akşam Gazetesi, 29 Mayıs 1951.

Cevdet Kerim İncedayı'ya Allah'tan rahmet, kederli ailesine başsağlığı dileriz”⁷⁸.

İncedayı, hayatını Türk inkılabına adanmış bir devlet adamıdır. TBMM'nin 12.1.1949 tarihli toplantısında bunu şu şekilde dile getirmiştir:

“... Benim babam, Mithat Paşa Akka'ya sevk edilirken aynı hadiseden dolayı evvela idama mahkum olmuş, sonra 2-3 yıl boynunda lale Sinop'ta bir zindanda kalmıştır. Müteakiben Mithat Paşa öldürüldükten sonra Sinop Hapishanesinde ve daha sonra Meşrutiyete kadar Sinop'ta sürgün kalmış bir babadır. Bir hürriyet ve inkılâp mücahididir. Ben milli hakimiyet; millet hürriyeti, istiklâli ve iradesinin müemmen kılınmasını ve bu uğurda durmadan mütemadiyen ve ölünceye kadar çalışmak terbiyesini ilk olarak o zindan laleleri boynunda yaşayan babamın manzarasından aldım. Ondan sonra ben harp Okulunda, Akademide ordu saflarında, Türk inkılâbının ilk gününden beri meydanlarda, kürsülerde, konferans salonlarında konferanslar, yazılar ve eserleriyle Türk milletinin hürriyet ve hakimiyeti, milliyet esası üzerinde en ileri gitmesi için ömrünü tüketen bir adam oldum... Ben kendimin dünyaya gelişini Türk milletinin şeref, hürriyet ve saadeti için hizmet mukadder olarak yaratılmış sayan bir insanım...”⁷⁹

Gerçekten de gerek asker ve siyaset adamı, gerekse fikir ve düşünce adamı olarak Türk inkılâbının yerleşmesi için önemli vazifeler ifa etmiştir.

---

⁷⁸Bkz. Ek:16; Milliyet Gazetesi, 29 Mayıs 1951; Bkz. Ek:14; Cumhuriyet Gazetesi, 29 Mayıs 1951.

⁷⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem VIII., C. XV, Toplantı 3, Otuzuncu Birleşim, 12.1.1949., s.59-60.

İKİNCİ BÖLÜM

CEVDET KERİM İNCEDAYI'NIN ESERLERİ

A) TÜRK İSTİKLAL HARBİ (BATI CEPHESİ)

1- Eserin İçeriği ve Kapsamı

Cevdet Kerim İncedayı'nın “Türk İstiklal Harbi (Batı Cephesi)” eseri, mukaddime, on sekiz fasıl ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Ayrıca metin haricinde otuz kroki bulunmaktadır. 1341'de Matbaa-i Ebu'z-ziya'da basılan bu kitap, yazarın eserin mukaddimesinde verdiği bilgiye göre, Millî Mücadele ile ilgili yazılan ilk eserdir⁸⁰.

Eser, daha çok Garb Cephesinde vuku bulan hadiseleri ele almıştır. Ancak eksiklerin tamamlanması için de yeni araştırmaların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

İncedayı, Erkan-ı Harb Binbaşısı iken kaleme aldığı eserin mukaddimesinde, kitabı “Türkün halâs ve istiklâl mefkuresi uğrunda şehit olan kahramanlara ithaf” ettiğini söylemektedir. Yazar, Türk İstiklâl Harbinde savaşan Anadolu halkı ve şehitlere eserin mukaddimesinde oldukça samimi ifadelerle yer vermiş ve “Milleti yaşatmak için güle güle ölen bu fedakaranın hamiyeti, millet kalb ve vücudunda daima yaşatacak ve tarih onları minnet ve şükranla hatırlayacak ve haşra kadar hatırlatacaktır” diyerek Türk milletinin, onlara karşı hissiyatına tercüman olmuştur.

Eserde şu fasıllar yer almaktadır:

I. Düşmanın Mahiyet ve Kasdı

II. Anadolu'nun Kıyam ve Hareketi

---

⁸⁰ Cevdet Kerim (İncedayı), Türk İstiklal Harbi (Garb Cephesi), Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1341, s.3.

- III. Saltanat›n Eser-i İhaneti- Dahili İsyandar
- IV. Erzurum ve Sivas Kongreleriyle Misâk-Milli Suretleri
- V. Kanun-> Sâni 336'da Anadolu'da Vaziyet-i Siyasetimizin Muhasebesi
- VI. Anadolu Ordusu Nas›l Taazzuv Etdi
- VII. Anadolu Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiyesi, Sevk ve İdare Teşekkülü
- VIII. Birinci İnönü Muharebesi
- IX. Ardahan ve Artvin'in Anavatana İlhakı
- X. Gaziantep'in Fâcia-i Sükutu
- XI. İkinci İnönü ve Dumlupınar Muharebesi
- XII. Adapazarı ve İzmit Havalisinin İstirdadı
- XIII. Zonguldak Ve Antalya Havalisinin İstirdadı
- XIV. Kütahya-Eskişehir Muharebesi
- XV. Sakarya Muharebesi
- XVI. Gaziantep ve Adana Havalisinin İstirdadı
- XVII. Ağustos 338 Harekât-> Taarruziyyesi
- XVIII. Anadolu'da Yunan Mezâlimi

Yaptığımız araştırma sonucunda eserin çeşitli tetkik eserlerde kaynak olarak kullanıldığı görülmüştür. Ancak Cevdet Kerim İncedayı'nın Konferanslarını konu alan bir Yüksek Lisans Tezi olmasına karşın, Türk İstiklâl Harbi eseri konu edinen bir Yüksek Lisans veya Doktora çalışmasına rastlayamadık. Sadece eserin Kırkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Lisans Tezi olarak transkribe edildiği görülmektedir⁸¹.

---

⁸¹ Ahmet Levent Akaya, Türk İstiklâl Harbi Adlı Eserin Transkribi, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Danışman. Yard. Doç. Dr. Kayhan Atik, Kırkkale, 2002.

222 sayfadan oluşan eserin konferansların aksine biraz daha ağır ve teknik terimlerle yazıldığı görülmektedir. Cephelerdeki savaşlarda bulunan İncedayı, olayları daha çok asker gözüyle anlatmıştır.

2- Eserin Mahiyeti ve Değerlendirilmesi

İncedayı, mukaddimede eserini milleti yaşatmak için canlar›n› feda eden Millî Mücadele şehitlerine ithaf etmiştir. Daha sonra ise Anadolu'nun İstiklâl Mücadelesinin başlangıcından sonuna kadar her anıyla kaleme alınması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu arada bu işin uzun bir zaman gerektiğini kabul etmekle beraber, zamanla olayların unutulacağına ve tarihimizi yabancıların yazdığına dikkat çekerek, kendisinin bildiklerini bir an önce kaleme almak istemesinin sebeplerini sıralamıştır⁸².

Düşmanın Mahiyet ve Kasdı adını taşıyan **birinci fasılda** Cevdet Kerim İncedayı Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra İtilâf Devletlerinin mütarekenamenin henüz sat›rlar› kurumadan her maddesini uygulamaya başladığını ve İtilâf donanmalar›n›n mütarekeden bir hafta sonra Türkün içine s›zan göz yaşına mukabil yerli Rum ve Ermenilerin şakrak istikbaliyle İstanbul'a yerleştiğini konu edinmiştir. Daha sonra işgal güçlerinin yaptığı işgaller sıralanmıştır⁸³.

İtilâf Devletleri İstanbul'da izzeti nefsimizi k›rmak için kad›n-erkek, büyük-küçük her ferde her türlü tahkir ve tecavüzü tatbik etmişlerdir. İşgal güçlerinin bu tutumları karşısında İncedayı şöyle demiştir: Hür doğan ve bugüne kadar hür ve hakim yaşayan Türkün taktir mahiyetine akıl beşer kifayet edemez onu yarattığı her hadiseden sonra yeni bir hadisenin halk› olarak beklemek laz›md›r.

Yine bu fasılda İncedayı, İtilâf Devletlerinin işgalleri karşısında saray ve hükümetin sessiz kaldığını hatta dini şerre alet ederek esarete tahammül, salibe dehalet gerektir diyerek fetvalar çıkartıp isyanlara sebep olduğunu ve teşkil ettikleri Kuva-i İnzibatiye ile memleketin hürriyet ve hulusuna matuf olan Hareket-i Milliyeyi söndürmek için düşman ordularıyla birlikte hareket ettiklerini belirtmiştir⁸⁴.

---

⁸² İncedayı, a.g.e., s. 3.

⁸³ İncedayı, a.g.e., s. 3-5.

⁸⁴ İncedayı, a.g.e., s. 7.

Bilindiği gibi, Rusya'nın 1917 Bolşevik ihtilâlinden sonra savaştan çekilmesi İttifak Devletlerine üstünlük sağlamakla beraber, bu durum fazla sürmedi. Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesi ile İtilâf Devletleri yeniden üstünlüğü ele geçirdiler ve İttifak Bloğunu oluşturan devletlerden ilk olarak Romanya daha sonra ise Bulgaristan, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve Almanya barış istemek zorunda kaldılar. Böylece Birinci Dünya Savaşı İttifak Devletlerinin yenilgisi ile sonuçlandı⁸⁵. Bu gelişmenin ardından 8 Ekim'de Talat Paşa Hükümeti istifa etti ve yeni hükümet 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa tarafından kuruldu⁸⁶.

İzzet Paşa, memleketin içinde bulunduğu durumu göz önünde tutarak, vakit kaybetmeksizin bir antlaşma yapmak yolunda çalışmalara başladı. Bu sayede İngiliz ve Fransızların Trakya'da kurdukları yedi tümenlik kuvvetin İstanbul ve Boğazlar üzerine harekete geçmesine mani olmak istiyordu. Hükümet, Almanya, Avusturya-Macaristan ile anlaşarak, barış için 5 Ekim 1918'de Wilson'a müracaatta bulundu. 5 Ekim ile 12 Ekim arasında muhtelif kanallardan yaptığı ve tekrarladığı mütareke ve barış teşebbüslerine hiç bir cevap alamadı⁸⁷.

İtilâf başkomutanlığının bu teşebbüsleri cevaplandırmak için, Meriç Cephesinde General Milne ordusu tarafından alınmakta olan askeri tedbirlerin baskınlığına hissettirecek bir zamanın geçmesini ve Çanakkale Boğazı karşısında kuvvetli bir İngiliz filosunun toplanmasını beklediğine hükmetmek mümkündür⁸⁸.

İzzet Paşa Hükümeti'nin mütareke yapma yollarını arayıp, bir türlü muvaffak olamadığı sıralarda, Kut'ül Amara'da esir düşerek Büyük Adada esirlik günlerini geçiren İngiliz Generali Towshend, 14 Ekim 1918'de Sadrazam İzzet Paşa ile görüşmek istedi. 15 Ekim'de de eskiden beri tanıdığı Rauf Bey'e bir mektup göndererek esirliği süresince gördüğü hoş ve şerefli muameleye karşılık olarak, İngiltere ile müzakerelere girişildiği takdirde, Osmanlı Hükümeti'ne yardıma hazır olduğunu bildirdi. General Towshend'ın bu müracaatı, Osmanlı Hükümeti'nce bulunmaz bir fırsat telakki olundu. Çünkü, Hükümet mütareke yapabilmek için çeşitli yollardan teşebbüse geçmiş, fakat

---

⁸⁵ Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1983, s. 7.

⁸⁶ Tefvik Çavdar, Talat Paşa, Ankara, 1984, s. 463 vd., Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, (Haz.Cemal Kutay), İstanbul, 1980. s. 253., Belen, a.g.e., s. 8.

⁸⁷ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I., İstanbul, 1991, s. 16-17.

⁸⁸ Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Gn. Kur. Bşk. Yayını, C.I, Ankara, 1992, s. 27-28.

olumlu bir sonuç elde edememişti. Halbuki şu anda General Towshend hem mütareke için bir zemin hazırlayacağını, hem de Osmanlılar için şerefli şartlar elde edilmesine çaba harcayacağını Rauf Bey'e gönderdiği mektupta bildiriyordu⁸⁹.

General Towshend ile Sadrazam İzzet Paşa ve Bahriye Nazırı Rauf Bey arasındaki görüşme 17 Ekim 1918 günü gerçekleşti. Towshend hazırladığı şu barış taslağını sundu:

1. İngiliz donanmasına boğazların açılması,
2. Irak ve Suriye'nin Osmanlı hükümrânlığı altında muhtariyeti (Bavyera, Saksonya ve Württemberg gibi),
3. Kafkasya için de böyle bir durumun kabulü,
4. Irak ve Suriye'den üçlü antlaşma ordularının çekilmesi,
5. Avrupa'da Osmanlı sınırları Londra Antlaşması'ndaki gibi olacaktır. (Midye-Enez)
6. İngiliz ve Hintli esirlerin geri verilmesi⁹⁰.

Towshend'ın bu isteklerine karşılık, Sadrazam İzzet Paşa da kendi düşündüğü mütareke esaslarını Rauf Bey aracılığı ile sundu. Buna göre:

1. İtilâf kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda oturan ahalinin idari muhtariyetlerini Türkiye kabul edecektir.
2. Türkiye'nin siyasî, malî ve iktisadî istiklâli mahfuz kalacaktır.
3. Şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye mali yardım yapılacaktır.
4. Yukarıdaki esaslar içinde sulh yapılması için İngiltere Hükümeti'nin dürüstlüğünün ve azamî müzaheretinin temini⁹¹.

Karşılıklı bu metin teatileri ve görüşmelerden sonra 18 Ekim 1918'de General

---

⁸⁹ Tansel, a.g.e. , s. 17-18.

⁹⁰ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1976, s. 55.

⁹¹ Birçok kaynak, metindeki "müzaheret" sözünün, "himaye" kelimesi olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Bu söz İngiltere'nin "himayesi" istenildiği şeklinde yorumlanır. Fakat hem İngilizler, hem de Ahmet İzzet Paşa bunu yalanlamışlardır. Akşin, a.g.e., s. 55., Tansel, a.g.e., s. 19.

Towshend İngiliz Hükümeti yetkilileri ile görüşmek üzere gizlice İstanbul'dan ayrıldı.

Diğer taraftan İngiliz Hükümeti de Osmanlı Devleti ile yapılacak mütareke müzakerelerinin Fransızlar'la değil, bizzat kendisi ile yapılmasını istiyorlardı. İngilizler General Towshend'ın getirdiği teklifleri kabul etmemekle beraber, mütareke yapılma isteğini kabul ettiler. Bu arada Towshend ile birlikte Midilli'ye gitmiş ve 22 Ekim'de İzmir'e dönmüş olan Tevfik Bey, mütareke yapılması hususunda Amiral Calthorpea İngiliz Hükümeti tarafından yetki verildiği haberini İstanbul'a getirmişti⁹².

Limni Adasındaki Mondros Limanına gelmiş olan İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe 23 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgraf gönderdi. İngiliz Amirali bu telgrafında; Osmanlı Devleti ile mütarekenamenin imzasını kendisinin memur edildiğini bildiriyor ve Osmanlı murahhaslarının gönderilmesini istiyordu⁹³.

Amiral Calthorpe'nin bu telgrafı üzerine Padişah Vahideddin ile görüşen Sadrazam İzzet Paşa bir heyet teşkil etti. Heyete Bahriye Nazırı Rauf, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, o zaman İzmir'de bulunan Erkan Harp Kaymakamlarından Sadullah Bey'ler seçildi⁹⁴. Heyette Bahriye zabitlerinden Sait ile Tevfik Bey ve katip olarak da Ali Türkgeldi dahil bulunmakta idiler.

Osmanlı Mütareke Heyeti 24 Ekim 1918 Perşembe günü gece yarısı Peyk-i Şevket torpido kruvazörü ile İstanbul'dan İzmir'e hareket etmiş, 27 Ekim 1918'de Muzaffer Römorkörü ile de İzmir'den Midilli'ye gitmiştir. Aynı gün Heyet Başkanı Rauf Bey İngiliz Amirali Calthorpe'yi ziyaret ederek resmi konuşmalara 29 Ekim 1918 sabahı başlanmasını kararlaştırdılar.

Görüşmeler 27 Ekim 1918 günü saat 9.30'da Limni Adasındaki Mondros Limanında İngiliz Agememnon zırhlısında başladı. İlk oturumda önceden Osmanlı heyetine verilmemiş olan mütarekename projesi metni okunarak maddeleri üzerinde müzakerelere geçildi. Maddelerin müzakeresi 27 Ekim sabahından başlayarak dört gün muhtelif saatlerde yapılan beş oturumda bitirilmiş ve mütareke 30 Ekim 1918 saat

⁹² Celal Bayar, Ben de Yazdım, C.I, İstanbul, 1965, s. 41.

⁹³ Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi, Ankara 1992, C.I, s. 29.

⁹⁴ Tansel, a.g.e., s. 20-21.

20.03'de imza edildi⁹⁵.

Müzakereler müddetince Amiral Calthorpe, ilk oturumda verdiği mütareke metni projesinden fazla bir değişiklik yaptırmamaya çalıştı. Kendini, bu şartları Türk delegelerine imza ettirmeye mecbur addediyordu. Türk delegasyonu ise maddeler üzerinde küçük bazı değişikliklerden başka bir şey yapamıyorlardı. Delegelere göre şartlar kabul edilmez ise, ya imzaya veya avdete davet olunacak bu takdirde de küçük değişikliklerden de mahrum kalınacaktı. Eğer antlaşma yapılmaz ise, İngilizler İstanbul'u işgal edecek, o zaman bağımsızlık ve varlığımızla bağdaşmayacak kadar ağır bir antlaşma imzalamak mecburiyetinde kalınacağını düşünüyorlardı. Buna rağmen Calthorpe'un istediği şartları ve ısrarını İstanbul'a bildiren Türk delegasyonu, İstanbul'dan gelecek yeni direktifleri beklemekte iken, Calthorpe'un 30 Ekim günü yapılan müzakereler sırasında o gün akşam saat dokuza kadar mütarekenin ya imza veya reddedilmesini istemesi üzerine, heyet üyeleri kendi aralarında konuştuktan sonra, Bab-ı Ali'den cevap almadan imzaya karar verdiler.

Mütarekeyi İtilâf Devletleri adına İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Calthorpe, Osmanlı Devleti adına da Rauf, Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler imzaladılar⁹⁶.

Türk Milletinin kaderini büyük ölçüde etkileyen altı yüz küsur yıllık Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan Mondros Mütarekesi'nin en ağır maddeleri ya da sık sık ihlalden şikayet edilen maddeleri şunlardır⁹⁷:

Madde -1. Karadeniz'e geçiş için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçiş güvenlik altına alınması için Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının müttefikler tarafından işgali,

Madde -5. Hudutların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için lüzum görülecek askeri kuvvetten fazlasını derhal terhisi (İş bu askeri kuvvetin sayısı ve durumu İtilâf hükümetleri tarafından Devlet-i Aliye ile müzakere edildikten sonra kararlaştırılacaktır.)

Madde -7. Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durumda olduğunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkına sahip olacaklardır.

⁹⁵ Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi, C.I, s. 32-33.

⁹⁶ Tansel, a.g.e. , s. 24-25.

⁹⁷ Mütarekenin İngiliz teklifleri ile karşılaştırmalı kati metni için bkz, Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi, C.I, s. 38-41.

Madde -10. Toros Tünellerinin müttefikler tarafından işgali,

Madde -15. Bütün demiryollar›na İtilâf denetleme subaylar› memur edilecektir. Bunlar aras›nda halen Osmanlı Hükümeti'nin denetlemesi alt›nda bulunan Maveray› Kafkas Demiryolu kısımları dahildir. İş bu Kafkas hatları serbest ve tam olarak İtilâf memurlarının idaresi altına verilecektir. Ahalinin ihtiyacının karşılanması göz önünde tutulacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dahildir. Osmanlı Hükümeti Batum'un işgaline itiraz etmeyecektir.

Madde -21. İtilâf Devletleri'nin menfaatlerini korumak için iaşe nezaretinde İtilâf mümessilleri bulundurulacak ve kendilerine bu yolda gerekli görülecek bütün bilgiler verilecektir.

Madde-24. Vilayat-i Sittede karışıklık ç›kmas› halinde bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkını İtilâf Devletleri muhafaza ederler⁹⁸.

Cevdet Kerim İncedayı da eserinde mütarekenin tam metnini vermiştir⁹⁹.

İtilâf Devletleri mütarekeye, dış görünüşte Osmanlı Devleti'ni ve Türk Milletini yok edici kayıtsız şartsız teslim hissini verecek açık hükümler koymaktan dikkatle kaçınmışlardı. Buna mukabil, harp içinde aralarında vardıkları gizli paylaşma anlaşmalarının tatbik edilebilmesi için de yeteri kadar elastiki ve tefsire müsait bir metin düzenlemekte büyük gayret sarf etmişlerdi¹⁰⁰.

Ayrıca, Calthorpe mütareke dışında bir gizli mektubu da Rauf (Orbay) Bey'e verdi. Bu mektupta Amiral, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İstihkamlarının yalnız İngiliz ve Fransız askerleri tarafından işgalini, İngiliz Hükümeti'nin kabul ettiğini, işgal kuvvetleri yanında Türk kuvvetlerinin bulunmasını da hükümetine duyurduğunu, İstanbul ve İzmir'e Yunan askeri gönderilmemesi hakkında Türk dileğini terzice bildirdiğini, Osmanlı Hükümeti asayişini koruyabildiği sürece İstanbul'un işgal edilmeyeceğini, Osmanlılar ile İngilizler arasında dostça ilişkiler kurulması hususunda büyük bir gayretle çalışacağını ifade ediyor. Bu mektubun Padişah ve Sadrazam'dan başka kimseye gösterilmemesini istiyordu¹⁰¹.

⁹⁸ Sabahaddin Selek, Anadolu İhtilali, İstanbul, 1973, s. 43-45.

⁹⁹ İncedayı, a.g.e., s. 6-7.

¹⁰⁰ Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi, C.I, s. 44.

¹⁰¹ Tansel, a.g.e., s. 25, Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi, C.I, s. 200., Zekai Güner, Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu, Ankara, 1999, s. 42.

Amiral Calthorpe'un Türk isteklerini tasvip eder gibi görünen bu mektubu İngiliz Hükümeti'nce hiç dikkate alınmamıştır. Zaten resmi vesika niteliği olmayan böyle bir vesikadan medet ummak doğru değildir. Çünkü devletlerin menfaatleri bahis konusu olduğu vakit, diplomatların şahsi olarak, imzaladıkları metinleri bile tahrif ettikleri çok görülmüştür. Osmanlı murahhaslar› bu mektubu ister istemez bir teminat saydılar. Fakat hakikatte ise Boğazlardaki istihkamlarda İngilizler ve Fransızlardan başka asker bulundurulmaması gerçekleşmiş, öbür taraflar› hemen ilk günden hiç dikkate alınmamıştır.

Mütarekenin imzalanmas›n› her iki hükümetin de kendi aç›larından başarı sayd›klar›n›¹⁰², Sadrazam İzzet Paşa'nın Rauf Bey'e gönderdiği teşekkür yazısı ile İngiliz Harp Kabinesi'nin 31 Ekimde Calthorpe'a müzakereleri kudret ve başarı ile yaptığından dolayı bir tebrik telgrafi göndermeye karar vermesinden anlaşılıyor¹⁰³.

Aslında mütareke Osmanlılar için, diğer müttefik devletlerin yaptıkları antlaşmalara bakarak daha hafif bir görünüyorsa da, uygulamada Türk Milletinin felaketinin başlangıcı olmuştur. Kamuoyu da ilk zamanlarda Birinci Dünya Savaşı'na son verdiği için, mütarekeyi olumlu karşılamıştır¹⁰⁴. 1911 yılından beri savaşın içinde olan Türk halkı bu durumdan umutlandı. Ancak mütarekenin uygulanış şekli bu ümitleri kısa sürede ortadan kaldırdı. Çünkü, bu bir ateşkes değil, kayıtsız şartsız tam bir teslim belgesi niteliğindedir. Bir zamanların büyük ve muhteşem Osmanlı Devleti yenilmiş, orduları dağılmış, savaşlarda büyük insan kaybına uğramış, kaynakları bitmiş bir vaziyetteydi. Ordu dağıtılıyor, silah, cephane ve ulaşım yolları ile bütün haberleşme araçlar› ve liman, tersaneler İtilâf Devletleri'nin denetimine bırakılıyordu. Galip devletlere 7. maddeye dayanarak, memleketin herhangi bir yerini kendi güvenlikleri için işgal hakkı veriliyordu. Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulması için imkân hazırlanıyor ve bu devletlere işgal sırasınca yardımcı olunacağı bildiriliyordu¹⁰⁵.

---

¹⁰² Her ne kadar bazı Osmanlı ricali yapılan mütarekeden memnun kalmışsa da, Padişah Vahideddin, Mebusan ve Ayan Meclisi'nin onayladığı bu mütarekeyi tasdik etmiş olmasına rağmen, 10 Kasım 1918'de arz-> tazimat için saraya gelen mütarekeye imza koyan delegeleri kabul etmeyerek, yapılan işi beğenmediğini anlatmak istemiştir. Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Ankara, 1984, s. 156., Tansel, a.g.e., s. 29-30.

¹⁰³ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986, s. 28.

¹⁰⁴ Güner, a.g.e., s. 39-40.

¹⁰⁵ Mütareke metni için bkz, Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C.I, Ankara, 1992, s. 38-41.

Osmanlı İmparatorluğu, başlarında İngiltere'nin bulunduğu İtilâf Devletleri'nin eline ve keyfi idaresine bırakılıyordu. Altı Doğu vilayetine daha şimdiden Ermenistan denilmeye başlamıştı bile. 60 gemilik bir İtilâf donanması Çanakkale Boğazı'nın susmuş topları arasından geçerek, 13 Kasım 1918'de İstanbul Limanına demir atmıştı¹⁰⁶.

Mütarekeden kısa bir süre işgaller de başladı. İngilizler; İskenderun'u (9 Kasım 1918), Batum'u (24 Aralık 1918), Gaziantep'i (10 Ocak 1919), Cerablus'u (3 Ocak 1919), Konya İstasyonu'nu (22 Ocak 1919), Maraş'ı (22 şubat 1919), Birecik'i (27 şubat 1919), Urfa'yı (24 Mart 1919) ve Kars'ı (13 Nisan 1919)'da işgal ettiler. Ayrıca, 9 Mart'ta Samsun'a bir müfreze İngiliz askeri çıkmıştır. Bu arada Merzifon'a da bir kıt'a göndermişlerdir¹⁰⁷. Bunlardan başka İngilizler, 14 Ocak 1919'da Arappınarı ve Siftek İstasyonlarını, 16 Mart 1919'da da Harapnaz ve Tel'ebyaz İstasyonlarını işgal ettiler¹⁰⁸.

Fransızlar; 9 Kasım 1918'de Trakya'ya bir alay çıkardılar ve daha sonraki günlerde ise, 17 Aralık 1918'de Dört Yol'u, 17 Aralık 1918'de Mersin'i, 26 Aralık 1918'de Pozantı'ya kadar Adana Vilayetini, 16 Nisan 1919'de Çiftehane'ye ve 16 Nisan 1919'da da Afyonkarahisar İstasyonu'nu işgal ettiler¹⁰⁹.

İtalyanlar; 28 Mart 1919'da Antalya'yı, 3 Nisan'da Afyon İstasyonu'nu ve 24 Nisan'da Haydarpaşa'dan Konya'ya bir tabur göndererek Konya İstasyonu'nu işgal ettiler. Ayrıca, 11 Mayıs'ta Bodrum ve Fethiye, 12 Mayıs'ta Marmaris, 13 Mayıs'ta Kuşadası, 14 Mayıs'ta da Selçuk ve Akşehir İstasyonlarını işgal ettiler. Bu arada İtalyanlar, 13 Kasım 1918'de 55 parçadan oluşan İtilâf donanmasıyla birlikte İstanbul limanına kontrolleri altına aldılar¹¹⁰.

İngiliz, Fransız ve İtalyan işgallerine 15 Mayıs 1919'da İzmir'e kuvvetlerini gönderen Yunanlılar da katılmışlardır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, İngiliz, Fransız ve özellikle İtalyan işgallerinden farklı bir mahiyet arz ediyordu. Zira, İzmir'e ayak bastıkların ilk gün, yirmisi subay olmak üzere şehrin ileri gelen bazı kişilerini şehit

¹⁰⁶ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara, 1984, s. 240.

¹⁰⁷ Selek, a.g.e., s. 188-189.

¹⁰⁸ Aynı eser, s. 43.

¹⁰⁹ Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I., İstanbul, 1991, s. 49.

¹¹⁰ Selek'in verdiği bilgiye göre İtilaf donanmasında yer alan gemilerin 22'si İngiliz, 12'si Fransız, 17'si İtalyan ve 4'ü Yunan'dı. (Selek, Millî Mücadele'de Ulusal Kurtuluş Savaşı, C.I, İstanbul, 1970, s. 59.).

eden Yunanlılar, hemen sonraki günlerde de bu cinayetlerini devam ettirerek, pek çok masum kişiyi öldürdüler. Türk evlerine hücum ile ırz ve mal tecavüzlerine kalkıştılar¹¹¹.

İncedayı, Meclis-i Mebusan'ın kapatılması, Sevr Antlaşmasının imzalanması gibi olaylara da bu fasılda değinmiş ve kısa bilgi vermiştir¹¹². Oldukça etkili ve sert üsluplarla dile getirilen bu bölümden sonra Anadolu'nun Kuvva-yı Milliye adıyla taşıyan fasılda işgal edilen yerlerdeki zulümler ve ilk Kuvva-yı Milliye örgütleri anlatılmıştır¹¹³.

13 Kasım 1918'de İtilâf donanması da İstanbul önlerine gelerek Osmanlı başkentini fiili olarak işgal etmişti¹¹⁴. Bu durum vatanı ve milletini seven, genç-ihtiyar, kadın-erkek her Türk vatandaşını müdafaa çareleri aramaya itti. Özellikle 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Türk kamuoyunda büyük bir tepki yarattı¹¹⁵. Çünkü bu işgal İngiliz, Fransız ve özellikle İtalyan işgallerinden farklı bir mahiyet arz ediyordu. Uzun süre Osmanlı Devleti hakimiyeti altında yaşayan Yunanlılar, önceden beri hak iddia ettikleri Batı Anadolu'ya yerleşebilirlerdi¹¹⁶.

Batıda Yunanlılara, güneyde İngiliz ve Fransızlara, doğuda Ermenilere karşı halk kendiliğinden harekete geçerek silahlı milis kuvvetleri oluşturdu. Düzenli ordular kuruluncaya kadar, düşman işgaline engel olmak amacıyla kurulan bu sivil müdafaa teşkilatlarına, Kuva-i Milliye (Milli kuvvetler) adı verilir. Türk Milletinin, kendiliğinden ve işgal ihtimali olan her bölgede hemen hemen aynı zamanlarda meydana getirdiği Kuva-i Milliye, ondaki millî şuardan doğmuştur ki buna da, "Kuvva-yı Milliye Ruhu" adı verilir. Bu birlikler Türk Millî Mücadelesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tek elde toplanması diğer bir ifade ile düzenli orduya geçişe kadar işgalcilere karşı mücadele etmişlerdir¹¹⁷.

Yurdu haksız olarak işgal edilen Türk Milletinin, düşmanlarına karşı milis kuvvetlerle direnme kararını hangi tarihte ve kimin teşviki ile verdiği kesin olarak

---

¹¹¹ Yuluğ Tekin Kurat, "Batılı Kaynakların Işığında İzmir'in İşgali Sorunu", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 5-29 Eylül 1970, (Kongreye Sunulan Bildiriler), C.II, Ankara, 1973, s. 842-853.

¹¹² İncedayı, a.g.e., s. 8-10.

¹¹³ İncedayı, a.g.e., s. 10-12.

¹¹⁴ Lewis, a.g.e., s. 240., Tansel, a.g.e., C.I, s. 49.

¹¹⁵ Murat Hatipoğlu, Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), Ankara, 1988, s. 75-79.

¹¹⁶ Lewis, a.g.e., s. 242.

¹¹⁷ Geniş bilgi için bkz., Orhan Avcı, "Türk Millî Mücadelesi Tarihinde Kuva-i Milliye Devri", Askeri Tarih Bülteni, Yıl.23, Ağustos 1998., Sayı 45., s.79-111.

bilinmemekle birlikte, bununla ilgili bazı görüşler mevcuttur. Hüdavendigâr Valisi Gümülcineli İsmail Bey, 7. Ordu komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa, Beyşehir Süvari Alayından Kurmay Binbaşı Nazım Bey bu isimlerin başında zikredilebilir. Bunlardan başka 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'in, 23 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda: "Durumun düzeltilmesi için, Kuvay-ı Milliye teşkilâtı vücuda getirmenin en iyi tedbir olabileceğini" bildirmesi ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa (Cevad Çobanlı)'nın da, bu yazının altına, "Son fıkra gayet önemlidir, acele edilmesi lâzımdır" diye bir kayıt düşmesi, Kuvay-ı Milliye için bir başlangıç olarak kabul olunabilir.

Aslında Kuvay-ı Milliye'nin sadece Milli Mücadelede ortaya çıktığını söyleyemeyiz. Daha önceki savaşlarda da milis kuvvetleri, bugünkü gerilla usulünde düşmanla mücadele etmişlerdir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus ve 1897 Osmanlı-Yunan, 1912-1913 Balkan Savaşlarında Türk milis kuvvetlerinin çeşitli savaşlara katılmaları bilinmektedir¹¹⁸.

Yunan hareketi ilk olarak 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleri ve 15-30 Mayıs günleri arasında Ayvalık'tan Menderes'e kadar bir kavis teşkil eden Milne genel hattına kadar Ege'nin işgaliyle sonuçlanmıştır. Daha sonra 22 Haziran 1920'de başlayarak Ağustos 1920 arasında Bursa, Uşak, Nazilli doğu hattı işgal edilmiştir. Son taarruz ise 6 Ocak'ta başlayan ve İnönü Mücadelesi'yle sonuçlanan harekattir¹¹⁹.

Yunan istila gücü, Amerikan, İngiliz, Fransız ve Yunan savaş gemilerinin koruyuculuğunda İzmir'e çıkmıştı. Venizelos'un deyişiyle bu harekât, Yunan ordusuna tarihi boyunca ilk kez emanet edilmiş "şerefli bir görev"di. Yunan askerleri, Türk halkına karşı birçok taşkın davranışlarda bulundular ve İtilâf Yüksek Konseyi'nin yönergelerine aykırı olarak, tüm Aydın ilini istilaya başladılar. Bu istila, Osmanlı Devleti için çok ağır şartlar ihtiva eden Mondros Mütarekesi'ne bile aykırıydı; çünkü istilâdan önce İzmir bölgesinde bu harekete bahane edilebilecek hiçbir kargaşalık çıkmamıştı¹²⁰.

---

¹¹⁸ Avcı, a.g.m., 79-81.

¹¹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, C.II., İstanbul, 1993, s. 487., Sabahaddin Selek, Millî Mücadele, C.II, İstanbul, 1982, s. 31.

¹²⁰ Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara, 1987, s. 52-53.

Yunanlıların İzmir'de giriştiği kıyı>m harekâtı tüyler ürpericiydi. İşgalin ilk 48 saatinde İzmir ve banliyölerinde 2.000'den fazla Türk katledilmiştir. Vahşice işlenen tüm bu cinayetler, İzmir rıhtımında demirleyen yabancı devletlere ait savaş gemilerinin subay ve erlerinin gözü önünde meydana gelmiştir¹²¹.

Yunanlıların zulüm ve baskılarından dolayı yerlerini terk etmiş olan Türkler geriye dönmek imkânından mahrum bırakılmışlardı. Buna ilave olarak Aydın vilayetindeki Rum unsurunu çoğaltmak maksadıyla buraya çok miktarda Rum göç ettirilmişti¹²².

Yunan istilasına karşı gösterilen tepki çok büyük olmuş Türk milleti bu olaydan duyduğu rahatsızlığı uzak köylerde yapılan küçük toplantılardan, İstanbul'da 23 Mayıs 1919'daki 200.000'den fazla kişinin katıldığı büyük Sultanahmet mitingine kadar çeşitli biçimlerde açığa vurmuştu¹²³.

İncedayı **Anadolu'nun kıyam ve hareketi** bölümünde Anadolu'nun bir çok bölgesinde oluşturulan mukavemet teşkilatları, milli cepheler, kumandanları ve cephelerde cereyan eden muharebeler hakkında bilgi vermiştir. Bu arada Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ve Millî Mücadelenin başlamasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması'ndan da bahsetmektedir¹²⁴.

Saltanatın Eser-i İhaneti ve Dahili İsyanlar başlığında ise Millî Mücadeleye karşı yapılan isyanlar ele alınmıştır.İncedayı isyanları dört bölüme ayırmıştır.Bunlar: **Garb Mıntıkası**: Anzavur'un Birinci İsyanı, Anzavur'un İkinci İsyanı, Birinci Düzce İsyanı, Nuh Veren İsyanı, İkinci Düzce İsyanı, Birinci Bozkır İsyanı, İkinci Bozkır İsyanı, Konya İsyanı, Demirci Mehmet Efe'nin İsyanı ve Çerkez Ethem İsyanı.**Merkez Mıntıkası**: Malatya Vakası, Yozgat, Zile, Yenihan İsyanları, Koçgiri Hadisesi, Pontus Meselesi. **Şark Mıntıkası**: Şeyh Eşref Vakası. **El-Cezire Mıntıkası**: Ali Batı İsyanı, Milli Aşiretin Birinci İsyanı ve Milli Aşiretin İkinci isyanı¹²⁵.

¹²¹ Hüseyin Işık, "Anadolu'da Yunan Mezalimi", Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'de kadar), Üçüncü Askeri Tarih Semineri-Bildiriler, Ankara, 1986, s. 381.

¹²² Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları "Tehcir"in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", Belleten, XXXVII/148, Ekim 1973, s. 488.

¹²³ Sonyel, a.g.e., s. 60.

¹²⁴ İncedayı, a.g.e., s. 12-14.

¹²⁵ İncedayı, a.g.e., s. 15-21.

Bu isyanların ortaya çıkmasında saray ve İstanbul Hükümetinin propagandalarının etkili olduğunu söyleyen Cevdet Kerim, özellikle Damat Ferit Paşa'nın İtilâf Devletlerinin bir askeri gibi çalışarak onların işini daha da kolaylaştırdığını belirtmiştir. Ayrıca isyanların bu kadar yayılması'nın din perdesi altında cahil insanların kandırılmasından kaynaklandığını öne süren İncedayı, Anadolu Hükümetini en çok uğraştıran isyanların da Çerkez Ethem İsyanı ve Konya İsyanı olduğuna dikkat çekmektedir.

Millî Mücadele Dönemi İç isyanları amaçlar bakımından, saltanat ve hilâfet makamının tehlikeye düştüğünü ifade ederek o makama bağlı kalmak isteyenler ve Türk vatanını parçalayarak yeni kuruluşlar meydana getirilmesi yolunda çalışanlardan ibaretti¹²⁶. Bu isyanların hemen hepsinde başta İngilizler olmak üzere İtilâf Devletlerinin etkisi olmuştur¹²⁷.

Millî Mücadele sırasındaki iç isyanları; Azınlıkların Çıkardığı İsyanlar, Hilâfet Yanlılarının Çıkardıkları İsyanlar ve Kuvva-i Milliyecilerin Çıkardıkları İsyanlar olarak üçe ayırmak mümkündür.

Bunlardan azınlıkların çıkardıkları isyanlar Ermeniler ve Rumlar tarafından çıkarılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı ülkesinde üzerinde çeşitli emeller besleyen ve bunun için birçok isyan hareketine girişen Ermeniler, Millî Mücadele döneminde de güneyde Adana ve çevresinde bağımsız bir Ermenistan kurmayı ve gerektiğinde kuzey ile birleştirmeyi hedef almışlardı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Fransızlar Adana bölgesini işgal edince daha önce bölgeden ayrılan Ermeniler tekrar Adana havalisine gelmeye başladılar. Burada faaliyete geçerek Kilikya'da bir Ermeni Devleti kurma amacıyla ayaklandılar. 13 Temmuz-15 Ekim 1920 tarihlerinde devam eden isyan, 13. Kolordu'dan yardım alan milli kuvvetler tarafından bastırıldı. Haçin isyanı, kapsam bakımından küçük olsa da beslediği emeller ve giriştiği davranışlar yüzünden önemli idi. Güneydoğu Anadolu'daki ordu birliklerimizi de epey meşgul etmiştir¹²⁸.

6 Aralık 1920 tarihi ile 6 Şubat 1923 tarihleri arasında da Pontus isyanı patlak vermiştir. Pontus Rum Devleti'ni yeniden canlandırmak üzere Mondros Mütarekesi'nin meydana getirdiği ortamdan istifade eden Rumlar, Batum'dan İnebolu'nun batısına

¹²⁶ Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.III, s. 113-114.

¹²⁷ Türk İstiklal Harbi, C.VI., (İç Ayaklanmalar 1919-1921), Ankara, 1964, s. 7.

¹²⁸ Türk İstiklal Harbi, C.VI., s. 8.

kadar Karadeniz sahilleri ile bu sahil şeridinin iç kesimindeki Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ile Erzincan vilâyetlerinde bir Pontus Devleti kurmak üzere ayaklanarak buralardaki Müslüman ahaliyi katliama başladılar. Bu ayaklanma 1920 yılının sonlarına doğru İngiliz ve Yunanlıların destek ve yardım ile daha etkili bir hale geldi. Millî hükümetin gerek iç ve gerek dış düşmanlarla sürekli mücadele halinde bulunması ve zor durumda olması nedeniyle bu isyanın bastırılması uzun zaman aldı. Fakat Merkez Ordusunun güçlendirilmesi ve mevcudunun 20000'e çıkarılması ile ancak 6 Şubat 1923'te tamamen bastırılabilirdi¹²⁹.

Cevdet Kerim İncedayı'da eserinde isyanın ortaya çıkması ve sonuçlanmasına kadar geçen olayları aynen aktarmaktadır¹³⁰.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin karşılaştığı isyanların bir kısmı da hilâfet yanlıları tarafından gerçekleştirilen isyanlardır. Bunlardan bazıları Şeyh Eşref İsyanı (26 Ekim-24 Aralık 1919), İkinci Bozkır İsyanı (20 Ekim-4 Kasım 1919), Birinci Anzavur İsyanı (1 Ekim-25 Kasım 1919), 5- İkinci Anzavur İsyanı (16 Şubat-16 Nisan 1920, Bolu ve Düzce İsyanları (13 Nisan-31 Mayıs 1920)-(Ağustos-Eylül 1920) ve Yozgat İsyanları (15 Mayıs-27 Ağustos 1920)-(15 Eylül-30 Aralık 1920)dir.

Bunlardan Birinci Bozkır İsyanı Konya valisi Cemal Paşa ve İstanbul'da İngiliz din adamlarıyla ilişki kuran Bozkırlı Zeynel Abidin ve arkadaşlarının körüklemesiyle olmuştur. Anadolu'da, Millî Mücadeleye karşı padişaha ve hilâfete bağlılığın ilk belirtileri olarak yorumlanmıştır. 27 Eylül 1919'da Kürtoğlu Musa, Bademlili Halil ve Güzel Çavuş adlarındaki elebaşılar, Apa, Dinek, Hisarlık ve civar köylerden topladıkları çoğu silahsız 1000'e yakın kandırılmış halk ile Bozkır'a gittiler. Kasabadaki jandarmalardan silâhlarını ve ayrıca askerlik şubesinin deposuna taarruz ederek burada ne kadar silâh, cephane varsa hepsini aldılar. Asiler 28 Eylül'de Beyşehir'deki 7. Süvari Alayına mensup olan, Seydişehir'den gelen süvari bölüğüne depodan aldıkları silâhlarla taarruz ettiler. Çarpışmalar akşama kadar devam etti. Çok üstün sayıdaki asilere artık karşı koymak imkânı kalmadığı için bölük geriye çekilmeye karar verdi. Fakat bölükle beraber bulunan makineli tüfek takımını geri çekilmeye fırsat bulamadan asiler tarafından sarıldı ve esir edildi.

¹²⁹ Türk İstiklal Harbi, C.VI., s. 9.

¹³⁰ İncedayı, a.g.e., s. 19-20.

Konya'dan gelen nasihat heyetinin halkı toplayarak yaptığı uyarıcı konuşmalar olumlu sonuç verdi. Muhtelif köylerden toplanmış olan asilere Bozkır' a millî kuvvetler gönderilmeyeceği garantisini verilerek dağılımları istendi ve 4 Ekim 1919'da Birinci Bozkır isyanı sona erdi¹³¹.

Birinci Bozkır İsyanında süvari bölüğünün ve makineli tüfek takımının başarısızlığı üzerine üst makamlarca bazı sıkı ve esaslı tedbirlerin alınması mecburiyeti hissedilmiştir. Bu maksatla Afyonkarahisar'dan Yarbay Arif Bey müfrezesinin Seydişehir'e kaydırılması, Konya'yı güneye karşı tehditten kurtarmak ve emniyet altında bulundurmak için 12. Kolorduca küçük de olsa bazı köylerde Çumra ve Karaviran bucaklarında toplanmasına karar verildi.

Bu hazırlıkları haber alan ve esasen İstanbul'da Ayan Meclisi üyelerinden İngiliz dostu ve bu ayaklanmalarda büyük rolü olan Zeynel Abidin ile gizli temas halinde bulunan bir asi grubu 20 Ekim 1919'da Bozkır'a ikinci defa girdiler. Asiler yapılan mücadele sonunda hakim oldukları bütün köyler işgal edildikten sonra isyan bastırılmıştır¹³².

Hilafet ve saltanat taraftarlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkardıkları diğer bir isyan da Birinci Anzavur İsyanıdır. İzmit Mutasarrıflığında bulunmuş emekli Jandarma Binbaşı Anzavur, Çanakkale Boğazı'nın iki yakasındaki İngiliz ve Fransız işgal bölgeleri ve bu alandaki çeşitli depoları emniyet altına almak için ve özellikle Yunanlılara karşı savaşan milis kuvvetleri arkadan vurmaya amaçla Biga, Gönen, Manyas ve çevresindeki ahaliye olan nüfuzu da göz önünde tutularak bu ahaliye gönderilmiştir. Anzavur, bölgede asker toplamak, kuvvetlenmek için çalışmaya başladı. 25 Ekim 1919 tarihinde Gönen, Manyas civarlarını dolaşarak, millî kuvvetler aleyhinde olduğunu açıkça söylemiş ve bu bölgede teşkilât kurmaya başlamıştır. Ahmet Anzavur, 2 Kasım 1919 günü Susurluk'a gelmiş ve etrafına topladığı halka, "Millî hareket için toplanan paraları hesap görmek için Balıkesir'e gideceğini, isteyenlerin kendisine katılabileceğini, padişahın arzusu dışında askerinin silâh altında tutulamayacağını, isteyenlerin kendisine katılmakta serbest olduklarını" söylemiştir. Susurluk'taki birlik komutanlarının durumu önemsememeleri sonucu bu birliklerden bir kısım asker de Anzavur'a katıldı. Anzavur'un kendisine katılmayan Kuvva-i Milliye

¹³¹ Türk İstiklal Harbi, C.VI., s. 13.

¹³² Türk İstiklal Harbi, C.VI., s. 13-17.

kuvvetlerine saldırması üzerine cephede Yunanlılarla meşgul olan 61.Tümen Komutanı Albay Kâzım Balıkesir'den; 174.Alay Komutanı Yarıbay Rahmi Karacabey'den Susurluk istikametine Anzavur kuvvetlerinin üzerine yürüdüler. Demirkapı mevkiinde Anzavur kuvvetlerini dağıttılar. Anzavur ve adamları Mudanya'ya kaçtılar. 61.Tümen, Yunan cephesine dönerken, Yarıbay Rahmi ve Ethem kuvvetleri bölgeyi asilerden temizlemeye başladı ve ikinci defa Anzavur'u Gönen'de sıkıştırdılar. Ancak bölgeyi çok iyi bilen Anzavur, birkaç adamıyla buradan da kaçmayı başardı.

Ancak Damat Ferit, Anzavur'u Gelibolu'da yeninde harekete geçirdi. 16 Şubat-16 Nisan 1920 tarihleri arasında devam eden ikinci Anzavur isyanı Çerkez Ethem kuvvetleri tarafından bastırıldı¹³³.

İngiliz tazyiki altındaki İstanbul Hükümetinin, Millî Mücadele hareketine karşı teşvik ettiği isyanlardan en önemlisi Bolu ve Adapazarı bölgesinde meydana gelen isyanlardır. İsyancılar, “Din elden gidiyor, Halife hazretlerinin, Şeyhülislâm efendinin ferman ve fetvaları elimizdedir” sloganlarını kullanarak halkı bu duygularla harekete geçirip, emellerine ulaşmak istiyorlardı. Kısa aralıklarla iki kez meydana gelen Bolu, Düzce yöresindeki ayaklanmalar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı ve çalışmaya başladığı ilk günlerde olmuştu. Ayaklanmaların elebaşları olan Talûstan, Bekir, Beslân adındaki eşkiya ve derebeyleri idi. Bunların etkisiyle kaymakam, mutasarrıf ve bazı komutanlar aldatılarak pusuya düşürülmüş ve şehit edilmişlerdir. Düzce, Hendek, Adapazarı, Mudurnu, Gerede, Bolu ve Beypazarı'na kadar yayılan bu isyan, yeni kurulan Ankara Hükümetini çok uğraştırmıştır. Olaylar, ordunun henüz kurulmamış bulunması, milis kuvvetlerinin isyanı bastırırken halka kötü davranmış olmaları yüzünden geniş bir çevreye yayılmıştır. Böyle olmakla birlikte isyanları, Ali Fuat Paşa'nın kesin tedbirleri ile bazı birlikler ve buna katılan Çerkez Ethem Bey kuvvetleri, 31 Mayıs 1920 tarihine kadar bastırmışlardır.

Düzce'de ikinci isyan, bölgede güvenliği sağlayan millî kuvvetlerin Yozgat İsyanı nedeniyle oradan ayrılmaları üzerine meydana gelmiştir. Bu sırada Yunan kuvvetlerinin taarruza geçmek üzere giriştiği hazırlıklar da cesaretlerini arttırmıştır. Başkaldıranlar, Yunan kuvvetleri ile de birleşmek ve millî kuvvetleri ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bu ayaklanma kısa zamanda Bolu bölgesine yine yayılmıştı. Sonunda

---

¹³³ Belen, a.g.e., s. 196-197., Türk İstiklal Harbi, C.VI., s. 18-28.

Ankara Hükümetinin öteki bölgelerden gönderdiği kuvvetlerle bu isyan da bastırılmış, kışkırtıcılar şiddetli cezalara çarptırılmışlardır¹³⁴.

Aynı tür isyan hareketleri Yozgat'ta da olmuştur. (15 Mayıs-27 Ağustos 1920)-(15 Eylül-30 Aralık 1920) Bu isyanda daha önce Anadolu'daki ayaklar arasında en güçlüsü olan Çapanoğlu sülalesi son zamanlarda kaybettiği gücüne tekrar ulaşmanın yollarını aramış olmaları etkili olmuştur. Çapanoğulları, 14 Haziran 1920'de Yozgat'ı ele geçirerek soyguna ve hükümet elemanlarını tutuklamaya başladılar. Bunlar Zile, Yıldızeli, Akdağmadeni bölgesindeki zorbarlarla da işbirliği yaparak Aynacıoğulları denilen eşkıya ile birleşmişlerdi. Yozgat İsyanı kısa sürede çok genişlemiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni oldukça uğraştırmıştır. Bu sırada Yunanlılar batı cephesinde yeni taarruza hazırlanırken Yozgat ve çevresindeki ayaklar, millî kuvvetlerin durumunu daha da zorlaştırmıştır. Cephedeki birliklerden ayrılan bazı kuvvetler ve Çerkez Ethem Bey'in milisleri acele olarak Yozgat'a gönderildiler. Ayaklar, bu kuvvetler tarafından hemen bastırıldı. Yozgat'ta ikinci kez, Eylül 1920'de ayak çıkmıştır. Affedilen ve cepheye gönderilen zorbarların çıkardığı bu olay da çok önemlidir. Yozgat'taki bu ikinci ayak da Binbaşı Çolak İbrahim Bey'in yönettiği millî kuvvetler tarafından büyük bir mücadeleden sonra 30 Aralık 1920'de tamamen bastırıldı¹³⁵.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı yapılan diğer ayak hareketleri ise Kuvva-i Milliyecilerin çıkardıkları ayaklardır. Bunlardan ilki Demirci Mehmet Efe İsyanıdır (1-30 Aralık 1920). Güney Cephesi Komutanı Albay Refet Bey, Demirci Mehmet Efe'yi, merkezi Konya'da bulunan atlı takip kuvvetleri komutanlığına atayarak onu düzenli ordu birlikleri arasında hizmete davet etti. Bu görevi kabul etmeyen Demirci Efe'nin, Ankara millî hükümetine karşı bütün milis kuvvetleri emrinde toplayarak direnme düşüncesinde olan Ethem ile birleşme teşebbüsünde bulunduğu tespit edilince, bu hareketinin bastırılmasına karar verildi. Keçiözü'nün İğdecik köyünde konaklayan Efe ve kuvvetleri, yapılan baskıdan önce köyü terk ederek kaçtılar ve dağıldılar. Yapılan takip sonucunda Efe, 30 Aralık 1920'de teslim oldu ve millî hükümete sığındı.

---

¹³⁴ Tansel, a.g.e., C.III, s. 115-120.

¹³⁵ Tansel, a.g.e., C.III, s. 128-132.

Bu tür isyanların en önemlisi ise Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin İsyanı olmuştur (1-30 Aralık 1920). Millî ordunun henüz kurulmadığı 1919-1920 yıllarında, emrindeki birlikleriyle, hem Salihli cephesindeki Yunan kuvvetlerine, hem de memleketin birçok yerinde patlak veren ve çevrelerini de kana bulayan iç isyanları bastırmada başarılar sağlayan Ethem, kardeşleri Reşit ve Tevfik ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti yasalarına ve özellikle düzenli bir ordu kurma çabalarına karşı çıktılar. Emir komuta zincirine girmek istemedikleri gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden bağımsız hareket etmeye başladılar. Ethem ve kardeşleri böylece kendilerini birer lider olarak görmeye başladılar. Belki de onlar, gerçek lider Mustafa Kemâl'i yok ederek ellerindeki yenilmez sandıklar kuvvetleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini ortadan kaldıracaklarını ummuşlardı.

Ülkenin bütün güçlerini eğitip disipline ederek, düzenli bir ordu kadrosu içerisinde millî hedefe yöneltmek ilkesini benimsemiş bulunan Mustafa Kemâl, Ethem kuvvetlerinin de böyle düzenli bir millî ordu kuruluşunda yer almasını istiyordu. Bunu sağlamak için kendi ağırlığını ortaya koyarak, kişisel girişimleriyle uyarmak istemişse de, Ethem'i bu olumsuz tutumundan vazgeçirememişti. Nitekim, Birinci İnönü Muharebesi arefesinde ve memleketinden kritik bir dönemde ayaklanan Ethem ve Yunanlılarla anlaşan kardeşinin bu hıyanet kokan tehlikeli hareketlerine son vermek için Ethem ve kuvvetlerinin bastırılmasına karar verildi. Bu amaçla düzenlenen harekâta, Batı Cephesinden iki tümen (11.ve 61. tümenler), bir süvari tugay, Güney Cephesinden de iki tümen (8. ve 23. tümenler), süvari grupları katıldı. Bu kuvvetlerin toplam sayısı 15392 insan, 8750 tüfek, 63 makineli tüfek ve 32 toptan ibaretti. Ethem kuvvetleri ise, 4650 insan (silâhlı), iki otomatik tüfek, altı ağır makineli tüfek ve dört toptan oluşuyordu.

Batı ve güney cephelerinde görevlendirilen birlikler, Çerkez Ethem kuvvetleriyle Gediz bölgesinde çarpıştığı sırada, bu durumdan yararlanan Yunanlılar da 6 Ocak 1921'de Bursa-Uşak hattından taarruza başladılar. Ortaya çıkan bu çok tehlikeli durum karşısında, Yunan taarruzunun karşılanabilmesi için, Ethem'e karşı girişilen bastırma harekâtına bir süre ara verildi. Kuvvetler İnönü ve Dumlupınar bölgelerine sevk edildi. Bu zayıf andan yararlanmaya çalışan Ethem de, taarruza geçerek Kütahya'ya kadar ilerlemeye kalkışmışsa da, 61. Tümenin direnişi karşısında umduğu başarıyı sağlayamamıştır.

Birinci İnönü Muharebesi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin düzenli millî ordu birliklerince kazanılmasından sonra Yunan cephesinden alınan kuvvetlerle 14 Ocak'ta tekrar Ethem üzerine yürünmüştür. 23 Ocak'a kadar devam eden çatışmalar sonunda Ethem kuvvetleri tamamen dağıtılmıştır. Asilerin bir kısmı af dileyerek millî kuvvetlere katılmış, Ethem ve kardeşleri ise Yunanlılara sığınmıştır¹³⁶.

Sonuç olarak Cevdet Kerim İncedayı bu isyanlar için bütün dünya ile alakasız kat edilen ve beyn-i mahrumiyet içinde kalan Anadolu vatanperverliği bir taraftan hâriç düşmanlara karşı hazırlanır ve mukavemet gösterirken diğer taraftan da dahilde bu gibi hadsiz ve hesapsız müşkülat karşısında bırakılmış ve uğraştırılmıştır diyerek bu isyanların Millî Mücadelenin mukadderatı üzerindeki olumsuz etkilerini belirtmiştir

İncedayı eserin dördüncü faslında Erzurum ve Sivas Kongreleriyle Misâk-ı Milli'nin Suretlerini vermiştir¹³⁷.

Beşinci faslında ise “Kanun-ı Sâni 336'da Anadolu'da Vaziyet-i Siyasetimizin Muhakemesi” başlığını taşımaktadır. Burada milli hareketin güç bulması ve kazandığı askeri başarıların siyasi ilişkiler bakımından değerlendirilmesi yapılmıştır.

“Anadolu Ordusu Nası Taazzuv Etti” başlığını taşıyan faslında Mondros Mütarekesi'nden sonra ordunun terhis edilerek esleha ve mühimmatların depolara yerleştirildiğini anlatan Cevdet Kerim daha sonra Kuva-ı Milliye ruhunun doğuşundan bahsetmiştir.

Yine bu faslında doğu cephesi olayları ve Ermenilerle yapılan muharebeler anlatılmıştır. İncedayı, Şark ordumuz karşısında Ermeni ordusunun az zamanda mahv edilerek Gümrü'ye kadar geri çekilerek tekmil esleha ve mühimmatların elimize geçtiğini ve Arpa Çay hududu temin olunarak bu cephedeki hedefin amacına ulaştığını belirtmiştir.

Bu muvaffakiyet milletin emin ve itimadını arttırdığı gibi düşmanlara sert ve tesirli bir darbe vurdu. Vücut verdikleri himaye ettikleri Ermeni Hükümetinin bu akıbetine seyirci olmaktan başka bir şey yapamayan Düvel-i Muazzamanın Kafkas Hükümetleri üzerindeki tesirini sifra indirdi ve husule getirmek istedikleri Kafkas

---

¹³⁶ Tansel, a.g.e., C.IV, s. 5-21.

¹³⁷ İncedayı, a.g.e., s. 22-25.

seddini ebediyen y>kt>. Aynı zamanda Bolşeviklerle daha seri ve sehil surette anlaşmak imkân> husule geldi. Artık Anadolu şarkta maneviyatı yükselmiş maddi ihtiyaçlarını son derece temin eylemiş sağlam bir orduya sahipti¹³⁸.

26 Haziran 1920’de Ermeniler, Kafkasya’daki Türk azınlıklarına karşı zulme başlamış ve müttefiklerin kendilerine terk ettikleri Kuzey Doğu Anadolu’yu işgal teşebbüslerine girişmişlerdi. Türk kuvvetleri Mondros Mütarekesi’nden sonra Kafkasya’yı boşaltırken bir çok yerlerde bölgesel Türk hükümetleri kurmuşlard>. Ermeniler, Haziran 1920’de giriştikleri saldırılarda bu bölgesel hükümetlerin bulunduğu yerlerden biri olan Oltu’yu işgal etmişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Hariciye Vekaleti, bu olayı 7 Temmuz 1920’de Taşnak Ermeni hükümeti nezdinde protesto etmiş, fakat Ermeniler masum Türk halkına planlı bir şekilde yapılan tecavüz ve istilâ hareketini durdurmamışlardır. Bunun üzerine Doğu Cephesi kumandanlığını tayin edilmiş bulunan 15. Kolordu Kumandanı Kâz>m Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu, 28 Eylül sabahı, mukabil harekete geçmiştir¹³⁹.

Doğudaki Ermeni saldırısı 22 Haziran’da Batı Cephesinde başlamış bulunan Yunan saldırısı ile aynı zamana başlamıştı. Türk kuvvetlerinin aynı zamanda da her iki cephede savaş durumunda olmasını mahzurlu gören Ermenilere karşı mukabil harekete geçilmesini istemelerine rağmen bu hareketi geciktirmekte fayda görmüştü. Gerçekten o sırada Türkiye’nin askeri ve siyasi ç>karlar> bunu gerektiriyordu. Ermenistan’a karşı o sırada girişilecek olan mukabil bir hareket iç ve dış tehlikeler doğurabilirdi. Aynı zamanda dış düşmanlarla savaşan Ankara Hükümeti milli harekete karşı direnen iç kuvvetlerle de savaşmak durumundaydı. Diğer yandan o sıra Ermenistan’a karşı girişilecek bir hareket İngiltere’nin fiili müdahalesini de teşvik edebilirdi. Bu sebeplerle ancak Eylül ayı sonunda saldırıya geçen Türk orduları 30 Eylül 1920’de Sarıkamış’ı, 30 Ekim’de Kars’> ve 7 Kas>m’da Gümrü dahil olmak üzere Arpa Çayı’nın doğusundaki bölgeleri Ermenilerin elinden almıştı. 6 Kasım’da Ermeniler barış isteğinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Ankara Hükümeti 8 Kas>m 1920’de Ermenistan

---

¹³⁸ İncedayı, a.g.e., s. 33-39.

¹³⁹ Mehmet Gönübol-Cem Sar, “1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), Ankara, 1974, s.23-24.

Hükümetine yolladığı bir nota ile çatışmanın kesilmesi ve barışın akti için siyasi ve askeri istekleri bildirdiler¹⁴⁰.

Ermeniler 10 Kasım'da bunlar› kabul etmediklerini bildirince hareket yeniden başlamıştır. 15 Kasım'da Şahtahtı mevkiinde tamamen bozulan Ermeniler, yeniden mütareke istediler. 18 Kasım'da ateş kesilip, 25 Kasım'da Gümrü'de barış müzakereleri başlamıştır.¹⁴¹ Ermeniler ile başlayan barış müzakereleri sırasında Sovyet orduları Kuzey Kafkasya ve Kırım bölgesinde Bolşevizme karşı direnen General Wirangel ordularını yenmişler ve Ermenistan içlerine müdahale etmeye başlamışlardır. Sovyetlerin bu müdahalesi üzerine Ermenistan'daki batı taraftarı hükümet devrilmiş ve Bolşevikler iktidarı ellerine geçirmişlerdir. Yeni Ermeni Hükümeti ile Türkiye arasında 2-3 Aralık 1920 gecesi Gümrü Barış Antlaşması imzalanmıştır¹⁴². Gümrü Antlaşması hükümeti milliyenin akdettiği ilk antlaşmadır¹⁴³.

Gümrü Antlaşması ile bağımsız Ermenistan bugünkü sınırı kabul etmişse de, çok geçmeden Kızıl ordu Kafkasya'yı işgal edince bağımsızlığı kaldırılmış, anlaşma onaylanıp yürürlüğe girmeden tarihe karışmıştır.

Bu anlaşma ile, İstanbul Hükümetinin 1918'de imzaladığı Mondros Silah bırakışımı sınırı ilk kez geçildiği gibi, 1920 Sevr Barış Antlaşması'nın geçersizliği fiilen kanıtlanmıştır. İkinci tarihsel gerçek, Ermenistan sorunu Türkiye'nin haklarını karşılayacak biçimde ve kesinlikle bir çözüme bağlanmıştır. Üçüncüsü, genç Türk Devleti o sırada çeşitli devletlerdeki savaşlardan birini istediği biçimde sona erdirmekle nefes alabilmiş ve kuvvetlerini öteki cepelerde daha rahat kullanabilme olanağı bulmuştur. Bundan başka dayanışma içine girmeye hazırlandığı Sovyetler Birliği ile Kafkasya'da ulaşım imkanı elde etmiş, Ermenilerin elinden de bir çok silah almıştır.

Gümrü Antlaşması, 18. Maddesi uyarınca bir ay içinde onaylanması beklenirken, ertesi gün Menşeviklerden olan Bolşevikler bunu yapamayınca yürürlüğe girememiştir. Ancak Türk kuvvetleri saptanan sınırın ötesinde işgal ettikleri yerleri ve kimi ulaşım noktalarını tutmuştur. Böylelikle Ankara Hükümeti, Moskova görüşmeleri boyunca güçlü durumunu sürdürmüştür. Antlaşmanın öteki hükümleri de Türkiye

¹⁴⁰ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.24.

¹⁴¹ Kamuran Gürün, Savaşın Dünya ve Türkiye, İstanbul, 1986, s.251.

¹⁴² Gönlübol-Sar, a.g.e., s.26.

¹⁴³ M. Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 1962, C. II, s.488., Geniş bilgi için bkz. Kâzım Karabekir, Ermeni Dosyası, İstanbul, 1995. s.179-182.

bakımından olduğu gibi, onu iyi bir komşu olarak görmek istediği Ermenistan için de güven verici ve bir barış çıkışı açacak nitelikteydi.

Türk ordusu Ermenilere karşı kazandığı zaferden sonra ileri hareketini sürdürür ve Güney Kafkasya'ya doğru ilerler. Ardahan ve Artvin kurtarılır, ancak Batum'a girilmez. Çünkü Batum İngilizler tarafından boşaltıldığı sırada Gürcistan tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal olayı Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran Brest-Litovsk Antlaşması'na aykırıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, olayı protesto etmiş, fakat sonuç değişmemiştir¹⁴⁴.

VI. fasılda yer alan diğer bir bilgi de Kuvâ-yı Milliye'den düzenli orduya geçiş hakkındadır. Cevdet Kerim İncedayı, Kuva-yı Milliye'nin düşmanı yurttan atmak için yeterli olmadığını, asrı vesait malik ve fenni bir surette sevk ve idare edilen hasım ordularına karşı çetelerle değil aynı malzeme ve teşkilâtla mukabele lazım geldiğini belirtmiştir. Bundan başka Kuva-yı Milliye nispeten gayr-ı muntazam bir teşkilat olduğundan bir çok dikkat ve takibe rağmen geçtikleri ve buldukları yerlerde ahalinin hoşnutsuzluğuna sebep olan bazı hatalara saplandıklarından bu hal henüz vücut bulan Anadolu idaresinin aleyhine oluyordu. Bu sebeplerden dolayı Kuva-yı Milliye tedricen ortadan kaldırılarak düzenli orduya geçilmiştir¹⁴⁵.

Yunan saldırısı sonunda geniş bir memleket parçasının elden çıkması, zaman zaman patlak veren iç ayaklanmalar karşısında düzenli birliklerin başarısız kalması, ordu ile ilgili tartışmalara yol açmıştır. Yunan saldırısı esnasında, Batı Cephesi Komutanlığı kurulmuş, başına da o güne kadar Millî Mücadele'ye büyük hizmetleri geçmiş olan Ali Fuat Paşa getirilmişti. Ali Fuat Paşa, cephedeki birliklerin moralini yükseltmek maksadıyla, Gediz'de izole bir vaziyette olan bir Yunan tümenine, Genel Kurmay'ın karşı görüşüne rağmen, 24 Ekim 1920'de bir saldırı düzenledi. Fakat saldırıya katılan birlikler arasındaki koordinasyon eksikliğinden arzu edilen sonuca ulaşamadı. Özellikle Çerkez Ethem'in kuvvetlerinin hareketsiz kalmaları başarıyı engellemişti. Olay, mücadelenin Kuva-yı Milliye ile gerilla yöntemiyle mi, yoksa düzenli ordu birlikleri ile mi yapılmalı tartışmasına dönüşmüştü. İç isyanlarda büyük başarılar kazanan Ethem ve kardeşleri, düzenli ordunun işe yaramadığı iddiasıyla

¹⁴⁴ İsmail Soysal, Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1920-1945), C.I., TTK., Ankara, 1989, s.19-22.

¹⁴⁵ İncedayı, a.g.e., s. 45.

düzenli orduya katılmak istememekteydiler¹⁴⁶. Onlar sonucun ancak milis kuvvetleri ile alınabileceği tezini durmaksızın her tarafta düşünmekte, örnek olarak da iç ayaklanmalar ve Gediz Taarruzunu göstermekteydiler¹⁴⁷.

Halbuki Mustafa Kemal, gerilla savaşını, millî ordunun oluşmasına kadar, zaman kazandıran bir önlem olarak algılamaktaydı. Düşmanlar ülkeyi düzenli kuvvetlerle işgal ettiklerine göre, kesin sonuç ancak aynı nitelikteki kuvvetlerle alınabilirdi. Türkiye'yi sömürgeleştirmek isteyen düşmanların elindeki kuvvetler şunlardı: Doğu'da Ermeni Ordusu, Batıda Yunan Ordusu, İstanbul, Adana, Maraş, Urfa'da toplanmış olan İngiliz ve Fransız kuvvetleri. Bunlardan Ermenilerin karşısında oldukça dolgun tümenleriyle XV. Kolordu vardı. Ermeni tümenleri zayıf ve Kafkasya'daki Müslümanların baskısı altında ve Bolşevik dalgasına açık durumdadılar. İngiliz ve Fransız kuvvetlerine gelince, bunlardan Fransızlar, Araplarla Suriye'de mücadele halinde olduklarından Ankara ile anlaşma hesapları içindeydiler. İngiliz Kuvvetleri ise yetersiz durumdadır. Esasen İngiliz ve Fransız halkından kendilerini ilgilendirmeyen bir konuda “kan istemek” kolay değildi. Buna göre, alınacak kesin sonuç, ancak Yunan ordusunu Anadolu'dan atmakla mümkün olacaktı. Dolayısıyla düzenli orduya geçmek kaçınılmazdı. Bu fikri benimseyenlerin başında Mustafa Kemal'le Genel Kurmay Başkanı İsmet Bey vardır.

Gediz Taarruzundan sonra Ali Fuat Paşa'nın cephedeki nüfuzu sarsılmış görüldüğünden, kendisi yeni kurulan Moskova Büyükelçiliğine atanmış, cephe ikiye ayrılmıştır. Albay İsmet Bey, Genel Kurmay Başkanlığı üzerinde kalmak üzere, Batı Cephesi Komutanlığına Albay Refet Bey de Dahiliye Bakanlığını muhafaza ederek Güney Cephesi Komutanlığına getirilmişlerdir. Mustafa Kemal'in cephe komutanlarına verdiği kesin direktif “süratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi” oluşturmaktır. Çünkü zaferi kazanmanın yolu düzenli ordudan geçmektedir¹⁴⁸.

Batı Cephesi Komutanlığına 8 Kasım'da atanan Albay İsmet Bey, 10 Kasım'da “nizamsız teşkilât fikrini ve siyasetini yıkmak” görevi ile işe başlar. Emrindeki

¹⁴⁶ Atatürk, Nutuk, C.II, s. 520-521.

¹⁴⁷ Batı Anadolu'da Millî Kuvvetler ancak çete savaşları yapabilecek durumda idiler. Türk Ordusu henüz kuruluş halinde idi. Ege ve Güney Anadolu'da cepheleri tutan 10-15 bin Kuva-yı Milliye mevcutları ile birlikte toplam silâh gücü, 40-45 bin silahlı insan idi. Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları, Ankara, 1974, s. 280.

¹⁴⁸ Aydemir, a.g.e., C.II, s. 506.

komutanlara verdiği direktif özetle şudur: “Artık millî hükümet teşekkül etmiş olduğuna göre, sevk ve idare değişmiştir. Bundan böyle birliklerin her türlü ihtiyacı para, iaşe, asker ve teçhizat ihtiyacı cephe komutanı tarafından karşılanacaktır. Hiç kimseden para alınmayacak, hiçbir vatandaşa eza edilmeyecek, şikâyetler devletin resmî mercilerinde sonuçlandırılacaktır.”¹⁴⁹.

VI. faslında bilgi verilen son konu ordunun ihtiyacı olan malzeme ve sairenin temini hakkındadır. Bu bölümde Ermenilerden ele geçirilen silah ve mühimmatın Garp cephesine aktarıldığı söylenmektedir¹⁵⁰. Nitekim Kâzım Karabekir Paşa 20 Ekimde Kars'ın ele geçirilmesiyle 330 top, külliyetli tüfek, mermi, projektör vs. nin ele geçirildiğini, 31 Ekimde Ankara'da bulunan Müdafaa-ı Milliye Vekili Fevzi Paşa ile yaptığı görüşmede bu silâh ve mühimmatın İstiklâl Harbimizin devamına 10 yıl yetecek kadar olduğunu müjdelediğini belirterek¹⁵¹ daha sorara mütareke şartı olarak Ermenilerden alınan bir miktar silah ve cephanenin Garp Cephesine gönderildiğini açıklamaktadır.¹⁵²

İncedayı'nın konferanslarında da söylediği gibi ordumuzun ihtiyacını karşılamak amacıyla Anadolu'daki imalathanelerde bazı eksikliklerin tamamlandığı, İngilizlerin aldığı top kamalarının yerine vagon demirlerinden yeni kamalar yapıldığı anlatılmaktadır. Millî Mücadelenin en sıkışık günlerinde önce Eskişehir demiryolu atölyesinde, buranın düşman işgali tehlikesi altına girmesiyle de Ankara'da şimdiki Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu kurulmuştur.

Bu arada bazı gizli cemiyetlerin silah ve mühimmat temininde yardımcı oldukları da bilinmektedir¹⁵³. Karakol Cemiyeti üyesi Kara Vasıf Bey'in bu kuruluşun ruhu olduğunu ve el altından Anadolu'ya silah kaçırma yollarını temin ettiği, hatta İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin depolarındaki silahları da kayıkçılar, gemiciler vasıtasıyla temin edip Anadolu'ya gönderdiği bilinmektedir¹⁵⁴.

---

¹⁴⁹ Abdurrahman Çaycı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eserleri), (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), Ankara, 2002, s. 229-230.

¹⁵⁰ İncedayı, a.g.e., s. 47.

¹⁵¹ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1969, s.841-842.

¹⁵² Karabekir, a.g.e. s.841-842.

¹⁵³ Bülent Çukurova, "Kurtuluş Savaşında İstanbul Gizli Grupları" Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi, Mart 1986, II/5, .s.521.

¹⁵⁴ Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihani, İstanbul 1962, s. 21-22.

Ordunun diğeri bir ihtiyacı da yetişmiş asker ve subaydır. Eserde subay ihtiyacının karşılanabilmesi için Ankara'da bir talimgah kurulduğu ve ordunun zabıt ihtiyacının bir dereceye kadar böylece temin edildiği anlatılmaktadır. Bu talimgahın Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Haziran 1920 de İstanbul'dan kaçıp Ankara'ya gelen Kuleli Askeri Lisesi öğrencilerini ziyareti sırasında verdiği emir gereğince 1 Temmuz 1920'de Ankara'da Abidinpaşa köşkünde "Sunuf-> Muhtelif Zabitan Namzetleri Talimgah" adıyla açıldığı bilinmektedir¹⁵⁵.

Ordunun emir ve kumanda şekline de konferansında veren Cevdet Kerim, Erkân-> Harbiye-i Umumiye Vekâleti ve Müdafaa-> Milliye Vekâleti tarafından ordunun yönetildiğini, her iki vekilin de meclisteki asker mebuslar arasından seçildiğini ve Erkân-> Harbiye-i Umumiye Vekâletinin diğer vekâletler gibi ayrı bir bütçesi sunmadığı için Müdafaa-> Milliye Vekâleti bütçesinden pay aldığını açıklamaktadır. 1920-1922 Millî Mücadele dönemi bütçelerinde sadece Müdafaa-yı Milliye Vekâletine pay ayrıldığı, Erkân-> Harbiye-i Umumiye vekaleti için bu bütçelerden pay ayrılmadığı görülmektedir. 1920 de bütçenin % 4-3 ü, 1921 de % 62 sinin, 1922 bütçesinin % 64 ünün Müdafaa-yı Milliye Vekâletine ayrıldığı bildirilmektedir¹⁵⁶.

İncedayı'nın Türk İstiklâl Harbi adlı eserinin VI. bölümden sonra büyük oranda Konferanslarıyla aynı başlık ve mahiyeti taşıdığı görülmektedir. Bu yüzden bilgilerin mükerrer olmaması için, bu eserin bundan sonraki bölümleri, "Türk İstiklâl Mücahede Konferansları" içinde verilecektir.

3- Önemi

Cevdet Kerim İncedayı'nın 1341'de Matbai Ebu'z-ziya'da basılan "Türk İstiklâl Harbi (Garb Cephesi)" adlı eserinin en önemli özelliği Millî Mücadele Tarihi ile ilgili yayınlanmış ilk eser olmasıdır. Bu bakımdan daha sonra yapılan çalışmalara örnek teşkil etmiştir. Verilen bilgiler, dönem hakkında bilgi veren tetkik eser ve hatıratlarla uyum içindedir.

---

¹⁵⁵ İzzet Öztoprak, Düzenli Ordunun Kuruluşu", II. Askeri Tarih Semineri Bildirileri" Ankara, 1985, s.270.

¹⁵⁶ İhsan Güneş, a.g.m., s.768-778.

Cevdet Kerim'in bu eserde özellikle Batı cephesine ağırlık vermesi, kendisinin bu cephedeki olaylara tanıklık etmesinden kaynaklanabilir. Görevi icabı bu cephedeki yazışmaları takip edebilmiş, olayların gelişimi ve seyri hakkında malumat sahibi olmuştur. Dolayısıyla olayların diğer şahitleri gibi o da birinci derecede kaynak niteliği taşımaktadır.

Eserin dil ve üslubunun da önemini arttırdığı söylenebilir. Nitekim eserde kullanılan dil ve üslup oldukça etkileyicidir. Bu metnin o dönem gençliği ve halk üzerinde oldukça etkili olduğu tahmin olunabilir.

Eserde verilen belge, telgraf, emirname, kroki ve haritalar da esere ayrı bir değer katmaktadır. Zira bu haritalar da Millî Mücadele dönemiyle ilgili yayınlanan ilk belgeler olma niteliği taşımaktadır.

B) TÜRK İSTİKLAL MÜCAHEDESİ KONFERANSLARI

1- Eserin İçeriği ve Kapsamı

Cumhuriyetin ilânından sonra, ilkokuldan itibaren tarih dersleri içerisinde verilmekte olan Türk İstiklâl Savaşı ve inkılaplarla ilgili konuların, İstanbul Üniversitesinde İnkılâp Enstitüsünün kurulmasıyla ayrı bir ders olarak okutulması düşünülmüş ve ilk İnkılâp Tarihi dersi 4 Mart 1934 tarihinde dönemin Maarif Vekili Yusuf Hikmet Bayur tarafından İstanbul Üniversitesinde verilmiştir. Daha sonra Ankara'da Hukuk Yüksekokulunda bir İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurularak derslere başlanmış ve bu derslerin ilkinin dönemin Başbakanı İsmet Paşa (İnönü) vermiştir. 5 Nisan 1942 tarih ve 4202 sayılı Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne bağlı bir Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulması hakkındaki kanunla bu konuda en önemli adım

atılmış ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Anayasa gereği olarak bütün Üniversite ve Yüksekokullara İnkılâp Tarihi dersleri konulmuştur¹⁵⁷.

Cevdet Kerim İncedayı'nın “Türk İstiklâl Mücadelesi” adını taşıyan konferanslar, dönemin Maarif Vekili Necati Bey tarafından halka Türk İstiklâl Mücadelesi ve inkılâplar hakkında bilgi vermek amacıyla hazırlattırılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Millî Mücadele sona erdikten sonra İncedayı daha önce yaptığı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Müstakil Hava Şubesi Şefliğine devam etmiş ve 1 Eylül 1922'de¹⁵⁸ harp malûlü olarak emekliye ayrılmıştır¹⁵⁹. Ancak emekliye ayrılmadan bir süre önce dönemin Maarif Vekili Necati Bey tarafından Türk İstiklâl Harbini konu alan konferanslar hazırlamakla görevlendirilmiştir¹⁶⁰. Hazırladığı “Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları”nın birincisini 15 Mart 1927 tarihinde Ankara Türk Ocağında 5 bölüm halinde sunmuştur. Bu konferans serisi daha sonra İstanbul Darülfünun Konferans salonunda ve Ankara Muallimler Kursunda tekrarlanmıştır.

1927 yılı içinde Ankara ve İstanbul'da çeşitli yerlerde verilen bu beş ayrı konferansın İnkılâp Tarihi Derslerine öncülük eden ilk resmî adım olarak kabul edilebilir. Nitekim bu konferanslar, aynı yıl “Türk İstiklâl Mücadelesi” adıyla İstanbul Devlet matbaasında bastırılarak kitap haline getirilmiştir¹⁶¹.

Eserde Cevdet Kerim'in mukaddimesinden hemen sonra Köprülüzade Mehmed Fuad imzasını taşıyan “İnkılab Terbiyesi” başlıklı bir yazı bulunmaktadır¹⁶². Köprülü bu yazıda, Cevdet Kerim'in daha önce yayınlanan Türk İstiklâl Harbi adlı eseri ve Konferansların “inkılâp terbiyesi” bakımından son derece önemli olduğunu, bu eserlerin sadece ilmi değil, aynı zamanda da milli bir amaca hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Köprülü ayrıca, İstiklâl Harbine ait, vesika, hatıra, grafik, harita gibi şeylerin sergileneceği bir müze ve konuyla ilgili eserlerin yer alacağı bir kütüphanenin açılması zorunluluğundan da bahsetmektedir. Cevdet Kerim'in konferansların hem bilgi hem de hitabet bakımından halka üzerindeki büyük bir etki uyandırdığına işaret eden Köprülü, halkın Türk inkılâbına hazır hale getirmek için bu çalışmaların önemine de

¹⁵⁷ Nejat Göyünç, Atatürk ve Millî Mücadele, Konya 1987, s.1-4.

¹⁵⁸ Güneş, emeklilik tarihini 5 Ağustos 1927 olarak kaydetmektedir. Güneş, aynı yer.

¹⁵⁹ “T.B.M.M Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği”.

¹⁶⁰ Cevdet Kerim İncedayı, Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları, İstanbul, 1927, s. 3.

¹⁶¹ İncedayı, a.g.e., s.3.

¹⁶² İncedayı, a.g.e., s. 7-11.

vurgu yapmakta ve Cevdet Kerim'in "İnkılab terbiyesi"nin gelişmesine bulunduğu katkıdan ötürü teşekkür etmektedir.

Cevdet Kerim'in, bir önceki eserinden farklı olarak Konferanslarında Şark Meselesi, Osmanlı Devleti'nin gerileme sebepleri ve I. Dünya Savaşı'nın sebepleri ile Osmanlı Devleti'nin bu savaşa girmesinden bahsetmiş olduğunu görüyoruz

Türk İstiklâl Mücahedesi Konferansları şu bölümlere ayrılmıştır:

Birinci Konferans

1- Mukaddime

"İnkılab Terbiyesi" (Köprülüzade Mehmed Fuad)

2- İstiklâl Harbine Takaddüm Eden Siyasi Vaziyet

3- Mondros Mütarekenamesinin Akdi ve Mütareke Mevadı

4- İstiklâl Mücahedesini Nasıl Başlıyor.

5- Düvel-i İtilâfiyye Tarafından Mütareke Mevadının Tatbiki

6- Bu Zaman Zarfında İstanbul'da Vaziyet

İkinci Konferansta

1- Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi

2- İstanbul'da Meclisin Yeniden Küşadı, Misak-ı Millinin Tesbit ve İlanı

3- Garbda General Milen Hattının Tesbiti

4- Bu Vaziyet Karşısında Anadolu'da Vaziyet-i Siyasiyenin Münakaşa ve Tedkiki ve Verilen Karar

5- İstanbul'un 16/Mart 1916'da Düvel-i İtilâfiyye Tarafından İşgali

6- Padişah ve Hükümetin Bu Vaziyet Karşısındaki Hıyanetkarane Hareketleri

7- Milletin Kıyamı

8- Türkiye Büyük Millet Meclisinin Suret-i Küşadı

- 9- Anadolu Hükümetini İlk Tasdik eden Devlet
- 10- Bu Hadisatdan Sonra İstanbul'un, Düşmanların ve Anadolu'nun Vaziyeti
- 11- Garbda Yunan Ordusunun Milen Hattı'nı Umumi Taarruza Geçmesi
- 12- Sevr Muahednamesi'nin İstanbul Hükümeti Tarafından Kabulü

Üçüncü Konferans

- 1- Orduyu Takviye ve Teşkil Zarureti
- 2- Anadolu Ordusunun Emir ve Kumanda Şekli
- 3- Birinci İnönü Muharebesi ve Çerkez Edhem İsyanı
- 4- Öz yurdumuz Ardahan ve Artvin'in Anavatana İlhakı
- 5- Gazi Ayıntab'ın Facia-yı Sükutu

Dördüncü Konferans

- 1- Adapazarı ve İzmit Havalisinin Suret-i İstirdadı
- 2- Zonguldak ve Antalya Havalisinin Suret-i İstirdadı
- 3- Kütahya-Eskişehir Muharebesi
- 4- Sakarya Meydan Muharebesi
- 5- Gazi Ayıntab ve Adana Havalisinin İstirdadı
- 6- Pontus Meselesi

Beşinci Konferans

- 1- Ağustos 338 Harekat-ı Taarruziyyesi Nasıl ve Ne Maksadla İhzar Edildi
- 2- Taarruz-> Hakiki Mıntakasın Tesbiti
- 3- Baş Kumandanlığın Taarruz Planındaki İsbet
- 4- 26 Ağustos Günü Taarruzun İcrası

- 5- Başkumandan Meydan Muharebesi ve Başkumandanın 1 Eylül 1338'de Dumlupınar'dan Millete ve Orduya Yazdığı Beyannameler
- 6- Esir Yunan Generallerinin Başkumandanın Huzurlarına Sevki
- 7- Bursa ve İzmir'in İşgali ve Anadolu'dan Düşmanın Kamilen Tardı
- 8- Muzaffer Orduların Boğazlara Tevcihi
- 9- Mudanya Mütarekesi ve İstanbul'un Son Fethi
- 10- Bu Muzafferiyetin Temin Eylediği Netayic
- 11- Anadolu'da Yunan Mezalimi
- 12- Üç Mühim Kıyas

Yaptığımız araştırma sonucunda İncedayı'nın konferanslarının Selçuk Üniversitesinde yapılan bir yüksek lisans tezinde¹⁶³ ve Atatürk Araştırma Dergisinde yayınlanan seri makalelerle¹⁶⁴ günümüz Türkçe'sine aktarıldığı tespit edilmiştir. Ancak biz bu eserleri incelemekle beraber elimizdeki orijinal nüshaları kullandık. Yeri geldikçe de daha önce yapılan araştırmalara atıflarda bulunduk.

2- Konferansların Değerlendirilmesi

Konferansların birincisi 15 Mart 1927 tarihinde Ankara Türk Ocağı Salonunda Cevdet Kerim İncedayı tarafından verilmiş ve gösterilen ilgi sonucu İstanbul Darülfünun Konferans Salonunda ve Ankara'daki Muallimler Kursunda da tekrar edilmiştir¹⁶⁵.

Cevdet Kerim İncedayı 15 Mart 1927 tarihinde verdiği ilk konferansına Türk İstiklâl Harbinin taşıdığı önemi belirterek İstiklâl Harbini doğuran hadiseleri açıklamaya başlamaktadır¹⁶⁶.

---

¹⁶³ Emine Gülder Yıldız, Cevdet Kerim İncedayı ve Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman. Nejat Göyünç), Konya, 1987.

¹⁶⁴ Cevdet Kerim İncedayı, "Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları", Yayına Haz. Hüsamettin Ünsal, ATAM Dergisi, C. VIII, Sayı:21-22., Ankara, 1991.

¹⁶⁵ İncedayı, a.g.e., s. 3.

¹⁶⁶ İncedayı, a.g.e., s. 12.

İstiklâl Harbini doğuran hadiseleri Şark Meselesi ile irtibatlandırması dikkat çekicidir. Bu konuda Charles Seignobos, Albert Sorel, Emile Bourgeois, Edouard Driault gibi yazarların görüşlerine yer vermiştir¹⁶⁷.

Şark Meselesi hakkında yine bir Fransız yazar olan Rene Grousset: “Şark Meselesi zannedildiği gibi 17. yüzyılda başlatılamaz. Bu meselenin anlaşılabilir bir halde açıklanabilmesi için Doğu ve Batı Kavimleri arasındaki siyasî ve kültürel hudutların meddü-cezir hareketlerini eski Yunan tarihinden başlayarak gözden geçirmek lazım gelir” diyerek bu meseleyi eserinde dört kısım halinde tetkik etmektedir¹⁶⁸.

Şark Meselesi ilk olarak 1815'teki Viyana Kongresi'nde kullanılan politik bir terimdir. Bu sonradan çeşitli manalar kazandı 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısında Türklerin Avrupa'daki topraklarının paylaşılması, 20. yüzyılda da imparatorluğun bütün toprakların bölüşülmesi manasında kullanıldı. Avrupalıların anlamış oldukları manada Şark Meselesi Türkler için bir Garp Meselesidir¹⁶⁹.

Nejat Göyünç, Şark Meselesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği sorunu olarak ele alınmakla olduğunu belirtip, bu sorunu farklı tarihlerde başlatan görüşlere yer vermektedir. Doğu sorunu deyiminin ilk defa Ekim 1815'deki Viyana Kongresi'nde ortaya çıktığının tahmin edilmekte olduğunu, Sevr Anlaşması ile İtilâf Devletlerinin bu soruna çözüm getirdiklerini zannettiklerini, ancak sorunun Lozan'da düğümlendiğini belirtip bunun Boğazlar sorunu olarak 1936' ya kadar sürdüğünü bildirmektedir¹⁷⁰.

İncedayı, daha sonra bu konudaki kendi görüşünü açıklayarak, “Şark Meselesinin İslâm Alemiyle, Hıristiyan dünyasının daha 7. asırda Kudüs'te çarpışmaya başlamasıyla ortaya çıktığını” belirtmekte¹⁷¹ böylece Şark Meselesini İslâmiyet'in ortaya çıkışı ile başlatan Driault'un görüşüne bir noktada yaklaşmaktadır.

Konferansta 9. asırda ricata başlayan İslâm alemine canlı ve kudretli bir unsur olarak Türklerin katıldığı, Arapların bugünkü mevcudiyetlerini Türklere borçlu

¹⁶⁷ İncedayı, a.g.e., s. 12.

¹⁶⁸ Grousset, Rene, L'esspire du Levant (Bistoire de la Question d'orient)'dan nakleden Ömer Lütfi Barkan, Belleten, XI/41, (1947), s.150-159.

¹⁶⁹ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C. V, Ankara 1983, s. 203-204.

¹⁷⁰ Nejat Göyünç, “Lozan Antlaşması Arefesinde Bir Avusturya Diplomatın düşünceleri”, Osmanlı Araştırmaları, S. 11, İstanbul, 1981, s. 225-227.

¹⁷¹ İncedayı, a.g.e., s. 13-14.

oldukları, ama onların bu borcu özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ihanetle ödediklerini belirtilerek Türk-Arap ilişkilerinden bahsedilmektedir¹⁷². Araplar Osmanlı boyunduruğundan kurtulduktan sonra eski güçlü ve yüce devletlerini kurmak bir yana bütün enerjilerini en az kırk yıl batı karşısında bağımsızlıklarını kazanabilme uğruna tükettiler. Kısa zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla neler kaybettiklerini acı bir biçimde öğrendiler. Arap milliyetçileri artık Türkler karşısında kendini ispat etmek çabasından vazgeçti, batılı Hıristiyan boyunduruğundan kurtulmaya çalışmalıdır¹⁷³.

İncedayı, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sebepleri üzerinde de durmuş ve Osmanlı Devleti ile düvel-i muazzama arasındaki ilişkilerden de bahsetmiştir¹⁷⁴.

Konferansta Hind Deniz yolunun bulunmasıyla Hindistan Sahillerine yerleşen İngilizlerin 19. asırda Saltanat-ı Gürkânî'yi (Türk-Moğol İmparatorluğu) mahvettiklerini ve son hükümdar olan Bahadır Şah'ı öldürdükleri açıklanmaktadır. Bahadır Şah Gürkanlıların başkenti olan Delhi'nin ele geçirilmesinden sonra buradan kaçmış ve İngiliz ordusunda istihbarat şefliği yapan Hudson adlı bir subayın çalışması sonucu teslim alınıp 21 Eylül 1857'de öldürülerek Timur oğullarının Hindistan saltanatı resmen sona ermiştir¹⁷⁵.

İncedayı, Şark Meselesinin bundan sonra dinî mahiyetinin değiştiğini, Avrupa'da sanayi alanında ortaya çıkan gelişmeler sonucu hammadde ve pazar bulma probleminin belirmesi ile iktisadî bir mahiyet halini aldığını belirtmektedir¹⁷⁶.

Cevdet Kerim daha sonra I. Dünya Savaşı'nın sebeplerini açıklamaya başlamaktadır. Bu sebepler arasında iktisadi problemlerin ve Almanya'nın gittikçe güçlenmesi karşısında diğer Avrupa devletlerinin endişeye düşüp aralarında ittifaklar yapmalarının önem taşıdığını belirtmektedir¹⁷⁷. Fahir Armaoğlu, I. Dünya Savaşı'nın sebeplerini; Fransa İhtilâlinin meydana getirdiği gelişmeler, Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkmasıyla Avrupa dengesinin yeni bir biçim alması, Alman dış politikası,

---

¹⁷² İncedayı, a.g.e., s. 15-16.

¹⁷³ Peter Mansfield, Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, İstanbul, 1975, s.91-93.

¹⁷⁴ İncedayı, a.g.e., s. 19-21.

¹⁷⁵ Yusuf Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, C.III, Ankara, 1950, s.313.

¹⁷⁶ İncedayı, a.g.e., s. 21.

¹⁷⁷ İncedayı, a.g.e., s. 22-23.

endüstrileşme ve bunun sonucu ortaya çıkan sömürgecilik ve bloklaşan devletler arasındaki çatışmalar olarak özetleyerek İncedayı'nın görüşünü paylaşmaktadır¹⁷⁸.

İncedayı, bu sahadaki siyasî cereyanlar›n mihrak› olarak Türkiye'yi göstermekte ve Fransa, Rusya, İngiltere ve İtalya'nın asırlardan beri Türk topraklarında gözleri olduğunu söylemektedir. Bazı yazarlar İngiltere, Fransa ve Rusya'n›n daha harp içinde iken Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nda yenileceğini hesaplayarak bu devletin topraklarını nasıl bölüşeceklerini tasarladıklarını ve bu amaçla aralarında bazı anlaşmalar yaptıklarını belirterek: Söz konusu devletlerin boğazlarla ilgili olarak yaptıkları İstanbul Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap halkının yaşadığı topraklarla ilgili Syskes-picot Anlaşması ve daha araya giren İtalyanlara ayrılacak payı tespit eden St. Jean Maurienne anlaşmalarını açıklamaktadır¹⁷⁹.

Konferansta, İncedayı'nın 1908 senesi Temmuz ayında ilân edilen II. Meşrutiyet'e "Türkiye İnkılâbı" dediği görülmektedir. Ona göre bu gelişme Avrupalıları şaşırtmış, ancak bunun bir köpük mahiyetinde olduğunu görünce taksim plânlarını gerçekleştirebilmek için fırsat kollamaya başlamışlardır¹⁸⁰. Fahri Belen, İncedayı'nın meşrutiyetle ilgili görüşüne katılmaktadır. Belen'e göre meşrutiyetin beklenen kurtuluşu sağlayamamasının sebepleri; dış baskılar, devletin çeşitli milletlerden kurulu olması, iktisadî ve idarî alanda çöküntü toplum yap›s›n›n olgun olmamas›, ihtilâli yapanlar›n hata ve beceriksizlikleri ile orduyu politikaya sokmaları, fikrî temelin yeterli olmayışı, sosyal ve ekonomik problemlerin bilimsel olarak çözülmeye çalışılmamasıdır¹⁸¹.

Cevdet Kerim, bu dönemdeki padişahların durum karşısında ilgisiz kald›klar›n› ve itaat siyasi takip ettiklerini belirtip, şu halde Harb-i Umumiye niye ve kim için girdik, uzun zamandan beri temin edilmiş menfaatli bir ittifak icabı idi? sorusunu sormaktadır¹⁸². Bu sorunun cevabını şöyle verebiliriz:

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı öncesinde bir yandan ordusunu ıslaha çalışırken, bir yandan da Avrupa'da müttefik aramaya başladı, önce İngiltere, sonra Fransa ile ittifak anlaşması yapılmak istendiyse de bu teklifler kabul edilmedi¹⁸³. 1914

¹⁷⁸ Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, 1789-1960, Ankara, 1980, s.411-412.

¹⁷⁹ Göyünç, Atatürk ve Millî Mücadele, s.37-40.

¹⁸⁰ İncedayı, a.g.e., s. 23.

¹⁸¹ Fahri Belen, 20.Yüzyılda Osmanlı Devleti, İstanbul, 1973, s. 76-94.

¹⁸² İncedayı, a.g.e., s. 23.

¹⁸³ Belen, a.g.e., s.192.

yılı Ağustos ayında Meclis başkanı Halil Bey ile Talat Paşa Sofya'ya gidip bir anlaşma yaptılarsa da bu anlaşma bunları hiçbir şekilde bağlamamaktaydı¹⁸⁴.

Daha sonra kabinedeki Alman taraftarlar vasıtasıyla Türk-Alman ittifak anlaşması yapıldı. Cemal Paşa hatıralarında bu anlaşmanın nasıl yapıldığını, Talat ve Enver Paşa'nın ittifak anlaşmasını yaparken kendisine bile haber vermediklerini anlatmaktadır¹⁸⁵. Kâzım Karabekir de, böyle bir anlaşma yapıldığının kendisine haber verilmediğini ve Almanların Enver Paşa'yı sürekli olarak harbe teşvik ettiklerini yazmaktadır¹⁸⁶. Cemal Paşa, Almanların bir an önce harbe girmemiz için ısrar ettiklerini, hatta para meselesiyle ilgili yardım talebimizi bile bu maksatla hemen kabul ettiklerini yine hatıralarında belirtmektedir¹⁸⁷.

Ali Fuat Türkgeldi, bu ittifak anlaşmasının "öyle etraflı bir mukavelename olmayıp birkaç maddeden ibaret ve muhtaç-ı tavzih ve tevsi" olduğunu ifade edip Talat Paşa Almanya'ya gidip geldikçe buna yeni ilaveler yapıldığını anlatmaktadır¹⁸⁸.

İncedayı, I. Dünya Savaşı'na girmemizi "ani doğmuş bir heves, bir sergüzeşt" olarak nitelendirmektedir¹⁸⁹. Bazı yazarlar, İncedayı'nın bu kanaatine katılarak "I. Dünya Harbine girmekte hiçbir menfaatimiz yoktu. Balkan Harbi bize iyi bir ders olmalı ve karşımızda ibret levhası olarak durmalı idi. Basiret sahibi bir devlet adamı harbin altı ayda biteceğini değil, 4-5 sene uzaması ihtimalini de dikkate almalıydı" demektedir¹⁹⁰. Yusuf Hikmet Bayur da "Osmanlı'nın menfaati birbiriyle savaşan düşmanın elden geldiğince yıpranması idi. Marn vuruşmasından sonra Almanya'nın er geç yenileceği belli olduğu için Osmanlı devlet adamları bu durumu görüp ona göre davranmalıydı" diyerek İncedayı ve Arıkoğlu'nun kanaatlerine katılmaktadır¹⁹¹.

---

¹⁸⁴ Bayur, Türk İnkılap Tarihi, C.III. K.1, Ankara, 1983, s.111.

¹⁸⁵ Cemal Paşa, Hatıralar ve Vesikalar, İstanbul, 1933, s. 224-225.

¹⁸⁶ Karabekir, a.g.e., s.21.

¹⁸⁷ Cemal Paşa, a.g.e., s.250.

¹⁸⁸ Türkgeldi, a.g.e., s114-115.

¹⁸⁹ İncedayı, a.g.e., s. 24.

¹⁹⁰ Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, Millî Mücadelede Çukurova ve Fransız işgali, İstanbul, 1961, s. 66

¹⁹¹ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s.268

İnceday›n›n konferans›nda I. Dünya Savaş› s›ras›nda Türk ordusunun savaştığı cepheler hakk›nda bilgi verilmemektedir. Sadece birer cümle ile Çanakkale¹⁹², Kut¹⁹³ ve Kanal¹⁹⁴ cephelerinde kazanılan başarılarından bahsedilmektedir¹⁹⁵.

Konferansta daha sonra Avusturya-Macaristan ve Bulgar ordular›n›n bozulup Almanların artık İtilâf saldırılarına dayanamadığı belirtildikten sonra Osmanlı İmparatorluğu için savaşı sona erdiren Mondros Ateşkes Antlaşması›n›n nas›l yapıldığı açıklanmaktadır¹⁹⁶.

Osmanlı Hükümetini mütareke akdine mecbur eden askerî sebepler, hükümetin mütareke isteği, görüşmelere karılacak heyetin tespiti, bu heyete verilen talimat ve mütareke görüşmeleri bu sırada Türk heyetinin kâtipliği görevini yapan Ali Fuat Türkgeldi taraf›ndan ayrıntılı olarak açıklanmaktadır¹⁹⁷. Türkgeldi, görüşmeler sırasında İngilizlerin teklif ettikleri şartlar ile kabul edilen kesin şartları mukayeseli olarak vermektedir¹⁹⁸. İncedayı mütarekenin tam metnini vermektedir¹⁹⁹.

İncedayı, bu mütareke ile Türkiye'nin istiklâlini tamamen kaybettiğini belirtmekte ve Türk İstiklâl Mücahedesinin nasıl başladığını izah etmektedir²⁰⁰. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa'nın mütareke hükümlerini öğrendikten sonra; "Devlet-i Osmaniye bu mütareke ile kendini bilâ kayd-ü şart düşmana teslim etmeye muvafakat etmiş değil, düşmanın memleketi istilâsı için onlara muavenet de vaatmiştir" dediği Bayur taraf›ndan bildirilmektedir ki²⁰¹ bu husus konferansta da mevcuttur²⁰².

---

¹⁹² Geniş bilgi için bkz. Mustafa Kemal Atatürk, Anafartalar Muharebat›na Ait Tarihçe, Yay›na Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Ankara 1962, Mustafa Kemal Atatürk, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Ankara, 1968.

¹⁹³ Kutü'l-amare Savaşları için bkz. Halil Paşa, Bitmeyen Savaş, Halil Paşa'nın Anıları, Yayına hazırlayan: Taylan Sorgun, İstanbul, 1972., Halil Paşa anılarında Kut Zaferinin Çanakkale'den sonra ikinci büyük zafer olduğunu ve dünyada yankılar uyandırdığını söylemektedir (s.190).

¹⁹⁴ Kanal cephesi için bkz. Falih Rıfki Atay, Zeytinadağı, İstanbul, 1938.

¹⁹⁵ İncedayı, a.g.e., s. 24.

¹⁹⁶ İncedayı, a.g.e., s. 24-25.

¹⁹⁷ Ali Fuat Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi, 1948, s. 23-69.

¹⁹⁸ Türkgeldi, a.g.e., s. 69-73.

¹⁹⁹ İncedayı, a.g.e., s. 26-29.

²⁰⁰ İncedayı, a.g.e., s. 30.

²⁰¹ Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayat› ve Eseri, Ankara, 1963, s. 178.

²⁰² İncedayı, a.g.e., s. 31-34.

Konferansta yer alan Mustafa Kemal Paşa'nın Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasıyla ilgili olarak İstanbul'a gönderdiği telgraf metni birçok kaynakta da mevcuttur²⁰³.

Cevdet Kerim Mondros Mütarekesi'nin uygulanması²⁰⁴ ve o sırada azınlıkların tutumlarıyla ilgili bilgi vererek sürdürdüğü konferansında bu olaylara seyirci kalan Padişah Vahdettin'i, saray ve çevresini ağır bir dille suçlamaktadır²⁰⁵.

İncedayı, İzmir'in işgali konusuna geniş yer vermekte ve bu işgali "memleketi işgal hareketlerinin en mühimlerinden biri" olarak göstermektedir²⁰⁶. Kâzım Özalp hatıralarında İzmir'in işgalini "Millî ve yeni bir mücadelenin başlangıcı" olarak değerlendirmektedir²⁰⁷. İzmir'in işgali bütün Türk milleti üzerinde şok tesiri yapmış, milli duyguları galeyana getirmiş ve tepki olarak; "şehir ve kasabaların çoğunda protesto niteliğinde mitingler, içtimalar, camilerde toplantılar" yapılmıştır. Memleketin her tarafından çok derin üzüntüler ve samimi hislerle İstanbul'da hükümete ve işgal kuvvetleri temsilcilerine protesto telgrafları yağdırılmıştır²⁰⁸.

Ali Fuat Cebesoy, İzmir'in işgaline her türlü kolaylığı göstererek İzzet Bey gibi bir vali, Ali Kadir Paşa gibi bir kumandan tayin edip silâh ve cephaneyi depolara teslim ettirdiği için Damat Ferit Paşa'yı suçlamaktadır²⁰⁹. Cevdet Kerim, İzmir vali ve kumandanı olan Nurettin Paşa'nın değiştirilmesi hususunda Damat Ferit Paşa'yı sorumlu tutmaktadır²¹⁰. Selahattin Tansel, Nurettin Paşa'nın yerli Rumlar ve Yunanlılar sahte belgelerle onu suçlayıp Paris Barış Konferansına müracaat ettikleri için İtilâf Devletlerinin tazyiki ile İstanbul Hükümeti tarafından görevinden alındığını bildirmektedir²¹¹.

İzmir'in işgali sırasında orada bulunan ve mukavemet hazırlıklarına katılan Kâzım Özalp hatıralarında, 14 Mayıs akşamı lise binasında toplanan İzmir halkına Vali

---

²⁰³ Bkz. Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, İstanbul, 1955, s.80-82; Sunullah Arsoy, Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları, Ankara, 1982, s. 296-297.

²⁰⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara, 1962, s. 57-174.

²⁰⁵ İncedayı, a.g.e., s. 35.

²⁰⁶ İncedayı, a.g.e., s.35.

²⁰⁷ Kâzım Özalp, Millî Mücadele 1919-1922, C.I, İstanbul, 1998, s.6.

²⁰⁸ Bayram Sakallı, Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler, Ankara, 1988, s.51-52.

²⁰⁹ Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1955, s. 58.

²¹⁰ İncedayı, a.g.e., s. 37.

²¹¹ Tansel, a.g.e., s. 172.

İzzet Bey'in dağılımları için haber gönderip aksi takdirde binanın İtilâf gemileri tarafından topa tutulacağını bildirdiğini, ancak bu tehdide kimsenin aldırmadığını, daha sonra Redd-i İlhak heyetinin teşkil edilerek durumu açıklayan beyannameler hazırlanıp Anadolu Gazetesi Matbaasında bastırılıp dağıtıldığını, o akşam Yahudi Maşatlığında yapılan toplantıdan sonra halkın silah depolarına hücum ederek silâh ve cephane aldıkları anlatılmaktadır²¹². Aynı bilgiler konferans metninde de mevcuttur²¹³.

İzmir'in işgali, sırasında pek çok günahsız kişinin şehit edildiklerini belirten İncedayı'ya pek çok yazar katılmaktadır²¹⁴. Yunanlılar, rast geldiklerini, kadın çocuk demeden öldürüyorlardı, canlarını kurtarmak umudu ile daha güvenilir gibi sandıkları "Ziraat Bankası medhalindeki merdivenlere" sığınmış olan kadın ve çocukların hepsi öldürülmüş, banka merdivenlerinde kanlar sel gibi akmıştı. Öldürülenlerden bir çoğu, ayaklarına ve boyunlarına demir takılmak suretiyle Yunanlılar tarafından denize atılmıştı²¹⁵.

Yunanlıların İzmir'de giriştiği kıyım hareketi öylesine tüyler ürperticiydi ki, İngiliz Parlamentosunda bazı milletvekilleri, Dışişleri Bakanını birçok sorularla sıkıştırmaktan geri kalmamışlardır. 18 Temmuz 1919 da Barış konferansında bu kıyımı soruşturmak üzere bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir²¹⁶.

İncedayı, İzmir'den sonra Yunanlıların Ayvalık'ı işgal etmek istediklerini belirterek 127. Alay Kumandanı Kaymakam Ali Bey'in karşı koyma çalışmalarını anlatmaktadır²¹⁷. Kâzım Özalp da hatıralarında, Ayvalık'ta Türklerin Yunanlılara karşı koyma hareketlerini "Kuvâ-yı Milliye'nin kuruluşuna ve gelişmesine yol açan bir olay" olarak göstererek bu cephede cereyan eden çarpışmaları belgelere dayanarak açıklamaktadır²¹⁸.

---

²¹² Özalp, a. g. e. , s. 5-7.

²¹³ İncedayı, a.g.e., s. 40-41.

²¹⁴ Gotthard Jaeschke, a.g.e. , s.31;; Özalp, a.g.e. s. 11.

²¹⁵ Tansel, a.g.e., s. 194-195.

²¹⁶ Salâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I .Ankara, 1987, s.,53-55.

²¹⁷ İncedayı, a.g.e., s. 42-43.

²¹⁸ Özalp, a.g.e, s. 14-24.

Cevdet Kerim'in bahsettiği Bergama Baskını ve Yunanlıların buna karşılık olarak yaptıkları Menemen katliamı yine Kâzım Özalp'in hatıralarında aynen yer almaktadır²¹⁹.

Cevdet Kerim İncedayı, Birinci Konferansını İstanbul'daki hükümet değişikliklerini açıklayıp, Tevfik Paşa kabinesi sırasındaki ordunun durumunu belirterek bitirmektedir²²⁰.

Cevdet Kerim İncedayı, İkinci konferansa Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya geçişi ile başlamaktadır²²¹. Yıldırım Orduları Gurubu Kumandanlığının kaldırılmasından sonra İstanbul'a dönen Mustafa Kemal Paşa'nın burada bir şey yapılamayacağı kanaatiyle Anadolu'ya geçmek istediği bilinmektedir. İncedayı, Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Müfettişliği görevinin verilme sebebini "şark mıntikasındaki bazı esliha ve mühimmatı İngilizlere teslim etmemek vesaire gibi İngilizleri üzen ve gocunduran hadisât" ve "Şark memalikinin Ermenistan'a mevud olduğu malûm bulunduğundan o havalide buna mani olmak için bazı mevzii taazzufların başlaması" olarak göstermektedir²²². Bu görevin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi sebebinin "onun İstanbul'dan uzaklaştırılması gerektiği hakkında İngilizlerin istekte bulunması" olduğu İngiliz belgelerinden anlaşılmaktadır²²³.

Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Müfettişliği görevi gereğince verilen yetkiler de üzerinde durulması gereken bir husustur²²⁴. Tevfik Bıyıklıoğlu, ona bu kadar geniş salâhiyetler veren tarihi talimatın sıkı işgal kontrolüne rağmen nasıl hazırlanıp kabul olunduğunun aydınlatılması gereken bir muamma olduğunu bildirmektedir²²⁵. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu talimatla ilgili bilgi verdikten sonra "Bana bu salâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler" demektedir²²⁶.

Cevdet Kerim, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile milletin istiklâli için en müsait bir faaliyet sahasına giriş bulunduğundan bahsetmektedir ki, Gotthard

---

²¹⁹ Özalp, a.g.e., s. 25.

²²⁰ İncedayı, a.g.e., s. 46-47.

²²¹ İncedayı, a.g.e., s. 48.

²²² İncedayı, a.g.e., s. 49.

²²³ Bilâl Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938, C. I, Ankara, 1973, Belge no.1, s. 3.

²²⁴ Bu talimât sureti için bkz. Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1919-1921 tarihleri arasına ait 10 Belge) Ankara 1982, Belge no.21, s. 23-24; Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, İstanbul, 1955, s.113-114.

²²⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da 1919-1921, Ankara, 1981, s.101.

²²⁶ Atatürk, Nutuk, C.I., s.9.

Jaeschke, görüşün tamamen tersini savunarak, Millî Mücadelenin açılması için durum bilhassa Samsun'da müsait olmaktan çok uzaktır. "9 Marttan beri orada bulunan 200 kişilik İngiliz-Hint kıtası 17 Mayıs'ta 100 kişilik bir kuvvetle takviye edilmişti" diyerek Samsun ve çevresinin durumunu açıklamaktadır²²⁷.

Samsun'da bulunan İngiliz siyasî temsilcisi Yüzbaşı Horst, İngiliz yetkililerine gönderdiği 21 Mayıs 1919 tarihli raporunda, 17 Mayıs günü Samsun'a Ermeni Piskoposunun ve Rusya'dan 580 Rum'un geldiği belirtilmektedir²²⁸. Samsun'a çaktıktan sonra burada karşılaştığı durumu Sadârete bildiren Mustafa Kemal Paşa 21 ve 22 Mayıs 1919 tarihli telgraflarında "Samsun'daki eşkıyalığın savaş sırasında Rumlar tarafından başlatıldığını ve Rusların da bunu desteklediklerini, bu yörede İslâm, Ermeni ve Rumlardan oluşan ayrı ayrı çeteler bulunduğunu, Rum çetelerin Metropolid Germanos tarafından idare olunup yöredeki asayişsizliğin asıl faileri oldukları, müslüman halkın bu çetelerin saldırılarına karşı mahalli idareler tarafından korunamadığından İslâm çetelerini meydana getirdiklerini" açıklamaktadır²²⁹.

İncedayı, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonraki olayları başlıca dört devreye ayırmakta ve Lozan Barışı ile dördüncü devrenin tamamlandığını belirterek, bir de konferans mevzuunun dışında kalan ve bir daha aynı tehlikelere maruz kalmamamız için halen devam etmekte olduğunu belirttiği inkılâplardan söz etmektedir²³⁰.

Cevdet Kerim, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da bir teşkilât vücuda getirmek için çalıştığı bir sırada İngiliz Muhipleri Cemiyetinin teşkil edilmesiyle ilgili Said Molla imzasıyla bütün belediye reislerine bir telgraf geldiğinden bahsetmektedir²³¹. Nutuk'ta; İngiliz Muhipleri Cemiyetinin²³² üyeleri arasında Vahdettin, Damat Ferit, Dahiliye Nazarı Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Beyler ile Said Molla'nın bulunduğu belirtilerek bu cemiyetin açık ve gizli olmak üzere iki amacının

---

²²⁷ Jaeschke, a.g.e., s.119.

²²⁸ Şimşir, a.g.e., C.I, Belge no.2, s.5.

²²⁹ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1919-1922 yılları arasına ait 106 Belge, Ankara,1982, Belge no.28-29, s. 28-32.

²³⁰ İncedayı, a.g.e., s. 50.

²³¹ İncedayı, a.g.e., s. 50.

²³² Fethi Tevetoğlu, "İngiliz Muhipleri Cemiyeti", Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara, 1988, s.53-143.

bulunduğu, asıl önem taşıyan gizli amacının memlekette teşkilât kurarak isyan çıkarmak ve millî şuurunu felce uğratmak olduğu açıklanmaktadır²³³.

İncedayı'nın konferansında Mayıs 335'de İstanbul'da toplanan Şûra-yı Saltanat'ın verdiği kararlardan da bahsedilmektedir²³⁴.

Cevdet Kerim daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağırılması ile ilgili uzunca bilgi vermektedir ki, ²³⁵ bu bilgiler Mustafa Kemal Paşa'nın 24.4.1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmadan²³⁶ konferans metnine aynen aktarılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geri çağırılması konusuna Nutuk'ta da yer vermektedir²³⁷. Konuyla ilgili Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraflar²³⁸, görevine son verilmesiyle ilgili padişah buyruđu²³⁹ ve Mustafa Kemal Paşa'nın son olarak çektiği telgraf,²⁴⁰ arşiv belgeleri arasında yayınlanmıştır.

İncedayı, konferans'na Erzurum Kongresi ile devam etmekte ve bu kongrenin "Anadolu hareketinin üssü'l-esas" olduğunu" belirtmektedir²⁴¹.

Cevat Dursunoğlu o günleri yaşayan bir kişi olarak "23 Temmuz 1919 Erzurum Kongresinin açılış günü millî kurtuluş tarihimizin başlangıcıdır" demektedir²⁴². Salahi Sonyel bu kongreyle ilgili olarak "Türk Ulusal ak'm'n'n ilk önemli kongresi" cümlesini kullanmaktadır²⁴³. Mahmut Goloğlu eserinde "Millî Mücadele tarihinin millî birliğe doğru gidiş yolundaki ilk ve en önemli safhas" diyerek bu kongrenin önemini belirtmektedir²⁴⁴.

---

²³³ Atatürk, Nutuk, C.I, s. 7.

²³⁴ İncedayı, a.g.e., s. 51-52.

²³⁵ İncedayı, a.g.e., s. 53-57.

²³⁶ Kâzım Öztürk, Atatürk'lün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları, Ankara, 1981, s. 10-28.

²³⁷ Atatürk, Nutuk, C.I, s.35-36, 47-48.

²³⁸ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e., Belge no. 48-i ' 51, s. 46-47-50.

²³⁹ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e.Belge no.53, s.51.

²⁴⁰ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e.Belge no.54, s.51-52.

²⁴¹ İncedayı, a.g.e., s. 58-59.

²⁴² Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadelede Erzurum, Ankara, 1946, s.107.

²⁴³ Salahi R. Sonyel, a.g.e., s.93.

²⁴⁴ Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, I. Kitap, Ankara, 1968, s.114.

Erzurum Kongresinin başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın kongrenin 24 Temmuzda yaptığı ikinci toplantısına askerlik elbisesi, paşalık üniforması ve padişah yaverliği 21 kordonu ile gelmiştir²⁴⁵.

Erzurum Kongresi sonunda kabul edilen beyanname konferansta²⁴⁶ özet olarak verilmektedir²⁴⁷.

Konferansta Sivas Kongresi ile ilgili bilgi veren İncedayı, kongrenin en önemli özelliğinin çizilen yeni hudud-ı millî olduğunu belirttikten sonra bu sınırın doğu, batı, güney ve kuzeyde içine aldığı kısımları işaret etmektedir²⁴⁸.

Ali Fuat Cebesoy hatıralarında mnt>kai galeyanlar>n ve hareketlerin "birleştirilmesi, millî vahdetin harici ve dahili düşmanlara karşı takviyesi için çökmek üzere bulunan Osmanlı İmparatorluğu yerine Türk millî idaresine bir başlangıçtı" diyerek Sivas Kongresinin önemini belirtmektedir²⁴⁹.

Kâzım Karabekir "Erzurum Kongresi arzu ettiğimiz nüveyi hazırlamış bulunuyordu, ayrıca bunu Sivas'ta teyit fazla idi"²⁵⁰ demek suretiyle bu kongrenin toplanmas>n> gereksiz gördüğünü belirtmektedir.

Nutuk'ta Sivas Kongresine geniş yer verilerek özellikle manda konusunda cereyan eden tartışmalar ayrıntılı olarak açıklanmaktadır²⁵¹.

Konferansta İncedayı, Sivas Kongresi esnasında Damat Ferit Paşa ve Dahiliye nazır Adil Bey'in kongreyi engelleme teşebbüslerinden bahisle İngiliz Binbaşısı Novil²⁵² ile Elazığ Valisi Ali Galip'in faaliyetlerinden söz etmektedir.

Diyarbakır vali vekilinin 9. Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği 8.6.1919 tarihli telgrafta propaganda gayesi ile seyahat eden Mr. Novil'den

---

²⁴⁵ Gologlu, a.g.e., s.83.

²⁴⁶ İncedayı, a.g.e., s. 58-59.

²⁴⁷ Erzurum Kongresi beyanamesi için bkz. Dursunoğlu, a.g.e., s. 168-170; Nutuk, s.65-66; Karabekir, a.g.e., s. 89-91.

²⁴⁸ İncedayı, a.g.e., s. 60-61.

²⁴⁹ Cebesoy, a.g.e., s.156.

²⁵⁰ Karâbekir, a.g.e., s. 94.

²⁵¹ Atatürk, Nutuk, C.I, s. 86-116.

²⁵² Binbaşı Novil'in faaliyetleri için bkz. M. Kemal Öke, İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.V.C. Noel'in Faaliyetleri 1919, Ankara 1988, s. 29-107.(Nutukta İngiliz Binbaşısının ismi Novil olarak geçmektedir.

bahsedilmektedir²⁵³. Mustafa Kemal Paşa'nın Binbaşı E. C. Noel'in faaliyetlerinden ilk defa bu şekilde haberdar olmuştur²⁵⁴.

Nutuk'ta Ali Galip hadisesi üzerinde duran Mustafa Kemal Paşa bunu uzun uzun açıklamakta²⁵⁵ ve Elazığ Valisi Ali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil Bey ile Kamran, Celadet ve Ekrem Beylerle beraber İngiliz binbaşısının hemen tevkif edilip Sivas'a sevk edilmeleri için Elazığ'da bulunan 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'i görevlendirdiğini, ancak bunu haber alan söz konusu kişilerin 10 Eylül sabahı kaçtıklarını anlatmaktadır²⁵⁶ ki bu bilgi konferansta verilen bilgilerle aynıdır²⁵⁷.

Cevdet Kerim, Damat Ferit Hükümetinin istifasına yol açan sebepleri açıklayarak konferansa devam etmektedir. Yazara göre "Damat Ferit ve avanesi bu milletin başına İtilâf Devletlerinden daha kötü bir düşmandır". Cevdet Kerim'in bu tespitinin ne kadar yerinde olduğunu göstermek için Damat Ferit tarafından 30 Mart 1919 tarihinde İngiliz Yüksek Komiserliğine açıklanan "Türkiye'nin İngiltere'ye tabi olması" ile ilgili planına bakmak yeterlidir. Damat Ferit'in bu planı şöyledir: İngiltere lüzum gördüğü yerleri 15 yıl müddetle işgal edecek, ayrıca İngiltere Hükümeti her vilayete birer İngiliz Başkonsolosunu tayin ederek bu konsolosların 15 yıl müddetle vali nezdinde müşavirlik yapmaları sağlanacak Vilayet Belediye Meclisi seyirleri, Parlamento üyelerinin seçimi İngiliz konsolosların kontrolleri altında yapılacak, İngiltere hem payitahtta hem de vilayetlerde maliyeyi sıkı bir kontrol altında tutmak hakkına sahip olacaktır²⁵⁸.

İncedayı, Damat Ferit Hükümetinin çekilmesinden sonra yeni hükümeti kuran Ali Rıza Paşa ile temasa geçildiğini ve Sadrazamın Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Amasya'ya gönderdiğini belirtmektedir²⁵⁹. Nutuk'ta Amasya Mülakatı, başlamadan önce Mustafa Kemal Paşa'nın kolordu kumandanlarından bu konudaki mütalaalarını sorduğu, 20 Ekimde başlayan görüşmelerin 22 Ekim'de sona erdiği, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin İstanbul'da açılmaması fikrinin Salih Paşa tarafından kabul edildiği, ancak bunun şahsi fikri olup

²⁵³ Atatürk, Nutuk, C.III, vesika no.8.

²⁵⁴ Öke, a .g.e., s. 32; Nutuk, C.I, s. 117-137.

²⁵⁵ Atatürk, Nutuk, C.I., s.117-137.

²⁵⁶ Atatürk, Nutuk, C.I., s. 124.

²⁵⁷ İncedayı, a.g.e., s. 61-62.

²⁵⁸ Jaeschke, a.g.e., s.5.

²⁵⁹ İncedayı, a.g.e., s. 63.

kabine namına söz veremediği açıklanmaktadır ki²⁶⁰, İncedayı'nın bu konuda verdiği bilgiler de aynıdır²⁶¹.

Konferansta 1 Kasımdan itibaren seçimlerin yapıldığı ve Meclisin İstanbul'da toplandığı anlatılmaktadır²⁶². Yapılan bu seçimlerde Mustafa Kemal Paşa Erzurum'dan milletvekili seçilir. Bu bilgi Erzurum'daki Fevkalade Teftiş Heyeti tarafından Dahiliye Nezaretine, Dahiliye Nezareti tarafından da Sadarete bildirilir²⁶³. Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa milletvekili seçildiği halde Meclisin İstanbul'da toplanmasına karşı olduğu, için oraya gitmemeye karar verdiğini, Meclisin dağıtılması tehlikesine karşı milletvekillerini Meclis Reisi sıfatıyla toplantıya çağırabilmek için Meclis Reisi seçilmek istediğini, ancak meclise katılan milletvekilleri tarafından bu isteğinin yerine getirilmediğini anlatmaktadır²⁶⁴.

Cevdet Kerim, "Erzurum ve Sivas kongrelerinde tespit edilen esâsât dairesinde" dediği Misâk-ı Millînin başlıca maddelerini konferansında açıklamaktadır²⁶⁵. Ali Fuat Cebesoy hatıralarında, Misâk-ı Millînin Ankara'ya gruplar halinde gelip giden mebuslarla yaptığı müzakereler sonunda milletin emel ve maksatlarını ifade edecek bir şekilde Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da kaleme alındığını ve İstanbul'da tekamül ettirildiğini yazmaktadır²⁶⁶. Aynı ifade Nutuk'ta da yer almaktadır²⁶⁷. Misâk-ı Millînin tam metni Cevdet Kerim İncedayı'nın Türk İstiklâl Harbi adındaki eserinde verilmektedir²⁶⁸.

İncedayı, Ali Rıza Paşa kabinesinin 23 Mart istifa etmesine sebep olarak General Milne hattının tespitine karşı çıkmasını göstermektedir²⁶⁹. 24 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın T.B.M.M.'de yaptığı konuşmada Ali Rıza Paşa kabinesinin istifa etmesine sebep olarak General Milne hattına çekilmeyi kabul etmemesi şeklinde açıklanmaktadır²⁷⁰. Aynı konuya Nutuk'ta yer verilmektedir²⁷¹.

---

²⁶⁰ Atatürk, Nutuk, C.I., s.243-249.

²⁶¹ İncedayı, a.g.e., s. 63.

²⁶² İncedayı, a.g.e., s. 63-64.

²⁶³ Arşiv Belgeleri, Belge No.70.

²⁶⁴ Atatürk, Nutuk, C.I., s.361-363.

²⁶⁵ İncedayı, a.g.e., s. 66.

²⁶⁶ Cebesoy, a.g.e., s. 273.

²⁶⁷ Atatürk, Nutuk, C.I., s. 360.

²⁶⁸ İncedayı, Türk İstiklâl Harbi, s.28.

²⁶⁹ İncedayı, a.g.e., s. 68.

²⁷⁰ Öztürk, a.g.e., s. 60.

Konferansta daha sonra İstanbul'un işgali ve bu işgal sırasında İngilizlerin sebebiyet verdikleri olaylar anlatılmaktadır²⁷². İstanbul'un işgali, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini tamamlayan, son ve can alıcı darbe oldu. Bu son darbe ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Sarayları üstünde son felaketleri sayan, altı asırlık saat bile parçalanmıştı²⁷³. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalini nasıl haber aldığını T.B.M.M.'de yaptığı konuşmasında: "16 Mart senesi 336 da saat 10 evvelde İstanbul telgrafçılarından (ismini şimdi söylemeyeceğim hamiyet sahibi bir zatın) Ziraat Mektebindeki merkeze verdiği bir servis İstanbul'un işgalinin kanlı bir şekilde başladığını ihbar eyledi" diyerek açıklamaktadır²⁷⁴. Daha sonra Nutuk'ta bu kişinin Manastırlı Hamdi adındaki bir telgraf görevlisi olduğunu belirterek kendisine teşekkür etmektedir²⁷⁵.

İtilâf Devletleri tarafından İstanbul'un işgaline sebep olarak Kilikya olaylarının gösterildiği Şimşir tarafından yayınlanan İngiliz Belgelerinden anlaşılmaktadır²⁷⁶.

İncedayı, Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadarete gelmesi sebebiyle yayınladığı beyannamede millî teşkilâtın aleyhinde ifadeler yer verdiğini ve bu konuyla ilgili olarak çıkarttığı fetvaları Anadolu'ya dağıttırıldığını açıklamaktadır²⁷⁷. Damat Ferit Paşa tarafından hazırlanan bu fetvalar da, Kuva-yı Milliye fitne ve fesad olarak gösterilmekte ve bunun tertipleycisi olan Mustafa Kemal ve Kara Vasıf Efendilerle, Ali Fuad Paşa, Alfred Rüstem, Doktor Adnan Beyler ve Halide Edip Hanımın idamlarına İstanbul bir numaralı sıkıyönetim Komutanlığı Mahkemesi tarafından karar verildiği yazılmaktadır²⁷⁸.

Konferansta "Milletin Kıyamı" başlığı altında Mondros Mütarekesi'nin fiilen uygulamaya konulması sonucu senelerce süren I. Dünya Savaşı'nda çekilen sıkıntılara rağmen milletin istiklâl mücadelesine atıldığı, Mustafa Kemal Paşa'nın da münferit ve

---

²⁷¹ Atatürk, Nutuk, C.I, s. 394-395.

²⁷² İncedayı, a.g.e., s. 69.

²⁷³ Özalp, a.g.e., s.102-103.

²⁷⁴ Öztürk, a.g.e., s.,64.

²⁷⁵ Atatürk, Nutuk, C.I, s.413.

²⁷⁶ Şimşir, a.g.e., C.I., Belge No: 153, 154, 155, 156.

²⁷⁷ İncedayı, a.g.e., s. 70.

²⁷⁸ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri , a .g. e., Belge 85, 86, 87.

dağınık olan bu mücadeleyi ilmî ve fenni bir surette birleştirebildiği anlatılmaktadır²⁷⁹.

Cevdet Kerim İncedayı'nın bu tespiti çok yerindedir. Mondros Mütarekesi'ni takiben işgaller başlayınca Türk halkı hem istilacılara karşı koymaya, hem de cemiyetler kurarak haklı davasını duyurma mücadelesine başlamıştır²⁸⁰. İlk direnişin Dörtöyl'da 18 Aralık 1918'de Özerli Köyü 'ne gönderilen Fransız taburuna ateş açılmasıyla başladığı, daha sonra bu yörede Kara Hasan tarafından 1919 yılı başında millî bir kuvvet meydana getirildiği bildirilmektedir²⁸¹. Doğu Anadolu'da da durum aynıdır. Mondros Mütarekesi maddeleri uyarınca Türk Ordusu Elviye-i Selâse'yi boşaltırken 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'nın Kars Millî Şurası adı altında milli bir teşkilat kurup yönetimi üstüne aldığı, şûranın ilk toplantısını 30 Kasım 1918'de, ikincisini 17-18 Ocak 1919'da yaptıktan sonara Güneybatı Kafkasya Geçici Milli Hükümetinin kurulduğu bilinmektedir²⁸². 13 Nisan 1919 da İngilizler tarafından Şura hükümetinin Parlamentosu basılarak aralarında hükümet başkanı Cihangiroğlu İbrahim Beyin de bulunduğu ileri gelen kişiler tutuklanarak, önce Batum'a oradan da İstanbul'a gönderilerek, 28 Mayıs 1919'da da bu kişilerin Malta'ya sürgün edilmeleriyle İstanbul'un işgalinin ilk provasının böylece yapılmıştır²⁸³.

Cevdet Kerim, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetinin dördüncü devresini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile başlatmakta ve Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart'ta bütün vilayetlere bir tamim gönderdiğini belirtmektedir.²⁸⁴ Nutuk'ta tam metni yer alan bu beyannamenin kumandanlarla makine başında haberleşmek suretiyle iki günlük bir fikir alışverişi sonunda hazırlandığı Mustafa Kemal Paşa tarafından açıklanmaktadır²⁸⁵. İncedayı, gönderilen bu tamim gereğince her tarafta seçimlerin başladığı, ancak baza yerlerde tereddüt hasıl olduğunu belirtmektedir ki, Nutuk'ta bu yerlerin Dersim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır olduğu, ancak

---

²⁷⁹ İncedayı, a.g.e., s. 71.

²⁸⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bayram Sakallı, Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Müdafai Hukuk Cemiyetleri, İstanbul, 1997.

²⁸¹ Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1983, s.155.

²⁸² Göyünç, a .g.e. , s. 46-47.

²⁸³ Bilâl Şimşir, Malta Sürgünleri, İstanbul, 1976, s.125-126.

²⁸⁴ İncedayı, a.g.e., s. 72.

²⁸⁵ Atatürk,Nutuk, C.I, s.421-422.

tereddüde düşerek mukavemet gösterenlerin o yöre halkının değil dairelerde bulunan memurların olduğu açıklanmaktadır²⁸⁶.

Konferansta Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin bir an evvel açılmasını istediği söylenmektedir ki, Nutuk'ta bunun sebebi açıklanarak 21 Nisan tarihinde bu konuda gönderilen tamim açıklanmaktadır²⁸⁷. Ali Fuat Cebesoy hatıralarında "fevkalade salâhiyetli meclisi derhal toplayarak Anadolu'da bir hükümet kurmak ve idare etmek kabiliyetini göstermek zaman gelmişti. Millet kendi kendini idare edebileceği; vesâyete ihtiyacı olmadığı, Sivas Kongresi esaslarını ve İstanbul'da Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmiş bulunan Misâk-ı Milli'nin bütün millet tarafından da kabul edildiğini dahile ve harice karşı gösterecektik diyerek, başta Mustafa Kemal Paşa ve aralarında kendisinin de bulunduğu bazı üyelerin meclisin vakit geçirmeden toplanıp milletin idaresine ve mukadderatına el koymasın uygun gördüklerini anlatmaktadır²⁸⁸.

Meclisin açılması bütün bir cihan husumete karşı zafer inancının ilanı idi. Bu mühim hadise bütün memlekette büyük bir sevinç ile karşılandı. Türk halkı, bu hadisenin tarihinde ve mukadderatındaki kıymet ve ehemmiyetini hassas bir şuurla idrak ediyordu²⁸⁹.

Cevdet Kerim, İstanbul'dan kaçan bazı mebusların bu arada İsmet Bey'in de Düzce-Bolu yoluyla Ankara'ya geldiklerinden bahsetmektedir²⁹⁰. Aynı yol ile gelerek 2 Nisanda Ankara'ya ulaşabilen Halide Edip Adivar hatıralarında, Üsküdar'dan yola çıktıktan sonra Sultan Tepesi'ne gittiklerini, orada Celalettin Arif Bey (Meclis-i Mebusan Başkanı) ile İsmet Bey'in 2 gün önce hareket ettiklerini haber aldıklarını, İzmit-Adapazarı arasında kendilerine yeni mülteciler katıldığını, Adapazarı'nda Mustafa Kemal Paşa'dan telgraf geldiğini, bu telgrafta Gebze'ye kadar trenle gitmelerinin istendiğini, Eskişehir'den sonra Ankara'ya yine trenle hareket edip 2 Nisan akşamı buraya vardıklarını anlatmaktadır²⁹¹. Yücel Özkaya, "İstanbul'dan kaçanların özenle Ankara'ya ulaştırılmaları hakkında, Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen direktifler, özellikle, askerî komutanlar tarafından harfi harfine yerine getirilmekte ve komutanlar

---

²⁸⁶ Atatürk, Nutuk, C. I, s.427.

²⁸⁷ Atatürk, Nutuk, C.I. 430-432.

²⁸⁸ Cebesoy, a.g.e., s. 336-337.

²⁸⁹ Özalp, a.g.e., s.121

²⁹⁰ İncedayı, a.g.e., s. 73.

²⁹¹ Adivar, a.g.e., s. 101-115.

tarafından bu konuda sürekli olarak Mustafa Kemal'e bilgi iletilmekteydi." diyerek, bu konuda komutanların da kendi aralarında haberleştiklerini bildirmektedir²⁹².

İncedayı, ilk Heyet-i Vekilenin listesini ²⁹³ konferansında vermektedir²⁹⁴.

Konferansta Anadolu Hükümetini ilk tasdik eden devlet olarak Bolşevik Rusya gösterilmektedir ²⁹⁵ ki Nutuk'ta da Milli Hükümetin yaptığı ilk antlaşmanın Gümrü Antlaşması olduğu açıklanmaktadır²⁹⁶. Ali Fuad Türkgeldi de "Hükümet-i milliyenin ilk muahedesi Gümrü Muahedesidir" demektedir²⁹⁷. Ancak Ermenilerle 2/3 Aralık 1920 tarihinde imzalanan bu antlaşma, daha tasdik edilmeden doğuda önemli değişiklikler yürürlüğe girmiş ve bunun yerine 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Kasım 1921 tarihli Kars Antlaşmaları yapılmıştır²⁹⁸. Moskova'ya giden Türk heyeti ile orada bulunan Afgan Heyeti arasında 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Türk-Afgan Dostluk Anlaşması²⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı milletlerarası ilk siyasî anlaşmadır. Bu anlaşmanın bir özelliği de yeni Türkiye'nin ilk kez bir doğu ülkesine eğitim alanında yardım yapmasını öngörmesidir³⁰⁰.

Cevdet Kerim, daha sonra İstanbul Hükümetinin Kuvâ-yı İnzıbatıyeyi kurma çalışmasına başladığını anlatmaktadır ³⁰¹ ki, Nutuk'ta Süleyman Şefik Paşa kumandasında İzmit'te hilafet ordusu adını taşıyan hain bir kuvvet meydana getirildiği, İstanbul'dan gönderilen birçok subayın buna katıldığı belirtilip, bu kuvvetlere kumanda eden subayların isimleri verilmektedir³⁰². İstanbul'un bu teşebbüsünde başarılı olduğu belirtilen İncedayı, Anzavur'un iki defa Bandırma, Biga, Gönen ve Susurluk'ta mühim kuvvetlerle isyan ettirildiğini anlatmaktadır³⁰³. Kasım Özalp hatıralarında Anzavur Ahmet'in Milli Mücadelenin daha başlangıcında sık sık cephedeki düşmanla müşterek

²⁹² Yücel Özkaya, "İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçış Olayı", Atatürk Araştırmaları Dergisi, C.V, Kasım 1988, Sayı: 13, s.133. (Kaçanların isimleri söz konusu makalede verilmektedir).

²⁹³ İncedayı, a.g.e., s. 74-75.

²⁹⁴ İlk Heyet-i Vekilenin listesi için bkz. Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Belge no. 83; Nadi, a.g.e., s. 60.

²⁹⁵ İncedayı, a.g.e., s. 75.

²⁹⁶ Atatürk, Nutuk, C.II., s.488.

²⁹⁷ Ali Fuat Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi, Ankara, 1948, s.133.

²⁹⁸ Atatürk, Nutuk, C.II., s.488.

²⁹⁹ Antlaşmanın tam metni için bkz., Mehmet Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları, C.I., Ankara, 1983, s.15-16.

³⁰⁰ Soysal, a.g.e., s.21.

³⁰¹ İncedayı, a.g.e., s. 78-79.

³⁰² Atatürk, Nutuk, C.II., s.445-446.

³⁰³ İncedayı, a.g.e., s. 80.

bir plan içerisinde hareket ederek nasıl bir tehlike teşkil ettiğini anlatmaktadır³⁰⁴. O günlerle Biga'da Osmangazi Numune Mektebine öğretmen olarak yeni tayin edilen Uluğ İğdemir'in 14 Şubat-23 Nisan 1920 tarihleri arasında tuttuğu günlük notlarına dayanan hatıraları da bu konuda oldukça geniş bilgi vermektedir³⁰⁵.

Cevdet Kerim, güneyde İngilizlerin çekilmesiyle Fransızların Adana, Maraş, Antep ve Urfa'yı işgal ettiklerinden bahsetmektedir³⁰⁶ Kâzım Özalp, "İtilâf Devletleri aralarında anlaşarak Musul petroleri İngilizlere, Güneydoğu Anadolu da, burada bir Ermeni Devleti kurmak hayalini kuran Fransızlara terk edildi. 10 Ekim'de İngilizlerin yerine Fransızların geleceği öğrenilince 15 Ekim 1919'da şehirde bir miting yapıldı" diyerek 29 Ekim 1919'da şehre bir Fransız geldiğini ve Fransız bayrağının çekildiğini hatıralarında anlatmaktadır. Konferansta "Maraş ve Antep teşkilâtını meydana getiren kişiler" olarak bahsedilen Yörük Selim ile Kılıç Ali Beylerin, bu yöreye Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas'tan gönderilen Yüzbaşı Kurtoğlu Selim Bey ile Yüzbaşı Emrullahzade Asaf Bey oldukları yine Kâzım Özalp'in hatıralarından anlaşılmaktadır³⁰⁷. İncedayı tarafından konferansta verilen Fransız Generali Querette'nin beyannamesinin tam metni de Özalp tarafından açıklanmaktadır³⁰⁸.

21 Aralık 1918 de Adana işgal edilerek buraya Fransızların gelmesiyle Ermeni evleri bayraklarla donatılmış, Fransız askeri elbisesi giyen Ermeniler Türkleri soymaya ve öldürmeye başlamışlardır³⁰⁹.

İncedayı, Güney Cephesiyle ilgili bu açıklamalarından sonra Batı Cephesindeki duruma dönerek, Yunanlıların 22 Haziran 1919 da Milne hattından büyük bir taarruz başlattıklarını anlatmaktadır ki, aynı konuda Nutuk'ta da bilgi mevcuttur³¹⁰.

Cevdet Kerim, Trakya'daki durumu açıklarken Cafer Tayyar Paşa'nın tutumu sebebiyle bu yörenin düşmanın eline geçtiğinden bahsetmektedir³¹¹.

Nutuk'ta da Mustafa Kemal Paşa, Cafer Tayyar Bey'in faaliyetlerinden ve düşüncelerinden bahsederek Trakya'nın Yunanlıların eline geçmesinin sorumlusu olarak

³⁰⁴ Özalp, a.g.e., s.108.

³⁰⁵ Uluğ İğdemir, Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları, (Günlük Anılar), Ankara, 1973.

³⁰⁶ İncedayı, a.g.e., s. 80-81.

³⁰⁷ Yalçın Özalp, Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin İlk Zaferi, Ankara, 1984, s. 33.

³⁰⁸ Özalp, a.g.e.,s. 34

³⁰⁹ Damar Arıkoğlu, Çukurova'da Fransız İşgali, İstanbul, 1961, s, 74.

³¹⁰ Atatürk, Nutuk, C.II, s.460-461.

³¹¹ İncedayı, a.g.e., s. 83-84.

onu göstermektedir³¹².

İncedayı, daha sonra Şark Cephesindeki durumu açıklamaya başlayarak, bu cephede Ermenilere karşı taarruz kararı verildiğini ve Sarıkamış, Kars ve Gümrü'nün zaptedilerek 12 Ocakta Ermenilerle mütareke yapıldığını anlatmaktadır³¹³. Bu konuda ayrıntılı bilgi Üçüncü Konferansta verilmektedir.

Cevdet Kerim İncedayı 3. Konferans'na ordunun yeniden teşkilini mecburi kılan olayları özetleyerek başlamaktadır³¹⁴.

20. asra uygun olarak donatılmış bulunan Yunan ordusuna karşı kısım kısım meydana gelmiş olan milli müfrezelerle başarılı olunamayacağı görüşüne yer vererek, Mondros Mütarekesi'nin uygulamaya konulmasıyla terhis edilen ordunun elindeki silah ve cephanenin alındığını, bu sebeple cephede birden harekete geçmemizin mümkün olmadığını belirterek öncelikle Şark Cephesinin³¹⁵ mühim görüldüğünü, çünkü orada elde edilecek başarının Rusları ve İngilizleri etkileyeceğini söylemektedir³¹⁶.

Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa Şark Cephesinde harekâta karar verilmesinin sebebi olarak Ermeni mezaliminin tahammülsüz bir hale gelmesini göstermekte, Doğu Anadolu'da kısmi seferberlik ilân edilerek Kâzım Karabekir Paşa'nın Şark Cephesi Kumandanlığına tayin edildiğini açıklamaktadır³¹⁷.

Kâzım Karabekir Paşa ise 28 Eylül sabahı harekât emrinin tatbiki konulduğunu, Ermenilerin esaslı bir mukavemet gösteremediklerini, o gün Sarıkamış'ın alınması mümkün olduğu halde 29. Alayın yolunu şaşırması sonucu 29 Eylülde buranın, ele geçirildiğini bildirmektedir.

İncedayı Ermeni ordusunun yenilmesiyle ele geçirilen silah ve mühimmatın Garp Cephesine alındığını ve bunun mühim olduğunu belirtmektedir³¹⁸.

---

³¹² Atatürk, Nutuk, C. II, s. 489-491.

³¹³ İncedayı, a.g.e., s. 86.

³¹⁴ İncedayı, a.g.e., s. 89.

³¹⁵ Bu cephe ile ilgili geniş bilgi için bkz. Türk İstiklâl Harbi, III. Cilt, Doğu Cephesi (1919-1921) Gnr.Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1965.

³¹⁶ İncedayı, a.g.e., s. 91.

³¹⁷ Atatürk, Nutuk, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1970, s. 486:-3, Karabekir, a.g.e., s.835.

³¹⁸ İncedayı, a.g.e., s. 92-93.

Kâzım Karabekir Paşa 20 Ekimde Kars'ın ele geçirilmesiyle 330 top, külliyyetli tüfek, mermi, projektör vs. nin ele geçirildiğini, 31 Ekim'de Ankara'da bulunan Müdafaa-ı Milliye Vekili Fevzi Paşa ile yaptığı görüşmede bu silâh ve mühimmatın İstiklâl Harbimizin devamına 10 yıl yetecek kadar olduğunu müjdelediğini belirterek³¹⁹ daha sorara mütareke şartı olarak Ermenilerden alınan bir miktar silah ve cephanenin Garp Cephesine gönderildiğini açıklamaktadır³²⁰.

Konferansta ordumuzun ihtiyacını karşılamak amacıyla Anadolu'daki imalathanelerde bazı eksikliklerin tamamlandığı, İngilizlerin aldığı top kamalarının yerine vagon demirlerinden yeni kamalar yapıldığı anlatılmaktadır³²¹.

Damat Ferit Hükümeti ve suç ortaklarının, İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi kuruluşların haince plân ve faaliyetlerini günü gününe Mustafa Kemal ve arkadaşlarına haber verilmesi olduğunu bildirmektedir³²².

Halide Edip Adıvar hatıralarında, Karakol Cemiyeti üyesi Kara Vasıf Bey'in bu kuruluşun ruhu olduğunu ve el altından Anadolu'ya silah kaçırma yollarını temin ettiğini, hatta İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin depolarındaki silahları da kayıkçılar, gemiciler vasıtasıyla temin edip Anadolu'ya gönderdiğini yazmaktadır³²³.

Cevdet Kerim'in bahsettiği gruplardan biri de Müdafaa-ı Milliye Grubu olabilir. Bülent Çukurova, 1921 yılı başında Fevzi Paşa'nın direktifiyle Erkân-ı Harbiyeye bağlı olarak Müsellah Müdafaa-ı Milliye Grubunun kurulduğunu, bu grubun en önemli faaliyetlerinden birinin İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan silah sevkiyatı olduğunu silah, cephane ve malzemenin Anadolu'ya geçirilmesi için yabancı vapur şirketleriyle anlaşma yapıldığını bildirmektedir³²⁴. Nisan 1920 de kapanan Gizli Karakol Cemiyeti de bu teşkilâta katılmıştır³²⁵.

Konferansta daha sonra ordunun subay ihtiyacının karşılanabilmesi için Ankara'da bir talimgah kurulduğu ve ordunun zabıt ihtiyacının bir dereceye kadar

---

³¹⁹ Karabekir, a.g.e. s.841-842.

³²⁰ Karabekir, a.g.e. s. 842.

³²¹ İncedayı, a.g.e., s. 93-94.

³²² Tevetoglu, a.g.e., s.17.

³²³ Adıvar, a.g.e., s. 21-22.

³²⁴ Bülent Çukurova, “ Kurtuluş Savaşında İstanbul Gizli Grupları” Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi, Mart 1986, II/5, s . 521-525.

³²⁵ Tevetoglu, a.g.e., s.20.

böylece temin edildiği anlatılmaktadır³²⁶. Bu talimhahın Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Haziran 1920 de İstanbul'dan kaçıp Ankara'ya gelen Kuleli Askeri Lisesi öğrencilerini ziyareti sırasında verdiği emir gereğince 1 Temmuz 1920'de Ankara'da Abidinpaşa köşkünde "Sunuf-> Muhtelif Zabitân Namzetleri Talimhahı" adı altında açıldığı bildirilmektedir³²⁷.

Ordunun emir ve kumanda şekline de konferansında veren Cevdet Kerim, Erkân-> Harbiye-i Umumiye Vekâleti ve Müdafaa-> Milliye Vekâleti tarafından ordunun yönetildiğini, her iki vekilin de meclisteki asker mebuslar arasından seçildiğini ve Erkân-> Harbiye-i Umumiye Vekâletinin diğer vekâletler gibi ayrı bir bütçesi olmadığı için Müdafaa-> Milliye Vekâleti bütçesinden pay aldığını açıklamaktadır. 1920-1922 Millî Mücadele dönemi bütçelerinde sadece Müdafaa-yı Milliye Vekâletine pay ayrıldığı, Erkân-> Harbiye-i Umumiye vekaleti için bu bütçelerden pay ayrılmadığı görülmektedir. 1920 de bütçenin % 4-3 ü, 1921 de % 62 sinin, 1922 bütçesinin % 64 ünün Müdafaa-yı Milliye Vekâletine ayrıldığı bildirilmektedir³²⁸.

Konferansta Anadolu ordusunun emir ve kumanda teşkilinden bahsedildikten sonra,³²⁹ I. İnönü Muharebesi ve Çerkez Ethem meselesi aynı başlık altında verilmektedir.

Çerkez Ethem hatıralarında Millî Mücadeleye Bahriye Nazır Rauf Orbay Beyin isteği üzerine katıldığını anlatmaktadır³³⁰. Önce Ayvalık, sonra Salihli cephelerinde Millî Mücadeleye katılan Ethem'in Marmara Bölgesi isyanlarının bastırılmasında önemli rolü olmuştur³³¹. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu başarıların Çerkez Ethem ve kardeşlerini şımarttığını ve hayale kapılmalarına sebep olduğunu, Türk Ordusunda kendileri kadar değerli asker ve kumandan bulunmadığını açıkça söyleyecek kadar ileri gittiklerini ve doğrudan valilere emirler vermeye başladıklarını anlatmaktadır³³².

---

³²⁶ İncedayı, a.g.e., s. 95.

³²⁷ İzzet Öztoprak, "Düzenli Ordunun Kuruluşu", II. Askeri Tarih Semineri Bildirileri" Ankara,1985, s.270.

³²⁸ Güneş, a.g.m., s.768-778.

³²⁹ İncedayı, a.g.e., s. 98-100.

³³⁰ Cemal Kutay, "Kendi Hatıralarıyla Çerkez Ethem Hadisesi, İstanbul, 1955, s. 11-13 (Şevket Süreyya Aydemir bu hatıralarında Çerkez Ethem tarafından yazılmayıp, onun ağzından ya kardeşleri veya adamları tarafından kaleme alındığını bildirmektedir. Tek Adam C. 2, s. 305).

³³¹ Aydemir, a.g.e. , C. 2, s.307-310.

³³² Atatürk, Nutuk, C. 2, s. 469-470.

İncedayı, Gediz Taarruzundan³³³ sonra milis kuvvetlerle başarılı olunamayacağını anlaşıldığını ve bu sebeple 10 Kasım'da Heyet-i Vekile kararıyla Garp Cephesinin iki bölüme ayrıldığını, ancak Çerkez Ethem'in bundan memnun olmayıp cephe kumandanının verdiği emirlere itaat etmediğinden bahsetmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa Gediz Muharebesinin neticesinden sonra Ali Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki kumandanlık nüfuzunun sarsıldığını bu sebeple onu Ankara'ya davet ettiğini, cepheyi ikiye bölerek asıl önemli kısmını teşkil eden Garp Cephesini İsmet Beyin kumandasına, Cenup ksmn da Refet Beyin kumandasına verip bu iki cepheyi doğrudan doğruya Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Riyasetine bağlamayı düşündüğünü anlatmaktadır³³⁴. İncedayı Ethem'in isyanı karşısında hükümetin aldığı askeri tedbirleri açıklayarak bu sırada başlayan Yunan taarruzunu Çerkez Ethem ile Yunanlıların müştereken hareket etmeleri şeklinde değerlendirmektedir. Nutuk ta İncedayı'nın bu görüşü teyit edilmektedir³³⁵.

Çerkez Ethem'in isyanı Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde önemle durduğu bir konudur. 29.12.1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda yaptığı bir konuşma ile bu konu hakkında meclis üyelerine bilgi vermesi³³⁶ ve Nutuk 'ta bu konuya geniş yer ayırması bunu göstermektedir³³⁷.

Kâzım Özalp da hatıralarında, Kütahya'ya giderek Ethem ve kardeşlerini isyan fikrinden vazgeçirmek için onlarla görüşüğünü, ancak bundan birkaç gün sonra Ethem'in asi bir vasiyet olarak cephe ile irtibatını kestiğini, 29 Aralıkta ilk fiili hareket olarak bir beyanname neşrettiğini, bunun üzerine Ocak ayı başında ordunun Ethem'e karşı harekete geçtiğini anlatmaktadır.³³⁸

Çerkez Ethem'in isyanı sırasında Demirci'de Kaymakam olarak görev yapmakta olan İbrahim Ethem Akıncı hatıralarında Ethem'in isyanına geniş yer vermektedir. Akıncı, Çerkez Ethem'in isyandan sonra bütün karargâhıyla Demirci'ye geldiğini Kuvâ-yı Milliye karargâhında rüesa ile müzakereye başladığını ancak Pehlivan Ağa

³³³ Atatürk Nutukta bu taarruza Çerkez Ethem ve kardeşlerinin tesiriyle, cephe kumandanı Ali Fuat Paşa tarafından karar verildiğini Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Riyasetinin buna karşı olduğunu belirtmektedir. Atatürk, Nutuk, C.2, . s. 495-496.

³³⁴ Atatürk, Nutuk, C. II, s. 502-503.

³³⁵ Atatürk, Nutuk, C. II, s. 548.

³³⁶ Kâzım Öztürk, Atatürk'ün T.B.M.M. Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları, Ankara, 1981, s. 372-386.

³³⁷ Atatürk, Nutuk, C. II, s. 511-550.

³³⁸ Kâzım Özalp, Millî Mücadele (1919-1922), C.I, İstanbul, 1998, s. 169-170.

müfrezesinden halâ haber alamadığı için onun da diğer müfrezeler gibi orduya katılmış olmasından korktuğunu anlatmaktadır³³⁹. Akıncı, Çerkez Ethem'in adamlarından biri olan Çerkez Çakır Efe'nin kendisine geldiğini ve "Rica ederim Kaymakam bey git ona söyle, bizi düşmana götürmesin, onunla pazarlığımız gavura tüfek atmaktı, yoksa gavura teslim olmak ve ordu ile harp etmek değildir." dediğini yazmaktadır³⁴⁰. Akıncı'nın hatıralarında Çerkez Ethem'in Yunanlılara nasıl teslim olduğu, Pehlivan Ağa'nın teşebbüsüyle Ethem'in Yunanlılara götürmek istediği topların nasıl alıkonulduğu da anlatılmaktadır³⁴¹.

İncedayı konferansında Çerkez Ethem'in emrindeki kuvvetleri takribi olarak vermektedir³⁴². Aynı sayılar Aydemir tarafından da verilmektedir³⁴³. Çerkez Ethem meselesinde onun haklı olduğunu savunan görüşlere de rastlanmaktadır. Cemal Kutay, Çerkez Ethem'in hatıralarını yayınladığı eserinde Ethem'e karşı yapılan haksızlığın onun isminin yanına Çerkez kelimesinin eklenmesiyle başladığını belirtmektedir³⁴⁴.

Cevdet Kerim I. İnönü Muharebesi sırasında çarpışan Türk ve Yunan kuvvetlerini kıyaslamakta ve Yunanlıların Türk kuvvetlerine göre üç kat fazla olduğunu belirtmektedir³⁴⁵. Aydemir, Cevdet Kerim'in verdiği sayıları aynen vermekte³⁴⁶, Fahri Belen ise Harp Tarihi Dairesi arşivine dayanarak verdiği sayılarda Yunanlıların Türk Kuvvetlerine göre iki misli fazla olduğunu bildirmektedir³⁴⁷.

İncedayı I. İnönü Zaferinin ortaya koyduğu neticeler üzerinde durduktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın II. İnönü zaferinden sonra Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraftaki sözlerine yer vermektedir³⁴⁸.

İnkılâp Tarihi ders kitaplarında da yer alan bu telgrafın Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından kaleme alındığı bildirilmektedir. Halim Seraslan, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Tasvir Gazetesinde yayınlanan "II. İnönü Zaferi" adlı makalesine

---

³³⁹ İbrahim Ethem Akıncı, Demirci Akıncıları, Ankara, 1978, s.27.

³⁴⁰ Akıncı, a.g.e., s.28.

³⁴¹ Akıncı, a.g.e., s.32-33.

³⁴² İncedayı, a.g.e., s. 105.

³⁴³ Aydemir, a.g.e., C. 2, s. 4-62.

³⁴⁴ Kutay, a.g.e., s.3.

³⁴⁵ İncedayı, a.g.e., s. 104.

³⁴⁶ Aydemir, a.g.e., s.460.

³⁴⁷ Belen, a.g.e., s. 277.

³⁴⁸ İncedayı, a.g.e., s. 106. İncedayı'nın bahsettiği telgraf, I. İnönü Zaferinden sonra değil, II. İnönü Zaferinden sonra yazılmış telgraftır.

dayanarak Mustafa Kemal Paşa'nın, zafer haberini kendisine verdiğiinden dolayı İsmet Paşa'ya tebrik telgrafı yazmak görevini Hamdullah Suphi Bey'e verdiğiini, onun tarafından kaleme alınan bu telgraf "hissiyatıma ne güzel tercüman oldunuz" diyerek imzalandığını belirtmektedir.

I. İnönü Zaferi sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya gönderdiği tebrik telgrafı onun 13.1.1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde I. İnönü Muharebesini izah eden konuşması içinde yer almaktadır. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafında "bu muvaffakiyetin mukaddes topraklarımızın düşman istilâsından kamilen tahlis edecek olan zaferi katiye bir mukaddeme-i hayır olmasın" temenni etmektedir³⁴⁹.

Cevdet Kerim I. İnönü Zaferinden hemen sonra Londra Konferansı'ndan bahsetmektedir. 20 Ocak 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen yeni devletin ilk anayasası konferansta yer almamaktadır³⁵⁰. Nutuk'ta ilk anayasa için "Meclisin, ve hükümet-i milliyenin vaziyet ve salahiyetini, şekl-i mahiyetini tespit ve ifade eden ilk kanundur" denilmekte ve bu anayasanın tarihçesi Mustafa Kemal Paşa tarafından açıklanmaktadır³⁵¹. Yeni anayasa "dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kuruluşunu hukuki yönde belirten, millî hakimiyeti esas kılan, vatanın kaderine millî hakimiyetin temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin el koymasını mümkün kılan ve onun meşruluğunu da tanıtan hukuki ve siyasi değeri olan bir vesikadır"³⁵².

Cevdet Kerim Londra Konferansı'nın toplanmasına sebep olarak I. İnönü Zaferinden sonra Avrupalıların Sevr üzerinde tadilat yapmaya karar vermelerini göstermektedir³⁵³. Kâzım Özalp hatıralarında Londra Konferansı'na katılıp katılmama konusunun Mecliste tartışma konusu olduğunu, bu konferansta lehimize bir karar alınmasını mümkün görmediği için kendisinin de gitmeme taraftarı olduğunu belirtmektedir³⁵⁴. Nutuk'ta Konferansa İstanbul Hükümeti temsilcileri ile birlikte Anadolu Hükümetinin temsilcilerinin katılması konusunda Sadrazam Tevfik Paşa ile

---

³⁴⁹ Öztürk, a .g.e., s.436.

³⁵⁰ Anayasanın tam metni için bkz. Suna Kili, Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, s. 91-93.

³⁵¹ Atatürk, Nutuk, C.II, s.563-566.

³⁵² Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul, 1982, s.276.

³⁵³ İncedayı, a.g.e., s. 107.

³⁵⁴ Özalp, a.g.e., s.173.

Mustafa Kemal Paşa arasındaki telgraf haberleşmeleri ve daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin müstakil bir heyet gönderme kararı, geniş bir şekilde açıklanmaktadır³⁵⁵.

İncedayı, Londra Konferansı'nın bir sonuç vermediğini, ancak Anadolu Hükümetinin İtilâfçılar tarafından tasdikinin bu davetle başladığı görüşüne yer vermektedir³⁵⁶.

Nejat Göyünç, "konferansta Ankara Hükümetinin taraf olması, kendisinin hukuken değil, fakat resmen tanınması demektir" diyerek böylece bir merhalenin daha aşıldığını belirtip Anadolu Hükümetinin bu başarısının Avrupa basınında da yer aldığını bildirmektedir³⁵⁷.

Cevdet Kerim daha sonra Şark Cephesindeki duruma dönerek Ruslar'ın Kafkasya'da Ermenistan ve Azerbaycan'dan sonra Gürcistan'a saldırması ile Ardahan ve Artvin'in anavatanına katılması konusunun Ankara Hükümetince ele alındığına ve Ankara'ya yeni gelen Gürcistan elçisi Medivani vasıtasıyla bu isteğin Gürcistan Hükümetine bildirildiğini açıklamaktadır³⁵⁸. Hariciye Vekili Muhtar Bey tarafından verilen metni³⁵⁹ konferansta yer almaktadır. Mustafa Kemal Paşa 21.3.1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmasında Gürcü sefaretini vasıtasıyla Gürcistan'a bir nota verildiğini açıklamaktadır³⁶⁰.

İncedayı, Gaziantep müdafaasını kısaca açıkladıktan sonra³⁶¹ II. İnönü Muharebesi hakkında bilgi vermeye başlamaktadır³⁶². Londra Konferansı'na katılan Türk Heyeti henüz yolda iken Yunanlılar'ın tekrar saldırıya geçmesini Avrupalıların bir oyunu olarak gösteren Cevdet Kerim'in bu görüşü Nutuk'ta da yer almaktadır³⁶³.

Konferansta II. İnönü Muharebesi başladıktan sonraki duruma çok ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır ki, Cevdet Kerim İncedayı'nın bu ayrıntılı bilgiyi tam olarak açıklayabilmesini onun Erkan-ı Harbiye-i Umumîye Harekât Şubesinde Garp Cephesi

³⁵⁵ Atatürk, Nutuk, C.II, s.559-561, 567-578.

³⁵⁶ İncedayı, a.g.e., s. 108.

³⁵⁷ Göyünç, Atatürk ve Millî Mücadele, Konya, 1987, s.134.

³⁵⁸ İncedayı, a.g.e., s. 108.

³⁵⁹ Türk İstiklâl Harbi, s. 49-51.

³⁶⁰ Öztürk, a.g.e., s.752.

³⁶¹ İncedayı, a.g.e., s. 112-114.

³⁶² İncedayı, a.g.e., s. 114.

³⁶³ Atatürk, Nutuk, C.II, s.578.

kısım şefliği görevinde bulunması sebebiyle bu muharebe ile ilgili vesikaları görme ve kullanma imkânına sahip bulunması ile açıklayabilirsiniz.

İncedayı'nın II. İnönü Muharebesine de yer verdiği Konferansı ilk olarak Ankara Türkocağı Salonunda bu zaferin yıldıönümüne rastlayan 31 Mart tarihinde vermesi de dikkat çekicidir. Konferansta yer alan Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın zaferi bildiren telgraf metni Nutuk'ta da yer almaktadır³⁶⁴.

Cevdet Kerim, bu zaferden sonra 8 Nisanda cereyan eden Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebelerini açıkladıktan sonra Cenup Cephesi kumandanlığının bu sırada üstüne düşen görevi yerine getirmediğini belirtmektedir. Nutuk'ta bu konu üzerinde duran Mustafa Kemal Paşa, Cenup Cephesi kumandanı Refet Paşa'nın kendisi mağlup olduğu halde düşmanın mağlup olduğunu kendisine telgrafla bildirdiğini, ancak şüpheye düştüğü için yanına Fevzi ve İsmet Paşaları alarak cepheye Refet Paşa'nın yanına gidip vaziyeti yerinde tetkik ettiğini ve bu cepheyi Garp Cephesine bağlamayı uygun görerek Refet Paşa'yı başka bir vazife verilmek üzere Ankara'ya davet ettiğini açıklamaktadır³⁶⁵.

Üçüncü Konferans Mustafa Kemal Paşa'nın II. İnönü ve Dumlupınar muharebelerindeki başarıları cephelerdeki kumandanlara bildiren telgraf metni ile son bulmaktadır.

Dördüncü konferans ise hemen hemen tamamıyla Batı Cephesinde Yunanlılarla yapılan muharebeleri kapsamaktadır. Her ne kadar halka hitap edilse de bu konferansta anlatılanlarda diğerlerine göre askerî bilginin ağırlıklı olması dikkat çekicidir.

İncedayı, Dördüncü konferansa, Adapazarı ve İzmit havalisinin geri alınışı ile Zonguldak ve Antalya Havalisinin Fransız ve İtalyanlardan geri alınışını özetleyerek başlamıştır³⁶⁶.

Daha sonra ise Kütahya Eskişehir Muharebesi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde muharebeden önce ordunun durumunun yetersiz olduğunu belirten İncedayı, muharebeden önce düşman tayyarelerinin faaliyete geçerek cephe gerisindeki ahaliye ve ordugâhlara her gün tomar tomar beyanname atmaya başladıklarını anlatmıştır. Bu

---

³⁶⁴ Atatürk, Nutuk, C.II, s. 580.

³⁶⁵ Atatürk, Nutuk, C.II, s. 584-585.

³⁶⁶ İncedayı, a.g.e., s. 127-130.

beyannamelerin k›sm-ı azami ordu efradını zabitleri aleyhine isyana teşvik edecek fetvalar ve Çerkes Ethem'in kardeşi Reşit tarafından yazılmış şeyler olduğunu belirtmektedir³⁶⁷.

İncedayı, muharebe için yapılan hazırlıkları şu şekilde vermiştir:

1- Kolordu salahiyet ve vaziyetinde muhtelif fırkalardan mürekkep grup kumandanlıkları teşkil edildi.

2- Kocaeli m›nt›kas›ndaki münferit k›taat tevhit edilerek orada 17 inci fırka yapıldı.

3- Garp Cephesi'ndeki münferit alaylar toplanarak 7 inci fırka ve Adana milis alayları bazı müfrezelerden mürettep bir fırka teşkil olunmuştu.

4- Merkez ordusu m›nt›kas›nda iş hafiflemişti. Oradan 14 üncü süvari fırkas› karadan celp edildi.Samsun'daki 15 inci fırka k›smen karadan ve k›smen denizden nakledildi.Trabzon'daki 3 üncü Kafkas fırkas› da keza denizden motorlarla, kay›klarla ve k›smen vapurla nakledildi. Aynı zamanda Adana ve Antep m›nt›kas› ikinci derecede haiz-i ehemmiyet bulunduğundan buradaki 2 inci kolordunun yine Garp Cephesi'ne nakli için emir verildi. Fırkalarımızın teşkilâtı tevsi edildi ve ikmal efradı verilerek talim ve terbiyeye başlandı.Bu suretle taarruz kabiliyetini iktisap için en kısa zamanda azamî gayret gösterilerek mühim bir adım atıldı³⁶⁸.

İncedayı, iki tarafın kuvvetlerini de şu şekilde vermiştir³⁶⁹:

	<u>Tüfek</u>	<u>Ağ. Mt.</u>	<u>Top</u>
Yunan	72000	904	284
Türk	55992	421	161

İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra düşman, kuvvetlerini geriye çekerek, Bursa ve Dumlupınar mevziine yerleşmişti. Bu yenilgiden sonra Yunan Hükümeti ordularını kuvvetlendirmek gereğini duyarak Yunanistan da genel seferberlik ilân etti. Böylece cephedeki tümenlerinin say›s›n› 11'e ç›karabildi.

³⁶⁷ İncedayı, a.g.e., s. 131.

³⁶⁸ İncedayı, a.g.e., s. 132.

³⁶⁹ İncedayı, a.g.e., s. 133.

Türk ordusu, genel seferberlik yapılmadığı için, gücünü artırmak imkânını bulamamıştı. Yalnız 15 Nisan 1921'de Güney ve Batı Cepheleeri kuvvetleri birleştirilerek, Batı Cephesi ismi altında İsmet Paşa emrine verildi. Böylece bütün cephe bir komutana bağlanmış oldu. Ayrıca Kocaeli, Adana, Kafkas Cepheleerindeki kuvvetler de Batı Cephesine alınmıştı. Ordumuz yiyecek ve taşıma hususunda güçlük çekiyordu. Bu işlerde bilhassa Türk kadınının büyük bir feragatle çalıştığı görülüyordu. Tümen Komutanı Veysel Bey bunları teftiş ederken arabaları başında hizmete hazır bir durumda olan kadınlara: Erkeklerinin niçin gelmediklerini sorarak, kendilerinin bu işte çok yorulacaklarını söylediği zaman, kadınlar “Erkeklerimiz hizmette olduğundan emrinize biz geldik. Böyle günde bize bu kadar da iş düşmesin mi? Tek yurtlarımız kurtulsun da biz yorulalım, ölelim” cevaplarını verdiler.

Türk ordusu İnönü-Kütahya hattında dört grup halinde düzenlenmiş bulunuyordu. Ayrıca Geyve civarında bir Kocaeli Grubu vardı. Saldırdan önce Yunan uçakları, orduyu ve halkı Millî Hükümet aleyhine kışkırtan fetvalar ve beyannameler atmağa başladılar. 10 Temmuz 1921 tarihinde ise tekrar saldırıya geçtiler. Düşman Bursa bölgesinden, Kütahya ve İnönü istikametinde olmak üzere iki koldan harekete geçti. Bir tümen de Afyon'a doğru yürüyordu. Düşmanın çevirme hareketini kırmağa muvaffak olan Türk ordusu, üstün kuvvetler karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Cephe Komutanının emriyle Eskişehir - Seyitgazi hattına çekildi. Çekilen ordu Eskişehir'in kuzey ve güneyinde toplandıktan sonra da 25 Temmuz 1921'de Sakarya'nın doğusuna çekildi.

Bu çekilmeye askerî bakımdan gerek vardı. Bir kere ordumuz toplu bir halde bulunacak, takviye ve düzeni için zaman kazanılmış olacak, düşman ordusuyla arada geniş bir açıklık kalacaktı. Buna karşı düşman kuvvetleri çekilen ordumuzu izlerken, üslerinden uzaklaşmış olacaktı.

Yine bu bölümde Yunanlıların Altıntaş Ovası'ndan itibaren geçtiği yerlerde birçok köyleri yaktığı ve ayrıca masum halkın türlü işkencelerle öldürüldüğü de anlatılmaktadır³⁷⁰.

Ordumuzun bu çekilişinden faydalanan düşman, işgal ettiği bölgelerde bulunan halkı türlü işkencelerle öldürüyor, şehir ve köylerimizi yakıyordu. Bu geri çekiliş İngiliz

---

³⁷⁰ İncedayı, a.g.e., s. 141-143.

ve Yunanlılara fırsat ve cesaret de vermişti. İngiliz Başvekili Loyd Corc: “Yunanistan, kazandığı zafer dolayısıyla artık Sevr Antlaşması’yla yetinemez, daha geniş ölçüde tatmin edilmelidir” diyordu³⁷¹.

İncedayı, Kütahya-Eskişehir Savaşı’ndan sonra da Sakarya Savaşı’nı anlatmıştır. Bu bölümde de Muharebenin cereyan ettiği saha, ordumuzun kısa bir müddet zarfında nasıl hazırlandığı, düşmanın planının nasıl başarısız bırakıldığı, düşmanın geri çekilişi, ordumuzun muzafferiyetini temin eden sebepler anlatılmıştır³⁷².

İncedayı, hazırlıkları şu şekilde belirtmiştir: 25 Temmuz 1920’den bu mevzide muharebenin başladığı 22 Ağustos 1921 tarihine kadar geçen sükûnet devrinden ordumuz azamî istifade etti. Evveleminde Meclis’te çıkan bir kanunla Başkumandanlık makamı ihdas edildi. Ve bu vazife 5 Ağustos 1921’de Büyük Gazimize tevcih buyuruldu. Bugünden itibaren Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bizzat ordunun emir ve kumandasını da deruhte ettiler. Evvela millete ve orduya olmak üzere birer beyanname neşrettiler. Bu beyanname bilhassa “Yunan ordusunun Anadolu’nun hariminde boğulması zamanı geldiğini ve bütün milletin kuva-yı maneviye ve kudret-i maddiyesini sarf ederek vatanperverliğin azamî haddini göstermesini” bildirdiler. Derhal yeniden birçok esnan erbabı silah altına alınarak cepheye sevk edildi. Bu kısa müddet zarfında talim ve terbiyeye ihtimam verildi. Mehmaemken bilumum ihtiyacat temin ve tezyit edildi. Bundan başka Sakarya’da netice-i katiye istihsal edileceğinden bu muharebeye yetişmesi mümkün olan bütün kuvvetlerimiz tahrik edildi. Bu tedabir meyânında Kocaeli kıyılarında zaif işgal müfrezeleri bırakılarak 17 inci fırka, grup karargâhı ve kâtaatı merbutası ordu sağ cenahına alındı. Daha Kütahya-Eskişehir Muharebesi esnasında yolda bulunan 2 nci kolordu, 5 ve 9 uncu fırkalarla 20 Temmuz’dan itibaren Akşehir’de toplanmaya başlamıştı. Bu kuvvet de ordu sol cenahına alındı. Merkez ordusu mıntıkasından celp edilen 18 inci fırka, 47 ve 48 inci alaylar 12 Ağustos’ta Sancak Köyüne yerleştirildi. Cepheden geriye doğru menzil hidematı tanzim edildi. Ankara’da hastaneler ihzar edildi. Hülâsa bu kısa müddetle yapılabilecek mümkün olan her şey fenni surette yapıldı. Bu tedabir meyânında İstiklâl Mahkemeleri’nin vazifelerine de vüsâat verilmiştir³⁷³.

³⁷¹ Aydemir, a.g.e., C.II, s. 472-474.

³⁷² İncedayı, a.g.e., s. 145.

³⁷³ İncedayı, a.g.e., s. 146-147.

İncedayı, muharebede kuvvetlerimizin yekûnunun takriben 5 bin tüfek, 241 makineli tüfek, 164 top olduğunu belirtmekte buna karşılık Yunanlıların bizden top itibarıyla bir misli, makineli tüfek itibarıyla iki üç misli, piyade tüfeği itibarıyla nısf derecesinde fazla olduğu üzerinde durmaktadır³⁷⁴.

Eskişehir-Kütahya Muharebesinde uğranılan başarısızlık ve ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi içte ve dışta değişik tepkilere yol açtı. Ancak olayların bu duruma geleceğini önceden gören Mustafa Kemal, Türk Ordusuna Sakarya'nın doğusuna çekilme emrini verdiği tarihten tam bir yıl on gün önce 8 Temmuz 1920'de T.B.M.M.'de yaptığı bir konuşmasında şunları söylemişti³⁷⁵:

"...Milletin, devletin istiklâlini muhafaza etmek. Bunun için de namus ve şeref tamamen mündemiç olacaktır. Müstakil olarak milletimizin muayyen hudutlar dahilindeki tamamiyetini muhafaza etmektir. Bunun için muharebe ediyoruz. Efendiler; memleketimizin ellide biri değil, heyet-i umumiyesi tahrip edilse, heyet-i umumiyesi ateşler içinde bırakılsa, biz bu toprakların üstünde bir tepeye çıkacağız ve oradan müdafaa ile meşgul olacağız..."

Mustafa Kemal Paşa, 18 Temmuz 1921 günü Karacahisar Köyü'ndeki karargâhından İsmet Paşa'ya özetle şu direktifi verdi:

"Ordu Sakarya doğusuna çekilmelidir. Bunun kamuoyunda yaratacağı sarsıntıyı kazanılacak başarı ile giderebiliriz. Biz askerliğin gereğini yapalım. Diğer sakıncalara dayanırız. İşte bu direktif Sakarya Savaşı'nın anahtarıdır"³⁷⁶.

Yunan Ordusu'nun Eskişehir'i işgali ve Ankara'ya doğru yürümesi, Türk ordusunun da Sakarya'nın doğusuna çekilmesi tüm yurttaki büyük bir üzüntü yarattı. Meclis'in güvenlik gerekçesiyle Kayseri'ye taşınması konusu Ankara halkı ve Meclis'te büyük bir heyecan yarattı. Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de heyecanlı görüşmeler yapıyordu. Milletvekilleri önce yenilginin sorumlusunun cezalandırılmasını istediler, sorumluluğu Fevzi Paşa üzerine alınca; alınması gerekli önlemler üzerinde

---

³⁷⁴ İncedayı, a.g.e., s. 148.

³⁷⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, Ankara, 1961, s. 81.

³⁷⁶ Belen, a.g.e., s. 334.

tartışmalar başladı. Meclis'in Ankara'dan taşınması konusunda 23 Temmuz 1921'de, Erzurum Milletvekili Durak Bey şöyle diyordu³⁷⁷:

"...Ordu şehir bekçisi değil, ordu istiklâl bekçisidir. Nerede canı isterse orada harbini yapar, ikinci meseleye gelince Büyük Millet Meclisi buradan gitmemelidir. Yalnız hükümet bir program çizmeli ve bize söylemeli. Halkı serbest bırakmal, aileleri serbest bırakmal, ne varsa hepsi gitsin, biz bugün burada öleceğiz. Tam o gün gelmiştir. Büyük Millet Meclisi top patlayıncaya kadar burada kalsın. Meclis'in buradan gitmesi milletin kuvve-i maneviyesini kırar. İki yüz kadar adam çok bir şeydir... Kanımızı, canımızı feda etmek için geldik... Biz bu kürsüyü bekliyoruz... Ankara'yı bekliyoruz. ...Millele biz heyecan vermeyelim, metin olalım, ölürsük ölüyoruz. Yedi senenin içinde milyonlarca insan telef ettik, biz o milyonlarca insanlardan büyük değiliz. Biz de feda olalım."

T.B.M.M.'de yapılan görüşmelerde, ordunun sayıca azlığından, silâh araç-gereci eksikliklerinden de sıkça söz ediliyordu. 2 Ağustos 1921'de yapılan gizli oturumda, İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey'in şu sözleri anlamlıdır³⁷⁸:

"...Ordunun ihtiyaçlarından birisi de kumandanların ifadesine nazaran yiyeceği, içeceği yok. Ordu ricat ettiği zaman kâfi derecede erzakın alamamış. ...Bir kaç nefere tesadüf ettim. Onlarla görüştüm. ...Biz düşmanı yenmeye geldik, ziyan yok biraz da aç döğüşürüz dediler. ...Yalnız-ayak bir nefer yanıma geldi. Heyetle ben neferin önünde yere bakmaya mecbur olduk ve sıkıldık. Burada haykırarak istemediğime utandım."

3-5 Ağustos 1921 tarihli Meclis toplantılarında, askerî durum, maliye ve "Başkumandanlık İhdası" görüşüldü, tartışıldı. Gizli ve açık olarak yapılan bu görüşmeler, o günlerde ülkemizin içinde bulunduğu durumunu anlatan en önemli belgelerdir³⁷⁹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi bu güç şartlar altında tek kurtuluş çaresi olarak; Mustafa Kemal Paşa'nın "Başkumandan" olarak ordunun başına geçmesine, Türkiye

³⁷⁷ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C.II, (17 Mart 1337-25 Şubat 1337), Ankara, 1980, s.103.

³⁷⁸ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C.II, s.143.

³⁷⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XII, Ankara, T.B.M.M. Matbaası, 1958, s.19.

Büyük Millet Meclisi'nin yasama, yürütme ve yargı yetkisinin tek bir elde toplanarak ulusun tüm maddî ve manevî gücünü ordunun hizmetine sunmaya karar verdi³⁸⁰.

Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının verdikleri "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine" dair kanun teklifi 15 Ağustos 1921 'de, oturuma katılan 184 mebusun oy birliği ile kabul edildi.

Aynı gün "Erkan-> Harbiye-i Umumiye Reisi" İsmet Paşa'nın Batı Cephesi'ndeki görevi nedeniyle istifası üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği yasa önerisi kabul edildi ve (5 Ağustos 1921) "Müdafaa-i Milliye Vekili" Fevzi Paşa "Erkan-> Harbiye Reisi"ne (184 Mebusun 183 oyu ile), "Dahiliye Vekili" Refet Paşa da, (oylamaya katılan 175 mebusun oyu ile), "Müdafaa-i Milliye Vekâleti"ne seçildi³⁸¹.

Başkomutan seçilen Mustafa Kemal Paşa, bu tarihten sonra, "Büyük Zafer" kazanıncaya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini, ordunun gücünü artırmak amacıyla kullandı. "Başkumandanlık Kanunu" üç aylık sürenin dolması ile; 31 Ekim 1921'de birinci, 4 Şubat 1922'de ikinci ve 6 Mayıs 1922'de üçüncü kez uzatıldı. Özellikle 6 Mayıs 1922 tarihindeki uzatma kararının alınması sırasında sert tartışmalar yapıldı. Uzatma kararlarının alınması sırasında yapılan sert tartışmaların asıl nedenini; Meclis'in "millî iradeyi" devretmeme düşüncesinden ziyade, bazı Milletvekillerinin Mustafa Kemal Paşa'ya karşı kişisel düşünce ve tutumları teşkil ediyordu. Başkomutanlığın Meclis'in özüne ait olduğunu, bu nedenle; "Başkumandan Vekili" denmesinin doğru olacağını, Meclis'in yetkilerinin bir kişi tarafından kullanılmasının söz konusu olamayacağını ileri süren milletvekillerinin tutumuna karşı; Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Ağustos 1921'de Meclis Başkanlığına verdiği önerge onun millet ilkesine verdiği önemi yansıması bakımından da anlamlıdır:

"Meclis'in muhterem üyelerinin genel olarak beliren arzu ve dilekleri üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi şahsen üzerime almaktan doğacak yararları olabildiği kadar çabuk sağlayabilmek ve ordunun maddî gücünü en kısa zamanda artırmak ve en yüksek seviyeye ulaştırmak ve sevk ve idaresini bir kat daha kuvvetlendirmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi 'nin sahip olduğu yetkileri fiilen kullanmak şartıyla üzerime alıyorum. Ömrüm boyunca, millî hâkimiyetin en sadık bir

³⁸⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XII, s. 18.

³⁸¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XII, s. 20-21.

kulu olduğumu, milletin gözünde bir defa daha göstermek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir müddetle sınırlanmasın diye ayrıca talep ederim.”³⁸².

Sonunda, B.M.M.'si, Mustafa Kemal Paşa'ya 5 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutanlık yetkisi veren kanunu kabul etti. Kanun Başkomutana, üç ay süreyle Meclis'in tüm yetkilerini devrediyordu. Bu kanunla, mevcut "İstiklâl Mahkemeleri" Mustafa Kemal Paşa'ya doğrudan bağlanıyor, yeni mahkemelerin kurulması yetkisi de Başkomutan'a veriliyordu. Mustafa Kemal Paşa da Meclis'in kanun yapma yetkisini kullanarak 7-8 Ağustos 1921 tarihinde, Millet'in maddî ve manevî tüm olanaklarını yurt savunmasına sunuyordu.

Başkomutan seçilen Mustafa Kemal Paşa, Meclis'e teşekkür etti ve Milletvekillerinin "maneviyatını" şu konuşmasıyla yükseltti³⁸³:

“Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları inayet-i süphaniye ile behemehal mağlûp edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu itmînân-> Heyet-i Celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim...”

Başkomutan, ulusa ve orduya yayınladığı beyanname ile de, "maneviyat" yükseltti ve ulusu topyekûn savaşa hazırladı³⁸⁴.

Yunan Ordusu ypratıldı. Ordumuz asıl cevherinden bir şey kayıp etmeyerek bugünkü durumu aldı. Düşman kaynaklarından uzaklaştığı halde karşımızdadır. Bu vazifeyi veren Meclisin, Millet'in kesin iradesi hareketimin mihrakını teşkil edecektir. Bu irade ile düşmanı anayurdun harem-i ismetinde boğarak kurtuluşa ve istiklâle kavuşacağız, bunun için de gereken her şey yapılacaktır. Tevfik Allah'tandır.”

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde uygulamaya koyduğu "Tekâlif-i Milliye Emirleri" ile dünyada ilk kez, "topyekûn savaşı" başlattı. Mustafa Kemal Paşa topyekûn savaşı şu şekilde açıklamıştır:

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık yetkisine dayanarak 7-8 Ağustos 1921'de aşağıdaki emirleri yayınladı. Dünyada ilk kez, bu emirlerle topyekûn savaşa girildi. Ulus maddî manevî bütün varlığı ile ordusunun yanında yer alıyordu.

³⁸² Atatürk, Nutuk, C.II, s. 611.

³⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XII, s. 19.

³⁸⁴ Belen, a.g.e., s. 342.

On ayr› konuyu kapsayan Tekâlif-i Milliye Emirleri şunlardır³⁸⁵.

1 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Her kazada birer "Tekâlif-i Milliye Komisyonu" kuruldu. Bu komisyonların çalışmaları sonunda topladıktan malzemenin ordunun çeşitli kısımlarına dağıtım şekli düzenlendi.

2 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Ülkede her aile birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp "Tekâlif-i Milliye Komisyonu"na teslim edecekti.

3 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Tüccarın ve halkın elinde bulunan çamaşırılık bez, Amerikan patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi dikmeye yarayan her cins kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa (ince meşin), taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyen, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tek çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve yapılmış nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolon, kaşığı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, parası sonradan ödenmek üzere el konuldu.

4 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum, stoklarından yüzde kırkına parası sonradan ödenmek üzere el konuldu.

5 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Ordu ihtiyacı için alınan taşıt araçları dışında, halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar, ayda bir defa olmak üzere, parasız askerî nakliyat yapılması emredildi.

6 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Ordunun giyimine ve beslenmesine yarayan bütün sahipsiz mallara el konuldu.

7 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Halkın elinde bulunan savaşta lüzumlu bütün silâh ve cephanenin üç gün içinde teslim edilmesi emredildi.

8 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Benzin, vakum, gres, makina, don, saatçi ve taban yağlan, vazelin, otomobil, kamyon lastiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkal, telefon makinesi, kablo, pil, çiplak tel, yalıtkan maddeler ve bunlar cinsinden malzeme, asit sülfirik stoklarının yüzde kırkına ordu adına el konuldu. Alınanların bedeli daha sonra ödenecekti.

³⁸⁵ Atatürk, Nutuk, C.II, s. 615-616.

9 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabac› esnaflar› ve imalâthaneleriyle, bu esnaf ve imalâthanelerin iş çıkarabilme güçleri ve kasatura, k›lç, m›zrak ve eyer yapabilecek ustalar›n adlar›yla beraber say›lan ve durumlar› saptand›.

10 No:lu Tekâlif-i Milliye Emri: Halk›n elinde bulunan dört tekerlekli yay› araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalar›yla, kağn› arabaların›n, bütün tak›m ve hayvanlar›yla beraber ve binek ve top çeker hayvanlar›, katır ve yük hayvanlar›, deve ve eşek sayısının yüzde yirmisi ordu adına al›nd›.

Tekâlif-i Milliye Emirleriyle altı tür yükümlülüğün getirildiği anlaşılmaktadır. Bunlar:

Birinci tür, daha çok "mal şeklinde ödenen" vergi niteliğindedir. "2 sayılı" emirle, her haneye belli bazı giyim eşyalar›n› vermek yükümlülüğü getirilmiştir.

İkinci tür, halk ve tüccarın elinde bulunan temel gıda maddeleri ve ordunun ihtiyac› olan "mamul ve yan mamul" maddelerin % 40›n›n devlete verilmesidir. "3 ve 4 say›lı emirler" bu türe girer. Devlet bunlar›n bedelini sonra ödeyecekti. Bu, bir çeşit zorunlu iç borçlanma olarak görülebilir.

Üçüncü tür yükümlülük, bir çeşit hizmet vergisi niteliğindedir. "5 Say›lı emir"; "halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar, ayda bir defa olmak üzere, parasız askeri nakliyat yapılması"; bu tür bir yükümlülüktür.

Dördüncü tür, "6 say›lı emir" de belirtilen; ordunun giyimine ve beslenmesine yarayan bütün sahipsiz mallara el konulmasıdır. Ülkeyi terketmiş olanların, orduya gereken mallar›na el konulması bu türe girer.

Beşinci tür, doğrudan bir el koyma niteliğindedir. "7 sayılı emirle" halk›n elinde bulunan savaş için gerekli bütün silâh ve cephanenin üç gün içinde teslimi istenerek, her türlü silah ve cephaneye el konulması öngörülmüştür.

Altıncı tür, kararlaştırılmış bir ücret karşılığında, bazı sanatkârların ve bazı imalâthanelerin, ordu ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalıştırılmasıdır. "9 sayılı emirle"; demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabac› esnaf ve imalâthanelerin

saptanmas›, kasatura, k›b›ç, m›zrak ve eyer yapabilecek ustalar›n say›lar›n›n ve durumlar›n›n belirlenmesi, bu tür yükümlülüğe girer³⁸⁶.

Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin uygulamasını sağlamak için İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. Eskişehir-Kütahya Muharebesi'nden sonra ortaya çıkan tehlike karşısında İstiklâl Mahkemeleri yeniden kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan olunca, bu İstiklâl Mahkemeleri de kendisine bağlandı. Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin uygulamas› için; yeni mahkemeler kurmak, üyelerini atamak ve görevlerine son vermek yetkisi de, B.M.M. adına (Başkomutanlık Kanunu ile) Mustafa Kemal Paşa'ya verildiğinden mevcut mahkemelerin dışında yeni mahkemeler kuruldu.Yeni kurulan İstiklâl Mahkemeleri; Ankara, Kastamonu, Samsun, Konya ve Eskişehir'de görev yapacaktır³⁸⁷.

Tekâlif-i Milliye Emirleri'nde belirtilen şartları yerine getirmeyen mükellefler ile bu emirlerin dışında uygulamada bulunan görevliler sert bir biçimde cezaland›rd›. Emirlere aykırı hareket edilmemesini sağlamak için, suçluların en sert bir şekilde cezaland›r›lacaklar› bas›n yoluyla da duyuruldu³⁸⁸.

Tekâlif-i Milliye Emirleri ve uygulamaları ile ilgili tebliğler ve ilânlar, hemen hemen her gün "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin ikinci sayfas›nda yay›nlan›. Emir ve tebliğlerin yanındaki sütunun yanında da, İstiklâl Mahkemeleri'nin kararlarına ve infazlar›na ait haberlere yer verildi.

9 Ağustos 1921 tarihinde başlayarak yayımlanan ilân ve tebliğler ile verilen cezalar; Hakimiyet-i Milliye gazetesinde şu şekilde yer alıyordu³⁸⁹:

"...Tekâlif-i Milliye Komisyonu'na beyanname vermeyenlerin mallar›n›n müsadere ve kendilerinin Hiyanet-i Vataniye cürmü ile tecziye edileceği beyan olunur."

Bu ilânın hemen yanındaki sütunda ise; "Amasya'da İdam", "Kurşuna Dizildiler", "Dün Asıldılar" gibi başlıklarla verilen haberlerin yanında; orduya yapılan yardımlara ve bağışlara özellikle yer veriliyordu.³⁹⁰

---

³⁸⁶ Tekalif-i Milli Emirlerinin Uygulanışı için bkz, Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynaklar›, Ankara, 1974, s. 367-433.; Serpil Sürmeli, Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri (Atatürk Araştırma Merkezi Yayını) Ankara, 1998.

³⁸⁷ Ergun Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, Birinci Bas›m, Ankara, 1975, s. 144-152.

³⁸⁸ Aybars, a.g.e., s. 125.

³⁸⁹ Selek, a.g.e., s. 624-625.

Suçlar›n türüne ve derecesine göre; "As›larak ve kurşuna dizilerek idam", "Halk ve asker önünde teşhir", "Mal ve mülküne el koyma, yakmak ve yıkmak" (hukuk dışı bulundu ve sert tepkilere neden oldu), "Köy ve mahallesinden ağır para cezası almak" (200 lira) (bu hüküm de hukuk dışı bulundu ve Meclis'te sert eleştirilere yol açtı), gibi on ayr› grupta toplanan cezalar veriliyordu³⁹¹.

Varını yoğunu ordusunun hizmetine sunan vatandaşların verdiği kendi ç›karlar› için kullanan görevlilerin cezalandır›lmas› ile yükümlülerin emirlere uymalarını sağlayacak önlemler alınmış ve uygulanmıştır. Ulusun bütün bireylerinin Millî Mücadelede paylar›n›n bulunması için gereken yapılmıştır.

Türk ordusu dört gruba ayrılmıştı. Ayrıca Albay Fahrettin komutasında süvari grubu vard›.

Mustafa Kemal, Ankara'da işlerini bitirdikten sonra Fevzi Paşa ile birlikte Polatlı'daki cephe karargâhına geldi. Bu sırada attan düşerek birkaç kaburga kemiğini kırdı. Ankara'da gerekli tedavi yapıldıktan sonra hemen cepheye döndü. Savaşı sonuna kadar sargılar içinde "Maliköy" de oturduğu yerden yönetti.

Düşman›n maksad› Kütahya-Eskişehir Muharebesinde olduğu üzere ordumuzu geniş bir ihata çemberi içine almak ve sol cenahından vurarak şimale atmak, hattı ricatını kesmek ve cenubundan en kıs yoldan Ankara'ya varmaktı. Düşman harekâtını ilk günden itibaren adım adım takip eden ordumuz, plânını iyice anlamış ve her gece yeni tertibatla düşmanı karşılamış, en nihayet iki tarafta uzaya uzaya son haddi bulmuş ve bu suretle düşmanın ihata plânı suya düşürülmüş ve işi bir kavis üzerinde cephe muharebesi şekline dökmüştür³⁹².

Yunan orduları başkomutanı Kral Konstantin, Kütahya'da topladığı Askerî Şûrada Türk ordusunu yok etmek ve Ankara'yı almak kararını vermişti. Yunan kuvvetleri 13 Ağustos 1921'de Eskişehir-Seyitgazi hattından doğuya doğru yürüyüşe geçtiler. 18 Ağustos'a kadar ordumuz ciddî bir savaşa girmeden Sakarya'ya doğru çekildi. Bu sırada düşman, sol kanadımızı sarmak maksadıyla Ankara'nın elli kilometre güneyine kadar yaklaşmıştı. Bu sebeple, 23 Ağustos-13 Eylül aras›nda ordunun cephesi bat›ya iken güneye dönerek cephe değiştirdi. Bu vaziyet karşısında Ankara'da heyecan

³⁹⁰ Aybars, a.g.e., s. 145-155.

³⁹¹ Selek, a.g.e., s. 625.

³⁹² İncedayı, a.g.e., s. 150.

başlamış, düşman daha fazla ilerlediği takdirde şehrin boşaltılması için bütün tedbirler alınmıştı. Ankara'nın boşaltılması Mecliste görüşülürken, Erzurum Milletvekili Durak Bey söz alarak: Arkadaşlar, nereye gidiyoruz? Düşman bizi burada kendisini yenmek için tedbirler düşünürken bulmamalıdır dedi.

23 Ağustos'tan itibaren ordumuz düşmanla temasa geçti. Meydan savaşı yüz kilometrelik bir cephe üzerinde bütün şiddetiyle cereyan ediyordu. Düşman pek çok uğraşmalara rağmen ordumuzu çevirme hareketinde başarı kazanamadı. Başkomutan: Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla sulanmadıkça, terk olunamaz, emri üzerine ordumuz her vatan parçasını karış karış savunuyordu. 10 Eylülde Türk ordusunun giriştiğı karşı saldırı hareketi, 12 Eylülde Yunan ordusunun kesin yenilgisiyle sonuçlandı. 13 Eylülde Yunan ordusu geri çekilmek zorunda kaldı.

Ordumuzun takibi sonucunda ise Seyitgazi - Afyon hattına çekildi. Savaş 21 gün gece ve gündüz aralıksız devam etmiş Sakarya Meydan Muharebesi ordumuzun tam bir zaferiyle son bulmuştur.

Sakarya hezimetinin Yunan ordu ve milletinde hasıl eylediğı beht-i hayrete General Istratikos şu suretle tercüman oluyor ve diyor ki: “Muharebenin bu kadar vasi mikyasta ve tul müddet devam edebilmesi için acaba o mevaki nasıl tahkim edilmişti ve Türkler bu mevakiin müdafası için ne kadar kuvvet tabiye etmişlerdi? Yunan ordusunun kahhar darbeleri (!) ise düşman kuvvetlerini inhilale uğratıp mağlubiyetinin itirafına neden kifayet etmemişti?” Görülüyor ki General şaşırmış, çünkü bu sözler bozulmuş bir ruhun mahsulüdür. Evet gordiyonlar önünde yedikleri bu darbe Yunanlıların kıyamete kadar çözüp anlayamayacakları bir kördüğüm olmuştur. Ve onları dünya durdukça Istratikos gibi, bu suali zaman zaman nefislerine irada mecbur edecektir. Yalnız Yunanlılar bu mechuliyetten kurtarmak için bir türlü alenen itiraf edemedikleri bir hakikati bildirmek lâzımdır ki bu kifayetsizlik, Türk'ün bünyesinde meknuz bulunan kudret ve azminden, yüksek vatanperverliğinden ve ordumuzun liyakat ve maharet-i askeriyesindedir³⁹³.

İncedayı, muharebe esnasında en büyük müşkülâtın tayyaresizlik olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen fazlaca müstamel iki tayyarenin Amerikan beziyle ve

---

³⁹³ İncedayı, a.g.e., s. 152.

patates mahluluyla kanatlarının iptidai şekilde tamir edilerek, günde iki hatta üç defa uçuş yaparak ve bu suretle düşman ordusunun harekât ve vaziyeti oldukça iyi takip edilebildiği üzerinde de durmuştur³⁹⁴.

Atatürk Sakarya Meydan Muharebesi ve bu savaştaki subaylarımızın kahramanlıkları hakkında şunları söylemektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya’da kazanmış olduğu meydan muharebesi, pek büyük bir meydan muharebesidir. Harp tarihinde benzeri belki olmayan bir meydan muharebesidir³⁹⁵.

Başka bir yerde de: “Afyon, kat’i neticeyi teminde çok hesaplı ve belki bu itibarla daha büyük harekâta sahne olmuş ise de Sakarya’nın kıymet ve azameti hiçbir zaman eksilmez. Gerçi, Sakarya da hesapsız bir meydan muharebesi değildi. Fakat bunun hesabı yalnız çok büyük milletimizin yurtseverlik ve yüceliğine dayandırılmıştı. Millet, kendisinde mevcudiyetine emin bulunduğumuz bu yurtseverlik ve yüceliği fazlasıyla gösterdi. Büyük Millet Meclisi’nin verdiği salâhiyetlerle donanmış Başkomutan, bir iki beyanname ile millete vaziyeti ve vazifeleri ihtar etti. Bu hitap, bütün bir milleti, bütün bir hükümet teşkilâtını şahlandırmaya kifayet etti. O zaman her taraftan koşuldu ve ancak böylelikle ki Sakarya’da Türk tarihinin harikasını gerçekleştirdi” demektedir³⁹⁶.

Bu savaştaki subayların kahramanlıkları hakkında ise şöyle demektedir:

“Subaylarımızın kahramanlıkları hakkında söyleyecek söz bulamam, yalnız ifadede isabet edebilmek için diyebilirim ki, bu muharebe subay muharebesi olmuştur. Bu sebeple subay arkadaşlarımızın en ufak rütbelisinden en büyük rütbelisine kadar kıymet ve fedakârlıkları bütün kalp ve vicdanıyla ve takdirlerle anarım. Fertlerimizi övüşten, övmeden çok yüksek görürüm. Zaten bu milletin evlâdı başka türlü tasavvur edilemez. Bu milletin evlâtlarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için ölçü bulunamaz. Askerlerimiz hakkında yeni bir şey ilâve etmek isterim: Kahraman Türk askeri, Anadolu muharebelerinin mânasını anlamış, yeni bir ülkü ile muharebe etmiştir. Böyle evlâtlara ve böyle evlâtlardan mürekkep ordulara malik bir millet, elbette hakları ve

³⁹⁴ İncedayı, a.g.e., s. 153.

³⁹⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.I, Ankara, 1961, s. 177.

³⁹⁶ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.V., s. 104.

bağımsızlığını bütün anlamıyla muhafaza etmeğe muvaffak olacaktır. Böyle bir milleti bağımsızlığından mahrum etmeye kalkışmak hayal ile vakit geçirmektir³⁹⁷.

Cevdet Kerim İncedayı, bu zafer ile ilgili şunları söylemiştir:

Sakarya, öz ve halis Türk'ün vicdan›n›n, seciyesinin, muhassalas› ile garb›n zulüm ve medeniyet perdesine bürünmüş vahşetinin çarpışmasıdır.

Sakarya, öldürülmek istenen masum fakat bütün bir âleme değer Türk milletiyle kendisinin haricindeki tek mil bir cihan-ı husumetin çarpışmasıdır.

Tarafeynin bütün kuva-yi maddiye ve maneviyeleri ile karşılaştıkları Sakarya Meydan Muharebesi yirmibir gün ve bila fas›la kemal-i şiddetle devam etmesi itibarıyla tarih-i askeride tetkik ve tahlile lây›k mühim bir fas›l ve Türk ordu ve milleti için bir şaheser zaferdir.

Sakarya, Türk ordusunun en genç neferinden başkumandanına kadar bütün efrad›n›n emn-ü muhabbet, aşk ve imanla kaynaşarak ve gözlerini kapayıp kalpleriyle bakarak düşmana bir vücut gibi saldırdıkları bir ma'rekedir. Çok temenni edilir ki bu millet o eserinin abidesini yak›nda Sakarya vadilerinin her taraf›ndan görülen yüksek bir tepeye kondursun³⁹⁸.

Bu bölümde ayrıca Güney Cephesindeki olaylar ve bu havalinin geri alınışı da işlenmiştir. İncedayı, hükümetin ilk teşekkülünde kapanan siyasi kapıların ancak kuvvetin tesiriyle artık kendiliğinden açıldığını belirtmektedir.

Sakarya'dan sonra Fransızlar müsait şeraitle tekrar yanaştılar ve Mösyö Franklin Bouillon riyasetindeki bir heyeti Ankara'ya göndererek 24 Eylül 1921'de müzakerata başlandı ve 20 Ekim 1921'de İtilâfname akdolundu. Mezkur İtilâfname mucibince 25 Aralık Gaziantep ve 4 Ocak 1922'de Adana ve havalisi Türkiye'ye iade edildi. Ve bugünkü cenup hududu çizildi. Ve neticede bu kıymettar saha da elimize geçmiş, Mersin yolu açılmış oldu³⁹⁹.

15 Eylül 1919 Suriye Anlaşması'ndan sonra Fransızlar 29 Ekim'de Maraş'ı işgal etmişti. Fransız işgal kuvvetlerinin çoğunluğunu Ermeniler teşkil ediyordu.

³⁹⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, s. 178; Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1999, s. 42-43.

³⁹⁸ İncedayı, a.g.e., s. 155.

³⁹⁹ İncedayı, a.g.e., s. 157.

Bunlar›n içinde terörist Ermeni fedailer de mevcuttu. Maraş halkı Mustafa Kemal’in verdiği direktif üzerine, bir taraftan direnmek için örgütlenirken, diğer taraftan işgali miting ve telgraflarla protesto etti. Bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, bu işgallerin Wilson İlkelerine aykırı olduğunu, bahis konusu yerlerde yedi yüz yıldır Türk bayrağı dalgalandığını, Türk milletinin şimdiye kadar esaret altında yaşamadığı ve yaşayamayacağını, gerekirse istiklâl uğruna seve seve canını vereceğini, vurgulamaktaydılar. Mustafa Kemal, olayı İngiliz Yüksek Komiseri nezdinde şiddetle protesto etti. Temsil Heyeti Başkanı özetle: “Antep, Maraş ve Urfa’nın önce İngiltere, şimdi de Fransızlar tarafından işgalleri hak, hukuk ilkelerini çiğnemeye ve Türkiye’yi parçalamaya yönelik bir harekettir. Aydın’da Yunanlılarca yapılmış olan soykırım ve mezâlim şimdi Maraş, Urfa, Antep ve Adana illerinde, Fransız işgali altında Ermeniler aracılığı ile yürütülmektedir. Bu gayrı insanî politikaya karşı Türk milleti sonuna kadar hak ve hukukunu korumak azmindedir. Bundan doğacak felâketlerin sorumluluğu İtilâf Devletlerine ait olacaktır”.

Maraş’ta Fransız işgaliyle, ilk günden itibaren gerginlikler başladı. Fransız birlikleri içindeki Ermenilerin taşkınlıkları halkı harekete geçirdi. Özellikle bir Türk kadına sark›ntılık eden Fransız üniformalı Ermeni’nin Sütçü İmam tarafından öldürülmesi şehri ayağa kaldırdığı gibi, Ermeni tecavüzlerinin çoğalmasına yol açtı. Olaydan bir kaç gün sonra, Fransız işgal Komutanı kaledeki Türk bayrağını indirtti. Halk “bayraksız namaz kılmayız” sloganlarıyla kaleye çıkt› ve Fransız bayrağını indirerek Türk bayrağını astı. Olayların tırmanması üzerine Doğu Bölgesi Komutanı General Querette Maraş’a geldi. Sert tedbirlerle duruma hâkim olmak istedi. Generalin Maraş’a getirmek istediği takviye kuvvetleri, Kuva-yı Millîye ile çarpışmak zorunda kaldılar. Valinin Mutasarrıf Vekili ve şehrin ileri gelenlerini tutuklaması üzerine, şehir içinde çarpışmalar başladı. (21 Ocak 1920). 10 Şubat’a kadar şiddetle devam eden çarpışmalar sonunda, Maraş’ı dize getiremeyeceklerini anlayan Fransızlar şehri boşalttılar. Geri çekilme esnasında çarpışma ve soğuktan ciddi kayıplara uğradılar. Mustafa Kemal, kahraman Maraşlıları “Türk milletinin azamet ve yüceliğini bağımsız yaşamak iradesini bütün dünyaya karşı ilân ettikleri için” hararetle kutlad›. XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir de Maraş kahramanlarına “ Öldünüz fakat Türklüğü öldürmediniz. Millî tarihimize emsalsiz bir celâdet menkıbesi” yaşattınız sözleri ile Maraş’ın kurtulmasını tebrik etti.

Mustafa Kemal, Fransızların Maraş'ı geri almalarını önlemek için ne şekilde tertibat alınması gerektiğini ilgili yerlere duyurdu.

Maraş'ın kurtuluşu Fransızlara karşı savaşıyan halkın moralini yükseltti. Kesin zafere olan inancı tazeledi.

Olay İtilâf Devletleri arasında asabiyete yol açtı. Ermeniler soykırıma uğruyor sloganları ile dünya kamuoyunu yanıltmaya çalıştıkları gibi, olayı İstanbul'un işgali için bir bahane olarak kullandılar.

Türkler, Maraş'tan sonra Urfa'yı kurtarmak için harekete geçtiler. Urfa bölgesindeki Kuva-yı Millîye birliklerine Namık Bey takma adı altında yüzbaşı Ali Saip Bey (Ursavaş) komuta ediyordu. Onun yönlendirmesiyle, aşiretler demiryolunu sabote ettiler. Ali Saip Bey, 7 Şubat 1920'de Fransızlara 24 saat süreli bir ultimatom vererek şehrin boşaltılmasını istedi. Türkler yaklaşık 3000 kişi ile ertesi gün şehre girdiler. Fakat şehri tamamen almak mümkün olmadı. İşin uzaması üzerine, Mustafa Kemal XIII. Kolordunun tarafsız bir görünümünden çıkararak "bir miktar birliği millî kuvvet şeklinde" süratle Urfa'ya göndermesini istedi. "Düşmanların millet ve memleket menfaatlerini ve bağımsızlığımızı merhametsizce yok etmeye çalıştığı bir sırada hepimizin en büyük çalışmayı göstermemiz" gerekir ifadesiyle, kolorduyu uyardı ve muktedir kişilerden Urfa'ya adam gönderilmesi talimatını verdi⁴⁰⁰.

Bu arada dışarıdan takviye alamayan Fransızların dayanma gücü gittikçe zayıflamaktaydı. Nitekim onların başvurusu üzerine, 9 Nisan'da mütareke yapıldı ve Fransızlar 11 Nisan gecesi Urfa'yı boşalttılar. Yolda baskına uğrayan Fransızlar ağır kayıplar verdiler. Yapılan çarpışmalar sonunda Fırat doğusu ve özellikle Urfa tam olarak güven altına alınmış oldu.

Fransızların Antep dolaylarını 5 Kasım 1919'da İngilizlerden teslim almalarından sonra, işgal edilen diğer yerler de olduğu gibi, Ermenilerin can, mal ve namus güvenliğini ortadan kaldıran tecavüzleri üzerine, Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti savunma önlemleri aldı⁴⁰¹. Öncelikle Antep-Kilis yolunu kesmekle Teğmen Şahin Bey'i (asıl adı Said) görevlendirdi. Şahin Bey 1920 Mart başlarında Antep'e

⁴⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Özçelik, Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.

⁴⁰¹ Antep Müdafai Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Bayram Sakallı, Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Müdafai Hukuk Cemiyetleri, İstanbul, 1997, s. 242-251.

gönderilen Fransız birliklerini yenilgiye uğratarak çekilmek zorunda bırakmıştı. Ama 26 Mart'ta güçlü bir Fransız birliğine üç gün kadar direnmiş ve son nefesini Fransız süngüleri altında vermişti. Fransız takviye kuvvetlerinin gelmesi Antep'ileri yıldırılmamış, şehirde savunma önlemleri çoğaltılmış, Fransızlara Antep'i boşaltmaları için bir protesto yazısı verilmişti. Antep savunmasını üstlenmek üzere Kılıç Ali Bey, Mustafa Kemal tarafından görevlendirildi. 1 Nisan 1920'de başlayan Antep savunması, 8 Şubat 1921'e kadar inanılmaz zor şartlar altında devam etti. Ancak savunmacıların ağır zayıflığı ve yiyecek maddelerinin tükenmesi, Kuva-yı Millîye Komutanı Özdemiş Bey'in yaptığı muhasarayı yarma hücumlarının sonuç vermemesi üzerine, şehir ileri gelenleri teslim olma kararı aldılar. Antep 9 Şubat 1921'de teslim oldu. On ay süreyle direnen Antep'e Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla gazi unvanı verildi.

Toroslar bölgesinde ise, 1920 başlarından beri Kuva-yı Millîye Fransızlarla savaş halindeydi. Toros yamaçlarını ve Pozantı geçitleri Fransızlardan temizlenmişti. Burada 800 kişilik bir Fransız birliği teslim alındı. Fransızların Mustafa Kemal'e başvurmaları üzerine, 30 Mayıs'tan itibaren geçerli olacak bir ateşkes anlaşması yapılmıştı. Fransızlar böylece T.B.M.M. Hükümetini dolaylı olarak tanımış olmaktadır. Ancak anlaşma uygulanamadı. Çünkü Fransızlar sözlerini tutmadıkları gibi, Zonguldak ve Ereğli'yi işgal ederek ateşkesi bozmuşlardı. 18 Ağustos 1920'de çarpışmalar yeniden başlamıştı. 26 Haziran 1920'de İran hududu ile Fırat Nehri arasındaki bölgede Elcezire Komutanlığı kuruldu, Cephe Komutanlığına Nihat Paşa (Anılmış) atandı. Fırat'ın batısından Toroslar'a kadar olan bölgede Adana Cephesi oluşturularak, başına Kurmay Albay Selâhattin Âdil getirildi. 1920 yazı boyunca Kuva-yı Millîye, Mersin, Tarsus ve Adana mıntıkasında baskınlarla Fransızları harpaladı. Çukurova kuzeyinde Fransızlar tarafından silahlandırılmış ve örgütlenmiş Ermeni kuvvetleri vardı. Özellikle Saimbeyli (Haçin) bir direniş merkezi durumundaydı. Burası şiddetli savaşlardan sonra 15/16 Ekim 1920 gecesi ele geçirildi. Keza diğer bir direniş merkezi olan Zeytûn (Süleymanlı) 29 Haziran 1921'de millî kuvvetlerin kontrolüne alındı.

Sonuç olarak 1921 yılı başına kadar yapılan savaşlarda, Urfa güneyinde Toroslarda birer Fransız taburu yok edilmiş, Maraş ve Urfa kurtarılmış, Saimbeyli

(Haçin)'de Ermeni âsileri yenilmiş, Süleymanlı kurtarılmış, Çukurova'da bir Ermeni Devleti kurmak hayali yok edilmiştir⁴⁰².

Dördüncü Konferansta son olarak Pontus Meselesi işlenmiştir.1840 senesinden beri Karadeniz havzasında Rize'den İstanbul'a kadar eski Yunanlılığın ihyası maksadıyla çalışan bir Rum kitlesi vardır. İlk Pontus içtimagahını Amerika Rum muhacirlerinden rahip Klematyos İnebolu'da elyevm halkın manastır tabir ettikleri bir tepede kurmuştur. Zaman zaman münferit eşkıya çeteleri şeklinde icra-yı şakavet eden bu kitlenin fedailerini Harb-i Umumi'de siyasi bir şekilde mesaiye başlamış ve Çarlık Rusya'sı tarafından tevzi edilen silah, cephaneye, bomba ve makineli tüfeklerle Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri âdeti bir silah deposu halini almıştı. Mütarekeden sonra bütün Rumlar Yunanlılık amal-ı milliyesiyle her tarafta şımardığı gibi Etnik-i Eteryacı Cemiyeti propagandacıları ve Merzifon Amerikan müessatı tarafından manen yetiştirilen Rum kitlesi de Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak müstakil bir Pontus hükümeti teşkil etmek emeliyle dağlara çekilerek umumi bir kıyam hazırlamışlar Amasya ve Samsun havalisi Rum Metropolidi Yermanos'un tahtında idaresinde muntazam bir program tahtında icra-yı faaliyete geçmişlerdir⁴⁰³.

Bilindiği gibi Pontus kelimesi Hellen dilinde deniz anlamına gelmektedir⁴⁰⁴. Eski çağlarda Karadeniz'e ad olarak "Pontus Euxinos" şeklinde kullanılmıştır. Türkçe "Karadeniz" tabirini ise Türklerin Anadolu'ya girişinden sonra, XIII. yy dan itibaren ortaya çıkmıştır. Pontus adı genellikle Kuzey Anadolu'nun doğu sahilleri için kullanılmakla beraber Kızılırmak, Yeşilirmak ve Kelkit Havza'sı Pontus sayıldığı gibi, bu alan kıyıları boyunca Sinop ötesine kadar yayılmıştır. Yakın devirlerde ise bu bölge Samsun ve Trabzon sahilleriyle hinterlandından ibaret sayılmıştır⁴⁰⁵.

Bu bölgedeki tarihi Pontus Krallığı, M.Ö. 301'de Pers menşeli Mithlidates Sülalesi tarafından kurulmuştur. Pont Devleti olarak ta bilinen bu devlet yaşadığı çağda (M.Ö. 300-63) Doğuda Roma İmparatorluğu'nun rakibi olabilecek bir güce erişmişti⁴⁰⁶. Karadeniz'in güney kıyılarındaki sitelerde yaşayan Greklerle Pont Bölgesinin hemen

---

⁴⁰² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Hatipoğlu, Türk Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921), ATAM Yay., Ankara, 1991.

⁴⁰³ İncedayı, a.g.e., s.161.

⁴⁰⁴ Bilge Uman, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İst. , s. 637.

⁴⁰⁵ Nuri Yazıcı, Milli Mücadelede Pontus Faaliyetleri (1918-1922), Ank. , 1973, s. 15.

⁴⁰⁶ Mahmut Goloğlu, Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Ank. , 1973, s.149 .

hemen her tarafına yayılmış olan Pontlular her biri muayyen bir bölgede oturan, Paflagonyalılar, Kapadokyalılar, Pariyadles, Sikidise, Mosklar, Habiller, Tibareler, Mossinekler, Makronlar, Behirler, Ekehirler, Bizerler gibi kavimlerden oluşmaktaydı⁴⁰⁷. Fakat M.Ö 66'da Roma İmparatorluğu tarafından üç parçaya bölünen Pont Krallığı M.Ö. 63'de ortadan kaldırılmıştı. Daha sonrada Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, Doğu Roma'nın zayıflamasıyla Trabzon İmparatorluğu (1207-1461) kurulmuştur. Bizans prensi Aleksı Kommen tarafından kurulan bu devlet ile Pont Krallığı arasında herhangi bir ilişki mevcut değildi⁴⁰⁸.

Bu bölgede yaşayan yerli halkı doğuda Kafkasyalılar ve Anadolu'nun içerlerinden gelenler oluşturmaktaydı. Batıda ise menşei belli olmayan kavimler yaşamıştı⁴⁰⁹. Bunların büyük bölümü Ortodoks Hıristiyan idiler. Yani Ermeni değiller. Ama o dönemin Ortodoksların Yunanlı oldukları söylemekte güçtür. Çünkü bunlar esas olarak IV. yy'dan itibaren Gürcülerin Hıristiyanlaştırdığı iki ana gurubu olan, Tazanlar (Canık Bölgesi) ile Lazların (Lazistan Bölgesi) soylarından geldikleri, genellikle Rumca konuşmakla birlikte yerel bir diyalekt kullandıkları ve kendilerine özgü pek çok adetleri buldukları bilinmektedir. Bunlara bir de kıyı şeridindeki Yunan Kolonileriyle bölgeye özellikle Trabzon İmparatorluğu (1207-1461) döneminde yerleşen, Helenleşmiş Büyük Bizans ailesi soyundan gelenleri eklemek gerekmektedir. Türk fethinden sonra Tazanların ve Lazların bir bölümü İslamiyet'i kabul etmiş⁴¹⁰. Pontus sorunu Türk fethinden sonra kapanmış bir konuydu. 19. Yüzyılda uyanan Yunan Milliyetçiliğinin etkisiyle Pontos Devleti kurma çalışmalarına başlanmıştır.

Rum Pontus Cemiyetinin kuruluşu 1839 yıllarına kadar iner. Tanzimat'ın gayrimüslimlerle ilgili hükümlerden cesaret alınarak "Pontus Meselesi" ortaya atılmıştır⁴¹¹.1840 yılından beri Rize'den İstanbul Boğazı'na kadar olan bölgede ve bunun bir kısım güneyinde eski Yunanlılığın canlandırılması için çalışan bir Rum teşkilatı mevcuttu. Klemantos adlı bir Rum papazı, ilk toplantı yerini İnebolu'da halkın "Manastır" diye andığı bir tepede kurmuştur. Bu teşkilat mensupları zaman zaman

---

⁴⁰⁷ Şemseddin Günaltay, Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiyat Krallıkları, II. Bölüm, TTK, Ank.1951, s.286-287.

⁴⁰⁸ Goloğlu, a.g.e. , s. 149.

⁴⁰⁹ Yazıcı, a.g.e., s.15-16.

⁴¹⁰ Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi" (1912-1923) Toplum ve Bilim 43/44 Güz 1988, s. 34.

⁴¹¹ M. Abdulhaluk Çay, "II. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şebekeleri" III (Rum- Pontus ve Mavri Mira Cemiyetleri) Türk Kültürü, yıl XX, sayı 227, Ank., 1982, s. 310-52.

dağınık eşkıya çeteleri halinde faaliyet gösteriyorlardı⁴¹². 19. Yüzyıl sonlarında özellikle; İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD tarafından zaman zaman ve gereği kadar destek bulan Yunan “Megola İdea” sının bir uzantısı olarak Doğu Karadeniz kıyılarında kurulması planlanan bir devletin doğuşunu hazırlamak için Pontusçuluk adı altında her türlü faaliyete başvurulmuştur⁴¹³. Yunan tarihçisi ve devlet adamı Panayotis Pipinellis, Yunan emperyalizminin amacı olan “Megola İdea” yı şöyle tanımlamaktadır; Yunan varlığının anlamı Yunanistan’ı tüm Yunan ırkını bir sınır içinde toplayacak birleşik ulusal bir devletin çekirdeği haline getirmeyi zorluyordu⁴¹⁴.

1856 Islahat Fermanı’nın yayınlanmasından sonra Pontusçular daha da cesaretlendi. Yunanistan “Megolo İdeası” nın bir parçasını teşkil edeceği düşüncesiyle bu tarihten itibaren Pontusçular’la ilgilenmeye başlamıştır. A.B.D.’nin de büyük yardımlarıyla ilk Pontus kuruluşu 1904 yılında gerçekleşmiştir. Rum asıllı A.B.D.’li bir papaz olan Klemantos, “Pontus Cemiyeti” ni kurdu. Aynı tarihlerde Merzifon Amerikan Koleji’nde de Pontus idealiyle ilgili olarak iki cemiyet birden kurulmuştu. Bunlardan birincisi “Rum İrfan Kulübü” diğeri ise “Pontus Kulübü” dür. Ayrıca “Pontus” adında bir derginin de yayınlanmasına başlanmıştır⁴¹⁵.

II. Meşrutiyet’in ilanı ile İstanbul’daki Rum Ortadoks Patrikanesi de faaliyetlerini arttırmıştır. Pontusçular Samsun’da “Mukaddes Anadolu Cemiyeti” ve bir şubesi olan “Rum Teceddüd ve İhya Cemiyeti” ni kurmuşlardır. Ünye, Fatsa, Kavak, Havza, Bafra, Çarşamba, İnebolu, Sinop, Kayseri, Kırşehir, Ürgüp, Tokat’ta “Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti” nin şubeleri açıldı. Ayrıca aynı yıllarda Trabzon’da da Yunanlılık propagandasına başladılar. Yomra, Maçka, Tonya, Şanlı nahiyelerindeki Müslümanların dinden çıkarılmaya başladıkları görülmüştür⁴¹⁶.

Pontus meselesinin önemli bir safhası da Balkan Savaşlarına dayanmaktadır. Balkan Savaşı Anadolu köylüleri tarafından bir bütün olarak hiç de iyi karşılanmamıştır. Kilise ve okulun propagandasının kurtarıcı olarak gördükleri ordulara karşı savaşmak

---

⁴¹² Mithat Sertoğlu, “Pontus Meselesine Ait Bazı Vesikalar”, Türk Kültürü, Yıl XX, Sayı 231, Ank., Temmuz 1982, s. 54-55.

⁴¹³ Hamit Pehlivanlı, “Tarihi Perspektif İçinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimiz ve Günümüze Etkileri”, Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler), Yay. Haz. Berna Türkoğan, Atatürk Arş. Merk., Ank., 1999, s. 81.

⁴¹⁴ Salahi R. Soysal, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, T.T.K., Ank., 1973, s. 30-31.

⁴¹⁵ Çay, a.g.m., s.312-52.

⁴¹⁶ bkz. Çay, a.g.e., s.313-53, Sebahattin Özel, Milli Mücadelede Trabzon, T.T.K., Ank., 1991, s.32.

zorunda olan Pontuslu Rumlar tarafından daha da kötü algılanmıştır. Silah altına alınmış olanlar düzenli orduya karşı beslediği nefretle, ulusal duyguların bunda ne kadar etkili olduğunu tespit etmek zorsa da savaşın ilk aylarında askerlerin ordudan kitlesel bir şekilde kaçtıkları bir olgudur. Bu durum ilk çetelerin oluşmasında etkili olmuştur. Olayların ikinci bir aşaması da Rum köylülerinin Balkanlardan gelen göçmenleri kendi köylerine kabul etmemekle kararlı olmaları ilk başkaldırı eylemlerini hazırlar⁴¹⁷.

Cevdet Kerim, münferit şakavet vakaları şeklinde tezahür eden ve hafiyen teşkilatlarını ikmal eden Pontusçuların 1920 nihayetlerine doğru faaliyetlerini artırarak maksatlarını tamamiyle aştıklarını ve bizi ciddi tedabir ittihazıyla tamamiyle imhalarına tevessül mecburiyetinde bırakmış olduklarını belirtmektedir⁴¹⁸.

Pontusçuların kıyam teşkilâtı şöyle idi:

- 1) Birtakım rüesa maiyetindeki müsellaah ve muharip kuvvetler.
- 2) Bunların işçilerine hizmet eden müstahsil Pontus ahalisi.
- 3) İdare zabıta heyetleri.
- 4) Şehirlerden ve köylerden erzak teminine memur nakliye kolları.

Her çete başının hükümrân olduğu mıntıka bu suretle ayrılmıştı .

Bidayette 6000 – 7000 müsellaah muharip bir kuvvet olan Pontusçular gittikçe kuvvet bularak ceman 25.000 raddesine varmıştı. Bunların gayesi Samsun ve Trabzon sahillerindeki Türkleri imha ve buralarda Yunanlılığı ihya ile muazzam bir Pontus hükümeti teşkil etmekte. Tuttukları hatt-> hareket honhar bir sürünün muhassala-i icraatından ibaretti; yani yakmak, yıkmak , katletmek ve itisaf yapmak.

Fakat mukadderatın kendi eliyle idareye azmeden Türk milleti daha Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ilk ayak bastığı gün bu işi ölçmüş ve tedbir ittihazına başlamıştı⁴¹⁹.

I. Dünya Savaşı'na kadar Pontus Rum Devleti'nin kurulması bir fikir halindeyken, savaşla birlikte Rusya'nın ve Rusya'daki Yunan siyasi memurlarının girişimleri ile eyleme dönüşmüştür. Batum ve Kafkasya'nın diğer yörelerindeki Rum

---

⁴¹⁷ Yerasimos, a.g.m., s.36.

⁴¹⁸ İncedayı, a.g.e., s. 164.

⁴¹⁹ İncedayı, a.g.e., s. 165.

tüccarları vasıtasıyla Trabzon ve Samsun'daki merkezlerle bağlantı kurularak Batum'da teşkil edilen gizli bir komiteyle gizlice silah ve cephane gönderilerek bölgedeki Rumların faaliyetleri daha da artmıştır⁴²⁰. I. Dünya Savaşı'nda Pontus çetelerinin en önemli hedefleri Türk Devleti'ni zayıf düşürüp, Türk ordusunu meşgul ederek düşmana dolaylı destek sağlamaktı. Türk ordusunun arkadan vurulması sonucunda bölgedeki Rum varlığını ispatlayarak Türkiye'nin yenilmesi Pontusçu düşünceleri fiiliyata sokmaktı⁴²¹.

1916 yılında Pontusçular'ın yardımıyla Ruslar Trabzon'u ele geçirdiler. Ruslarla işbirliği yapan Rumlar belediye meclisinin tamamının Rumlarla teşkil edilmesini sağladılar⁴²². Hatta o esnada Batum'da aslen Rum olan General Ananiyon'un başkanlığı altında bir "Pontus Rum Fırkası" kurulmuş ise de 1917 Rus ihtilali üzerine dağılmak zorunda kalmıştır⁴²³.

Rusların I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesinden sonra Müttefik Devletler bölgedeki Türk ilerleyişini durduracak bir kuvvet oluşturma girişiminde bulunmuşlardır. Bu kuvvete Pontus Rumların, Gürcülerin, Ermenilerin, Urmiye Nasturilerinin katılması söz konusuydu. Bu girişim 1917 yılı "Trabzon-Rum Ulusal Birliği" nin oluşmasında ana etken oldu ve bölgenin iç kesimlerindeki köyleri Rusların bıraktığı silahlarla donatılmaya girişildi. Buna karşılık silahlı Rum çeteleri ile Osmanlı ordusunun öncü güçlerini oluşturan Türk çeteleri arasında ilk çatışmalar başladı⁴²⁴. 1917 Bolşevik İhtilalinin sonucunda Rus İmparatorluğu'nda yaşayan halkların kendi kaderlerini tayin etme fikri Pontusçular da etkiledi. Marsilya'da "Tüm Pontusçular" kongresinin toplanmasına karar verildi. Bu kongrenin toplanmasından önce Ekim 1917'de Atina'da Karadeniz kıyısında yaşayan tüm Rumları bağımsız bir devlet içinde birleştirmeyi amaçlayan bir kongre toplandı. Bu toplantı da ilk defa bağımsız bir Pontus Devleti kurma fikri ortaya atıldı⁴²⁵.

---

⁴²⁰ Özel, a.g.e., s.32.

⁴²¹ Yusuf Sarıay, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın politikası (Makaleler) Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Arş. Merk., Ank., 1999, s.9 .

⁴²² Çay, a.g.e., s.312-52.

⁴²³ "Milli Mücadele Döneminde Yunanistan'ın Türkiye Üzerinde Faaliyetleri (Pontus) ", Yayınlayan Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü, B.T.T.D., Sayı 17, Temmuz 1986, s.60.

⁴²⁴ Yerasimos, a.g.m., s.41.

⁴²⁵ Yerasimos, a.g.m., s.41.

Pontus meselesini doğuran faktörler başlangıçtan itibaren Türk Devleti'nin baskı ve şiddeti değil dış kaynaklı iki faktörden kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi kilisenin etkisi, diğeri ise Avrupa'nın entrikalarıdır. Pontus-Rum Devleti kurma fikri "Megola İdea"nın bir parçasıydı. Türkleri iç olaylarla uğraştırıp dış tehlikeyle karşılaştıkları sırada harekete geçmek Yunan politikasının bir parçasıdır. Dışarıda Yunanistan, içeride Patrikhane Türkiye'de Rumluğu güçlendirmeye çalışan iki önemli müesseseydi⁴²⁶. Patrikhane'de bulunan papazlar din kisvesi altında kanlı faciaların teşvikçisi oldular⁴²⁷.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi müttefiklere her yerde duruma müdahale hakkını vermiştir⁴²⁸. Mütareke'nin Türkler üzerinde yarattığı moral bozukluğu Rumların faaliyetlerini artırdı. Bu çerçevede Yunanistan ve İtilâf Devletlerinin teşvik ve yardımlarıyla Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçuluk faaliyetleri çok daha yönlü bir hal aldı. Mütarekeden sonra Pontusçu Rumların amacı bölgedeki nüfus üstünlüğünü sağlamaktı⁴²⁹.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Pontus meselesi Paris Barış Konferansı'na taşınmıştı. Konferansa A.B.D., İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya katılmıştı. Yunanistan ise bu konferansta büyük devletler arasına karışarak çeşitli yakınlıklarla etkili bir politika sürdürmeye çalışmıştır. Konferansta Yunan Hükümeti sunduğu muhtıradan Trabzon ve Sivas vilayetlerinin bir kısmı Amasya, Karahisar sancakları, Kastamonu vilayetinin bir kısmı ve Sinop sancağı Pontus mıntıkası olarak tarif ediliyordu ve bölge nüfusuna ait bilgiler veriyorlardı. Rum milletvekillerinin sayısına ve Patrikhane'nin talebe mevcuduna göre yapılan tahmini rakamlarla 600.000 Rum varlığını iddia etmişlerdir. Buna, Güney Rusya ve Kafkasya'ya göç eden 250.000 Rum da eklenerek Pontus'daki Rum halkının 850.000 civarında olacağı kaydedilmiştir. Ayrıca aynı mntıka için hakiki Türk nüfusu olarak 340.000 rakamını vermişlerdir⁴³⁰.

Bütün bunlara karşılık Venizelos'un 30 Aralık 1918'de barış konferansına verdiği muhtıradan Pontusçuları hayal kırıklığına uğrattı. Batı Anadolu için sınırsız emel besleyen Venizelos müttefiklere karşı daha inandırıcı olabilmek için Pontus konusunda

⁴²⁶ Özel, a.g.e, s.34.

⁴²⁷ "Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor", Yakın Tarihimiz, Cilt 2, Sayı 21, Temmuz 1962, s.225 .

⁴²⁸ Yerasimos, a.g.m., s.42.

⁴²⁹ Sarıay, a.g.m., s.13-14.

⁴³⁰ Yazıcı, a.g.e., s.27.

fedakârane davranmıştır. Muhtrasında Trabzon vilayetinden bahsetmiş fakat Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması isteğinde bulunmamış. Hatta bir Rum-Ermeni konfederasyonun dahi olmasını istememiş, Bağımsız Ermeni Devleti'nin Pontus Rumlarını yönetimi altına almasını istemekle yetinmiş. Venizelos'un bu tutumu Pontus faaliyetlerinde herhangi bir duraklama yapmadı. Pontus bölgesindeki bazı Rumlar da 23 Şubat 1919'da kabul ettikleri "Rum Karadeniz Cumhuriyeti" kurulması isteğini İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserine göndermişlerdi⁴³¹.

Bir taraftan diplomasi alanında çalışmalarını yürüten Pontusçular diğer taraftan da devletleşme yolunda faaliyetlerde bulunuyorlardı. 7 Nisan 1919 da Samsun'da Pontus günü olarak kutlanıyordu. Yunan Hükümeti Pontus hareketini örgütlemek için kalabalık bir subay kadrosunu Karadeniz'e gönderdi. Bu gelişmeler olurken 1919 Ekim'inde Batum'da "Pontus Cumhuriyeti" kuruluyor ve "Karadeniz, Kafkas ve Güney Rusya Rum Kongresi toplanıyordu." Rumlar bölgeye silah, cephane gibi taşıdıkları gibi bölgeye göçmen adı altında savaş gücüne katılmaları için Rumlar da taşıyorlardı⁴³².

Mustafa Kemal Anadolu'ya çıkar çıkmaz Türk halkını Pontus tehlikesine karşı uyarıp Türk halkının dikkatini Pontusçulara çekti. Mustafa Kemal bölgede gerekli tedbirleri almaya başladı, Pontus çetelerinin dolaştığı yerlerde halkı silahlandırarak karşı miting teşkilatı meydana getirdi. Sivas'ta bulunan III. Kolordu ile Erzurum'da bulunan XV. Kolordu bölgede dolaşan Rum çetelerine karşı takibe başladı⁴³³.

1920 yılına gelindiğinde Anadolu kıyılarına yığılan Pontus çetecilerinin sayısı 25 bin'e ulaşmıştı. Bir taraftan Rumlar Türklerin baskısından söz ederken diğer tarafta Yunanistan Rum göçmenlerini Karadeniz sahiline yığmaya devam ediyordu⁴³⁴.

Anadolu sahillerine Rum muhacirleri meselesini yürütmek için "Merkez Komisyonu" adıyla faaliyet gösteren "Etnik Eteryan" devam olan "Mavri Mira"nın bir şubesi halinde faaliyet gösteren "Kardos" adında gizli bir teşkilat kurulmuştu. "Kardos" un merkezi İstanbul olmak üzere Trakya, Doğu Karadeniz ve İzmir bölgelerinde Rum nüfusun üstünlüğünü sağlamak için yoğun faaliyette bulunmuştu.

---

⁴³¹ Özel, a.g.e., s.38-39.

⁴³² Rahmi Doğanay, Milli Mücadele'de Karadeniz, Atatürk Arş. Merk., Ank., 2001 s.64-65.

⁴³³ Sertoğlu, a.g.m., s.55-56.

⁴³⁴ Doğanay, a.g.e., s.66.

“Kardos Cemiyeti” Samsun metropolis vekili Eftimos Zilos ve Trabzon Metropolit Hirisastos’la ortak faaliyet içindeydi⁴³⁵. Hirisastos sadece siyasal plandaki Rumluk faaliyetlerinin yürütücüsü olmakla kalmamış Pontus Rumlarının birçoğunu Yunan ordusuna katmıştı⁴³⁶.

Pontuşçu faaliyetlerin diğer önemli bir ismi de Konstantinidis adlı bir Rum iş adamıydı. Konstantinidis Marsilya’da “Hariçteki Pontuşçular Kongresi” adında bir kongre düzenledi. Kongre ile Avrupa ve Amerika’daki Pontuşçular bir araya topladı⁴³⁷. Ayrıca İstanbul’da bulunan “İzci Derneği” Bizans ordusunu kurma fikri içindeydi. “Küçük Asya Cemiyeti” Anadolu’daki Rumlar isyan ettirecekti. “Pontus Cemiyeti” Batum’dan İnebolu’ya kadar uzanacak Rum Pontus Cumhuriyeti kurma eğilimindeydi. Bu cemiyet 10 kişilik bir heyet toplayarak Batum’dan Moskova’ya giderek Lenin ile görüştükleri yolunda söylentiler mevcuttur⁴³⁸.

Bütün bu faaliyetler olurken Yunanlılar Rum Ermeni işbirliğini sağlamayı çalışıyorlardı. Venizelos’un öncelikli amacı Anadolu’daki Millî Mücadeleyi iki ateş arasında bırakarak işgalleri kolaylaştırmaktı. Bu sebeple Venizelos Ermenilerle anlaşma yoluna gidiyordu. Hatta Pontuslu liderler Ermenilerle bir komisyon kurabileceklerini amaçlamışlardı⁴³⁹. Venizelos diplomatik alanda da ağır hareket ediyordu. Venizelos’un buradaki amacı 1920 yılında hazırlanmakta olan Sevr Anlaşması’nın netleşmesini beklemekteydi⁴⁴⁰.

Pontus meselesi T.B.M.M. Hükümeti zamanında daha şiddetli bir hal aldı⁴⁴¹. Yunanlılar faaliyetlerini Avrupa’dan sonra Amerika’ya kadar taşıdı⁴⁴². Fakat Türk Hükümeti ilk icraat olarak Rumlar silah altına davet etti. Rum halkı Türk kuvvetlerine katılmamakla kalmamış aksine Türk ordusuna karşı silaha sarıldı. Yalnız Samsun civarlarında yapılan aramalarda 2 bin harp silahı olmak üzere 1.5 milyon da mermi toplandı⁴⁴³.

---

⁴³⁵ Sarıay, a.g.e., s.23.

⁴³⁶ Özel, a.g.e., s.132.

⁴³⁷ Yazıcı, a.g.e., s.20.

⁴³⁸ Yücel Özkaya, “Ulusal bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, Atatürk Arş. Merk. Der., c.IV, sayı.10, Kasım 1987, s.175.

⁴³⁹ Sarıay, a.g.m., s.25.

⁴⁴⁰ Sarıay, a.g.m., s.25.

⁴⁴¹ Celal Bayar, Bende Yazdım Milli Mücadeleye Giriş, İst., 1997, C. VI, s.32.

⁴⁴² Özel, a.g.e., s.224.

⁴⁴³ “Nurettin Paşa Pontuşçuları Anlatıyor”, Yakın Tarihimiz C.II, s.226.

Bölgede Pontus çetelerinin etkisiz hale getirilememesi Yunan ordusunun Karadeniz sahillerine çıkarma yapması tehlikesine karşı T.B.M.M Hükümeti daha radikal tedbirler alma yoluna gitmiştir. 29 Mayıs 1921 Tarihli Dahiliye Vekaleti'nin eli silah tutan Rumlar'ın iç bölgelere sevk edilmesini önermişse de T.B.M.M. Hükümeti 15 Haziran 1921 toplantısında uygun görülmemiştir. Bu sırada Yunan donanması'nın Karadeniz'de artan faaliyetleri ve 9 Haziran'da İnebolu'yu bombalaması, Sakarya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu dönemde⁴⁴⁴ 12 Haziran 1921 tarihinde Karadeniz Bölgesi savaş sahası ilân edildi ve buradaki Rumlar'ın güvenlik sebebiyle iç bölgelere sürgün edilmesi 16 Haziran 1921 tarihinde kararlaştırıldı⁴⁴⁵.

Bu kararla 15 ile 55 yaş arasındaki Rumlar iç bölgelere yerleştirildi. Bu durum bir Rum kuyumu olarak propaganda malzemesi olarak kullanıldı. Halbuki Türkler Karadeniz'in herhangi bir yerine Yunan çıkartması yapılacağı haberleri üzerine Müslümanların herhangi bir saldırısı durumuna göre çalışılmıştı. Bu konuda Ankara'dan Samsun, Giresun, Trabzon, İnebolu gibi şehirlere talimatname gönderildi⁴⁴⁶.

Millî Mücadele döneminde de Yunanlılar'ın Anadolu'da üst üste aldıkları yenilgiler mezalimin propagandalarını İngiliz politikacılarının adeta can simidi haline getirmişti. Yunan kuvvetlerinin Sakarya Savaşı sırasında tekrar yenilgiye uğraması mezalim konusunu ortaya çıkartmıştır. İngiliz Hükümeti Karadeniz limanlarına mezalim tahkikatı için İtilâf temsilcileri gönderme düşüncesi içindeydi⁴⁴⁷.

1921 yılının sonlarında Türkiye'de bulunan Fransız delegesi F. Bouillan Amerikan basınında Türklerin katliam yaptığına dair haberler çıkarıyordu⁴⁴⁸. Fakat T.B.M.M. Hükümeti çatışmalar ve aramalar sırasında hiçbir zaman Pontus çetelerini doğrudan cezalandırma yoluna gitmemiştir. Başkomutan Mustafa Kemal, Pontus sorununu yakından izliyordu. 10 Ekim 1921 tarihine kadar Pontus sorunundan dolayı 3'ü Müslüman 174'ü Rum olmak üzere 177 kişinin idamı uygulandı. 74 kişi gıyaben idama, 10 kişi kürek cezasına çarptırıldı. 2 kişi de hapsedildi. 34 kişi şüpheli görülerek Millî

---

⁴⁴⁴ Sarıncay, a.g.e., s.44-45.

⁴⁴⁵ Abdullah Saydam, "Kurtuluş Savaşında Trabzon'a Yönelik Ermeni Rum Tehdidi", Pontus meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler), Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Arş. Merk, 1999, s.121.

⁴⁴⁶ Doğanay, a.g.e., s.257.

⁴⁴⁷ Özel, a.g.e. s.228.

⁴⁴⁸ Özel, a.g.e., s.229.

Mücadelenin sonuna kadar sürgün oldular ve bir kişi de beraat etti. Ayrıca yine bu dönemde 60 kadar asker kaçağı da idam edildi⁴⁴⁹.

Bu idamlar karşısında patrikhane, Cemiyet-i Akvam idamlar› durdurmak için başvuru yapmıştır. Pontus teşkilatları ve Yunanistan, İtilâf Devletleri temsilcilerine devamlı olarak protesto, rapor ve şikayetnameler göndererek Amerika'ya kadar yayılmasını sağladılar⁴⁵⁰.

T.B.M.M. Hükümetinin verdiği cevapta İstanbul Patrikhanesi'nin yıllardan beri Karadeniz Bölgesi'nde Samsun merkezli olmak üzere bir Pontus Rum Devleti kurma peşindeydi. T.B.M.M. Hükümeti ispat olarak Rumların Doğu Karadeniz'de kurduklar› gizli dernekler, Pontus çetelerinin bölgede yaptığı katliamlar ve yakalanan silahların belgelerle sabit olduğunu bahsetmişti. Bütün bu komplocu hareketleri önlemek için baz› askeri ve idari tedbirlerin alındığı, bu tedbirler alınırken sivil halka karşı zarar verilmemeye çalışılmıştı. Rum çetelerine yardım ve yataklık edenler iç bölgelere, Malatya ve Harput bölgelerine sevke tabi tutuldular. Askeri takip sıras›nda herhangi bir katliamın olmadığı sadece askere ve güvenlik güçlerine silah çekenler takibe alınmıştır. Yerasimos'un verdiği bilgilere göre 1916 yılından 1923 yılına kadar geçen zamanda Türkiye de yaşayan Rumlardan 65-70 bin kişilik bir gurubun öldüğü ve bu sayının 3'te ikisinin eli silah tutmayan halk olduğunu öne sürdü⁴⁵¹.

Türk Genelkurmay› tarafından yayınlanan resmi rakamlara göre ölen Rum çetecilerin say›s› 11.118, Rum çetelerince öldürülen Türk köylülerinin say›s› da 1.817 olarak verilmiştir⁴⁵². Ayrıca Rum çetecileri tarafından 3723 ev yakılmış 1800 civarında soygun ve gasp olayı gerçekleştirilmiştir⁴⁵³.

Cevdet Kerim, Pontus tehlikesinin 6 Şubat 1922'de tamamen ortadan kalktığını söylemektedir⁴⁵⁴.

---

⁴⁴⁹ Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, I-II, İzmir, 1988, s.173-174.

⁴⁵⁰ Sar›nay, a.g.m., s.51.

⁴⁵¹ I.Dünya Savaşı'nın başlamasından 1923 yılına kadar ölen Türk ve Rum nüfusu için bkz. Sar›ner, a.g.m., s.52, Yerasimos, a.g.m., s.68.

⁴⁵² Yerasimos, a.g.m., s.68.

⁴⁵³ Sar›nay, a.g.m., s.53.

⁴⁵⁴ İncedayı, a.g.e., s. 168.

24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Anlaşması'nın I. maddesine göre bölgedeki Rumlar mübadele ile Yunanistan'a gönderildiler⁴⁵⁵. Bu olayla birlikte Yunanistan ve Patrikhane tarafından sergilenen Pontus meselesi tarihe mal oldu.

Beşinci Konferansta ise ilk olarak Büyük Taarruzun amaç, hazırlık safhası ve taarruz planı anlatılmıştır. Cevdet Kerim, Başkumandanlığın gayesini şu şekilde açıklamıştır: Düşmanı sadece geriye atacak bir hareket değil, senelerden beri garbi Anadolu'yu harabe haline getiren, asırlardan beri mesut ve mağrur yaşayan, Türk yuvalarını matemhaneye çeviren Yunan ordusunu milletin bugüne kadar sarf ettiği fedakarlığın mahsulü olan ordusu ile bir hamlede ve tuttuğu hat ile Akdeniz arasında mahvetmek ve bilkuvve hakkımızı istihsal eylemek olduğundan çok tehlikeli olmasına rağmen her türlü tedbir alınarak hasmı en hassas noktasından vurmaktır⁴⁵⁶.

Hazırlıklar içinde en önemli yeri mali ihtiyaçların giderilmesi tutmuştur. Nitekim ordu eksikliklerin tamamlanması için ilk şart paraydı. Bu nedenle, bütün kaynaklar zorlanmış ve 1922 yıl Mart ve Nisan aylarında birçok mali kanun çıkarılmıştır. Bunlardan bir kısmı, subayların durumunu düzeltmeyi, diğerleri de ordu ihtiyaçlarının karşılanması için yeni gelirler sağlamayı amaçlıyordu. 6 Mayıs, 3 Temmuz ve 21 Ağustos günlü avans kanunları ile, Milli Savunma Bakanlığı'na orduya harcanmak üzere, Birinci Avans Kanunu ile 10 Milyon, ikinci Avans Kanunu ile 7 Milyon Üçüncü Avans Kanunu ile de 5 Milyon lira ödenek verilmiştir. Böylece Anadolu'nun bütün maddi ve manevi kaynaklar santimine kadar zorlanarak, Büyük Taarruzdan önce kullanılmıştır. Son hazırlıklar için ihtiyaç duyulan 600 bin lira da Mustafa Kemal Paşa'nın kendi emrinde bulunan ve Osmanlı Bankası'nda muhafaza edilen paradan temin edilmişti⁴⁵⁷.

Büyük Taarruz için orduda yapılan diğer bir hazırlık da eğitim alanında sürdürülmekteydi. Son derece sıkı ve aralıksız çalışmalar ile subaylar ve erler, Büyük Taarruzun gereklerini yapabilecek bir şekilde yetiştirilmişlerdir. Bu amaçla bütün birliklerde, her seviyede kurslar, talimgahlar açılmış, bol tatbikat ve manevralar yapılmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra girişilen takip hareketinin ve muharebelerinin durduğu 10 Ekim 1921 den 1922 Ağustos'una kadar geçen 10 aylık

⁴⁵⁵ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, cilt I, TTK Ankara, 1991, s. 177.

⁴⁵⁶ İncedayı, a.g.e., s. 170.

⁴⁵⁷ Özalp, a.g.e., s. 233.; Atilla Kollu, "Büyük Zafer (Öncesi ve Sonrası İle)", Atatürk Araştırma Dergisi, C.VIII, Sayı: 24., (Temmuz 1992'den ayrı basım), s.503.

süre, eğitim için gerekli olanağı en geniş şekilde vermiş bulunuyordu. Zaten büyük bir harp tecrübesine sahip bulunan subaylar ve komutanlar, hem kendilerini hem de erlerini, bu süre içinde taarruza göre hazırlamışlardır⁴⁵⁸.

Orduda yapılan diğer bir hazırlık da asker ve subay sayısının artırılması çalışmaları idi. Subay ihtiyacı, Ankara talimhanından, yedek subaylardan ve İstanbul'dan gelenlerden temin edilmiş ise de kadroları tamamen doldurmak mümkün olmamıştır, İstanbul'da (Erkan-> Harbiye Mektebi'nin) Kara Harp Akademisi'nin mütarekeden sonrada devam etmesi çok yararlı olmuş, kurmay subay ihtiyacının % 40'ı bu okuldan karşılanmıştır. O zamanki kadrolara göre tümenlerde 10.000 er bulunması gerekiyordu. Ancak memleketin insan kaynağı 25 tümeni ikmal etmeye yetmiyordu. Sakarya'da 4.000 mevcutlu olan tümenler, 7.000-8500 kişiye çıkartılabildi⁴⁵⁹.

Yunanlıların Anadolu'da 200.000 mevcutlu bir ordularının bulunduğu biliniyordu. Halbuki Türk Ordusu, harbin başından beri hiç bir zaman bir cephede 100.000 kişi toplayamamıştı. Taarruz hazırlığı sırasında ordu teşkilatı yeniden düzenlendi. Büyük Taarruzdan önce Batı Cephesinde 19 Piyade, 5 Süvari ve bazı müstakil Alay ve Taburlardan bir ordu teşkilatı vücuda getirildi. Bunlar 5 Kolordudan kurulu 2 Ordu, 3 Tümenli bir Süvari Kolordusu, iki müstakil süvari tümeni ve bir Kocaeli Grubu şeklinde düzenlendi. Kıyı gözetleme müfrezeleri ile idare ve müesseselerde çalıştırılan erler, Genelkurmay ve Millet Meclisi Muhafız Birlikleri bile cepheye gönderildi. Tescil olunmuş bütün erat göreve çağrıldığı gibi, 1899, 1900 ve 1901 doğumlularda silah altına alındılar⁴⁶⁰.

Tamamen kapanmış olan Doğu ve Güney Cephelerinden getirilen askerlerle Batı Cephesi'nde ordunun mevcudu 186.000'e yükseltilmiştir. Sakarya'dan sonra 20 Eylül 1921'de, Batı Cephesi'nin insan mevcudu 92.660 idi. Demek ki, bu tarihten Büyük Taarruza kadar ordunun mevcudu yüzde yüz artmıştır. Böylece Yunanlılara denk bir duruma gelmiş olunuyordu. Bu bilgi konferansta verilen bilgiyle aynıdır⁴⁶¹.

Bu hazırlıkların yanında ordunun silah ve teçhizatın artırılmaya yönelik de çalışmalar yapılmaktaydı. Silah tedariki çok zordu. Avrupa'dan silah satın alma

⁴⁵⁸ Selek, a.g.e., s. 716.; Kollu, a.g.m., s. 504.

⁴⁵⁹ Fahri Belen, Büyük Türk Zaferi, İstanbul, 1970, s. 16.

⁴⁶⁰ Aydemir, Tek Adam, C.II, s. 499.

⁴⁶¹ İncedayı, a.g.e., s. 174.

teşebbüsleri hep olumsuz sonuç veriyordu. Önyak olan yabancılar, Anadolu'yu utanmadan dolandırıyorlardı. Sovyet yardımı ağır yürüyordu. Türk Ordusunda, çeşitli piyade tüfeği vardı. Aynı kurşunu atmayan bu tüfeklerin, birliklerde karışık bulunması, ikmalini güçleştirdiği gibi, ordunun ateş gücünü de azaltıyordu. Bunun için Sakarya Muharebesi'nden sonra ilk iş olarak, her tümende aynı cins tüfek toplanacak şekilde değişiklikler yapılmış ve mermisi bol olmayan tüfeklerden kurulu tümenlerin ihtiyatta kullanılması kararlaştırılmıştı.

17 Eylül 1921'de Fransız bandıralı Penay vapuru ile Zonguldak'a, Movana vapuru ile Zeytinburnu cephane fabrikası depolarından yüklenen silahlar Ereğli limanına taşınmıştı. Fransa ve İtalya'dan satın alınan silahlar ve Fransa ile yapılan anlaşmadan sonra, güneyden cephane, hafif makineli tüfek, motorlu vasıta, koşum hayvan ikmali ile ordunun silah gücü büyük ölçüde artırılmıştır. Taarruzun, ambarların dolu olduğu, yaz sıcaklarının bunaltıcı tesirlerinin kalmadığı bir zamanda yapılması düşünülmüyordu. Böylece yiyecek ihtiyacı karşılanmış olacaktı, ileri harekette de düşmanın tahribinden kurtulan ambarlardaki hububat ve nakliye vasıtaları ile noksanlar giderilmiş olacaktı⁴⁶².

Türk Ordusu Başkomutanlığı, 1921 Sonbaharı'ndan 1922 İlkbaharı'na ertelenen taarruzu, 1922 Ağustosunda yapmaya karar verdi.

Taarruz plânının esasını, 1921 Sonbaharı'nda hazırlanan plân teşkil etti. Aradan geçen 10 ay içinde plân geliştirildi.

Coğrafi bir değerlendirmeye asıl taarruzun yapılabileceği başlıca üç bölge seçilmişti. Bu bölgeler şunlardır:

Birinci Bölge: Sakarya kuzey kolu ile Sivrihisar-Seyitgazi arasındaki bölgeden Eskişehir genel istikametinde taarruz (Porsuk çayı vadisini takiben kuzey bölgeden taarruz).

İkinci Bölge: Seyitgazi-Afyon arasındaki bölgeden taarruz (merkez bölgeden). Bu bölgeden taarruz iki istikamette olabilir. Birincisi Seyitgazi-Eskişehir istikametinde, ikincisi de Doğu istikametinde, Afyon bölgesinde bulunanları kuşatacak şekilde.

---

⁴⁶² Belen, a.g.e., s. 12-13. ; Kollu, a.g.m., s.504.

Üçüncü Bölge: Afyon Bölgesi. Bu bölgeyi de iki kısım halinde incelemek gerekir. Birinci kısım Afyon kuzeydoğusu bölgesi, ikincisi Afyon güneybatısı bölgesidir⁴⁶³.

Büyük Taarruz öncesi Türk ordusunda 99 bin tüfek, 2 bin'i hafif, 839'u ağır makineli tüfek ve 323 top bulunuyordu.

Yunan ordusunda ise 130 bin tüfek, 3 bin'i hafif, 10'i ağır makineli tüfek ve 380 top bulunuyordu.

Türk ordusunun süvari gücü 5280 kılıç, Yunan ordusunun ise 3000 kılıçtı.

Türk ordusunda 10 uçak, 198 kamyon ve 33 oto ambulans; Yunan ordusunda ise 50 uçak, 4036 kamyon ve 1776 oto ambulans vardı.⁴⁶⁴ Cevdet Kerim'de konferansında bu bilgilere yakın rakamlar vermiştir⁴⁶⁵.

İncedayı'nın verdiği rakamlar:

	<u>Tüfek</u>	<u>Kılıç</u>	<u>A. M. Tüfek</u>	<u>M. Tüfek</u>	<u>Top</u>
Yunanlılar	83000	3000	3200	1000	350
Bizim	98956		2025	839	323

İncedayı, Büyük Taarruz öncesi gelişmeleri bu şekilde verdikten sonra 26 Ağustos günü taarruzun gerçekleşmesini ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ni ve Mudanya Mütarekesi'ne kadar geçen süreci anlatmıştır.

26 Ağustos 1922'de başlayan Afyon-Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nin dört günlük gelişmeleri, Türk komuta kademesinin üstün sevk idare ve Türk askerinin ırkına özgü, cesaret, özveri ve kahramanlığı sayesinde, Yunanın 10,5 aydır tahkim ettiği ve en güçlü silâhlarla donatıldığı mevzilerdeki direnişi, hiç beklenmeyen çok kısa bir zamanda kırılıp aşılarak, 29 Ağustos akşamı kesin sonuca doğru gidişin sinyalini veren bir durumun oluştuğunu gösteriyordu. Nitekim, 29/30 Ağustos gecesi bir araya gelen Başkomutan Gazi Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanı Fevzi ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşalar, birliklerinden henüz gelmiş dünkü (29 Ağustos) muharebe sonuçlarıyla ilgili raporları, birlikte inceleyip tartıştılar.

⁴⁶³ İsmet Görgülü, Büyük Taarruz, Ankara, 1992, s.11-13.

⁴⁶⁴ Yücel Aktar, "Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Mayıs, 1988, s. 61-62.

⁴⁶⁵ İncedayı, a.g.e., s. 180.

Yapılan durum değerlendirmesi sonunda, Yunan asıl kuvvetlerinin kuzey, güney ve güneybatıdan kuşatılmış ve kesin sonuca gidilmek üzere olduğunu saptadılar ve taarruza ara vermeksizin düşmanın şiddet ve süratle takibini kararlaştırdılar.

Bu amaçla Batı Cephesi Komutanlığı'nca, 30 Ağustos 1922, saat 06.00'da, 1 inci ve 2 nci Ordu Komutanlıklarına verilen emirde; "Her iki ordunun tüm gleriyle, Aslanhanlar Muharebesi'nin sonulandıması ve Dumlupınar'ın hızla ele geçirilerek, Yunanlıların ekilme yollarının tamamen kesilmesi ve İzmir doğrultusunda takibin aralıksız sürdürülmesi ve kurtulmuş olabilecek dağınık Yunan kuvvetlerinin de, durmaksızın muharebe veya teslim olmaya zorlanması, bu arada 5 inci Süvari Kolordusu'nun, Aslanhanlar Muharebesi'nin sonulandımasından sonra, vakit geçirmeksizin Kızıldaş Deresi'nden Uşak'a yönelmesi" isteniyordu⁴⁶⁶.

Saat 06.30'da yeni emir yazıldı. Ancak durum o kadar mühim, o kadar sürat ve şiddete ihtiyaç gösteriyordu ki, bu durumu yazılı emirle yürütmek mümkün değildi. Onun için, Gazi, Fevzi Paşa'yı Altındaş güneyinden hareket eden 2 nci Ordu ile bunun batısında bulunan süvari kolordusuna giderek, konuşulduğu gibi hareketi düzenlemesini söyledi. Kendisi 1 nci Ordu karargahına gitti, İsmet Paşa da karargahta kalarak durumu genel durumu ynetecekti⁴⁶⁷.

29 Ağustos günü İbulak Dağı'ndan Dumlupınar istikametinde yürüyen Trikopis kuvvetleri (Beş Tümen) güneyden 4 nc kolordunun taarruzuna uğrayarak akşama kadar muharebe etmeye mecbur olmuştu. Akşam muharebeyi keserek Dumlupınar istikametinde çekilecekti. Ancak 23 nc tümen tarafından Dumlupınar'a giden geri çekilme yolu kesilmiş, Dumlupınar mevziini tutan General Frangos Grubunda 1 nci kolordu karşısında 10 Km. geriye çekilmişti. General Trikopis Grubu, Kızıldaş Vadisinden Gediz istikametinde çekilebilirdi. Ancak, bu dağ yolu motorlu ve tekerlekli araçların geçmesine uygun değildi. Yürüyüş tertibinin alınması için uzun bir zamana ihtiyaç vardı. Ayrıca, süvari kolordusu da bu dağ yolunu geride kesecek durumdaydı.

Batı Cephesi Komutanlığı, 2 nci Ordunun, 6 nci kolordusu ve 61 nci tümeni ile kuzeyden, 1 nci Ordunun takviyeli 4 nc kolordusu ile güneyden, General Trikopis Grubunu kuşatmak istiyordu. Süvari kolordusu da Kızıldaş Vadisini kapatacaktı.

⁴⁶⁶ şükrü Erkal, "Büyük Taarruz'da Başkumandan Muharebesi", Büyük Taarruz 70 nci Yıl Armağanı, Ankara, 1992, s. 153-154.

⁴⁶⁷ Erkal, a.g.m., s. 154.

Düşmanın imhasını amaçlayan planın tatbikine ancak öğleden sonra başlanabilmişti. Çünkü, 2 nci Ordu birlikleri 20 Km uzakta idiler ve 4 ncü kolordunun 12 ve 3 ncü tümenleri, gece yarısına kadar muharebe etmişti, yorgundu. Birlikler birbirlerine karışmıştı. Bunların yeniden tertip ve tanzimi için zamana ihtiyaç vardı. Bundan başka, 4 ncü kolordunun karşısındaki düşman, 29-30 Ağustos gecesi batıya çekilmiş olduğundan kolordu ancak 30 Ağustos saat 12.00 den sonra taarruz edebilirdi⁴⁶⁸.

Ordu birlikleri 20 Km. yürüyüşten sonra saat 14.00'de muharebe meydanına yetiştiler. 6 nci kolordunun 17 nci tümeni ihtiyatta bırakıldı. Bu tertip, batıdan düşmanı kuşatmaya elverişli değildi. Batı'daki 61'nci tümene daha dar cephe vermek ve ihtiyat da bunun gerisinde bulundurmak gerekirdi. Sonuçta düşmanı batıdan kuşatmak görevi İşören üzerinden ilerleyen iki süvari bölüğüne kalmıştı ki, bu zayıf kuvvet düşmanın gece çekilmesine mani olamazdı.

1 nci Ordu, Aslanhanlar'daki 23 ncü tümeni de emrine vererek beş tümenli yaptığı 4 ncü kolorduya, Trikopolis'i batıdan kuşatacak tarzda taarruz vazifesini vermişti. 4 ncü kolordu Çal Köy'den Karaağaç'a kadar 10 Km.lik bir sahadan taarruz edecekti. Düşmanı batıdan kuşatmak ve onun çekilmesine mani olmak için kuvvet çoğunluğunun sol kanatta (batıda) olması gerekirken, böyle bir siklet merkezi yapılmayarak, tümenlere 2-2,5 Km.lik cepheler verildi. İhtiyat merkezi bir vaziyette tutuldu⁴⁶⁹.

Muharebe saat 14.00'de başladığı halde, 3 ve 5 nci tümenlerin hedeflerine uzak olmaları, taarruzlarını geceye bıraktı. 11 nci tümen, güneş batmadan evvel Çal Köy'ü ele geçirdi. 16 ve 5 nci tümenler, düşmanı cepheden sıkıştırıyorlardı. 5 nci tümen, Küçük Ada Tepe'yi ele geçirdi. Bu tazyikler karşısında düşman, yığın halinde Büyük Ada Tepe'ye doğru kaçıyordu. Bu yığınları, kuzeyden 6, güneyden 3 ncü tümen kavrayacaktı. Bu iki tümen arasındaki 1 Km.lik açıklık kapatılamadığı için Trikopolis 8.000 kişiye yakın bir kuvvetle firar etmeyi başardı.

Başkomutan Muharebesinde, gecikmeler ve taktik hatalar nedeniyle gündüz 5 nci Yunan tümeninin bir kısmı ile, 9 ncü tümen komutanı Albay Gordikos müfrezesi, gece de Trikopolis komutasında 7-8 bin kişilik bir kuvvet çekilmeyi başardı. Trikopolis ile

---

⁴⁶⁸ Kollu, a.g.m., s. 534.

⁴⁶⁹ Belen, a.g.e., s. 61.

çekilen kuvvetlerden bir kısmı 4 ncü tümen komutanı Dimaras, 12 nci tümen komutanı Kalidopulos komutasında 2.000 kişiye yakın bir kuvveti Eylül'de ve Trikopis'in yanında kalan 5-6 bin kişilik kuvvet de 2 Eylül'de ele geçirilmişlerdir. Bu başarıda, süvari kolordusunun kuşatıcı bir tarzda kullanılması ve 1 nci kolordunun süratle Uşak istikametinde ilerlemesinin tesiri vardır⁴⁷⁰.

31 Ağustos sabahı muharebe meydanı düşmanın bıraktığı toplar, ağır silahlar, motorlu araçlar ve malzeme ile dolu idi. Düşmanın 2.000'den fazla ölü bıraktığı anlaşılıyordu. O kadar da esir alınmıştı. Yaralılar, ağır yaralı olup da yolda ölenler hesaba katıldığında, düşman zayiatı 8.000'e yaklaşıyordu. 2.000'den fazla yaralı, o kadar da tutsak vardır⁴⁷¹.

Mustafa Kemal Paşa Bursa istikametinde çekilen kuvvetleri imha etmekle beraber, bütün orduyu İzmir istikametinde yürütmek kararını vermişti. Düşmanın beş piyade ve bir süvari tümenine yakın bir kuvveti İzmir genel istikametinde çekiliyor, dört tünde Eskişehir-Bursa bölgesinde bulunuyordu, İzmir istikametinde çekilen kuvvetlerin, çekilmelerine ve toplanmalarına meydan vermemek bakımından asıl kuvvetin İzmir istikametinde yürütülmesi çok yerinde bir karardı, İzmir siyasi bir hedef olmakla beraber, Yunan kuvvetlerinin İzmir'in batısında toplanabilmesi bakımından da askeri bir hedef olmuştu. Başkomutan'ın ordularına Akdeniz'i hedef vermekle beraber kuzeyde hedefin elde edilemediğini görüyoruz.

Bursa-Eskişehir bölgesinde dört tünden fazla ve muharebede sarsılmamış 50000 kişilik bir Yunan kuvveti vardı. Bunun karşısındaki Türk kuvvetleri ise, iki piyade tümeni ile üç müstakil Alay'dan, 20000 kişiden ibaretti. Bunlara zayıf bir süvari tümeni ile 7.000 mevcutlu bir piyade tümeni ilave edilerek istenilen imha maksadına varılamazdı.

26 Ağustos'ta Eskişehir Grubu'nu pek az bir kuvvetle oyalayarak Afyon'da üstün kuvvet toplamak suretiyle parlak bir başarı elde edilmişti, İzmir istikametinde ilerlerken de asıl ordunun kuvvetli olması yerinde bir tedbir idi. Ancak, güneyde Yunan ordusu mevcudunun yarıdan fazlasını kaybetmiş olduğundan, durum Kütahya-İnönü istikametinde üç tümenli bir kolordu kullanmaya müsaitti. 3 ncü kolordunun 61 nci

---

⁴⁷⁰ Belen, a.g.e., s. 70.; Kollu, a.g.m., s. 536-537.

⁴⁷¹ Erkal, a.g.m., s. 156

tümeni güneyde bırakılmayarak, kendi kolordusu ile kuzeye yürüyebilirdi. 3 ncü kolordu ile Kocaeli Grubu'nun bir elden idaresi için 2 nci Ordu Komutanı kuzeyde yapılacak harekâtın başında bulunabilirdi.

Kuzeyde muharebelerin kızıştığı sırada, oradan 41 nci tümenin de alınarak Kütahya üzerinden İzmir istikametinde yürütülmesi üzerine, kuzeydeki Yunan kuvvetlerini imha için bir piyade ve bir süvari tümeni kalıyordu. Kuzeye yeterli kuvvet tahsis etmemenin ilk olumsuz neticesi bugün görüldü. 15 nci Yunan tümeni kendisine batıya doğru yol açmak için, 31 Ağustos sabahından itibaren Kütahya'daki süvari tümenine taarruza başladı, 1 nci tümen de bölgeye ancak gece yetişebildiğinden, Yunan tümeni kendisine batıya doğru yol açmak için, 31 Ağustos sabahından itibaren Kütahya'daki süvari tümenine taarruza başladı, 1 nci tümen de bölgeye ancak gece yetişebildiğinden, Yunan tümeni geceden yararlanarak batıya doğru çekilmeyi başardı.

Dumlupınar'dan çekilen Feneral Frangos Grubu, Murat Dağı üzerindeki Hasan Dede Tepesi ile Kaplangı Dağı arasında bir mevziyi tutmuştu. 7 nci tümen Hacılar Tepesi, Plastiras Grubu Hasan Dede Tepesi, 1 nci tümen Kaplangı'da mevzilenmişti. Güneyde 2 nci tümen vardı.

1 nci kolordunun 57 nci tümeni, 30 Ağustos akşamı bu mevzilerin önüne gelerek muharebeye başlamış ve Yunan 38 ve 44 ncü alayları Kaplangı Dağı'ndan atılmışlardı.

Trikopis Grubu'nun kendisi ile birleşebilmesi için, General Frangos'un Kaplangı Mevziini tutması gerekiyordu. Bunu takdir eden General Frangos, ihtiyattaki 5 nci Alay ve 4 ncü tümenin kendisine katılmış olan taburları ile gece taarruzu yaparak saat 22-30'da Kaplangı Dağı'nı aldı. 31 Ağustos sabah 1 nci Kolordu taarruzlarına devam etti. Demiryolunun kuzeyinden 5 nci, güneyinden, 14 ncü tümen taarruz ediyor, 57 nci tümende Kaplangı'dan geriye atılmış bulunuyordu. Kaplangı güneyinden ilerleyen 6 nci tümende kuvvetli bir direniş ile karşılaşmıştı. Kaplangı'da dört alaya yakın Yunan kuvveti toplandığı için durum tehlikeli olabilirdi.

Bu durumda şahsi tesirini göstermek için 1 nci kolordu komutanı İzzettin Paşa 57 nci tümenin yanına gitmişti, 1 nci Ordu ihtiyatı, 4 ncü tümeni 1 nci kolordu emrine vermiş, bu tümen, 57 nci tümenin gerisine getirilmişti. 14 ncü tümende kendi sol kanadında siklet merkezi yaparak 57 nci tümene yardım edecek tarzda tertiplenmişti.

Gün doğarken Kaplangı Dağı'na taarruz başladı. Şiddetli bir muharebeden sonra saat 08.30'da düşman perişan bir şekilde Uşak istikametinde çekildi. 57'nci tümen Kaplangı Dağı'ndaki kahramanlığı ile, Çiğil Tepe'de intihar eden komutanının ruhunu şadetti.

Gece ve gündüz devam eden muharebelerden sonra, düşmanı şiddetle takip eden 1 nci kolordu, 25 Km. yürüyüş yaparak Uşak doğusuna varmıştır ki, 1 nci kolordunun bugünkü harekâtı takdire layıktır.

31 Ağustos günü 1 nci kolordu bir zafer kazanmış, fakat büyük bir fırsat kaçırılmıştır, ihtiyattaki 2 nci kolordu güneyden paralel takibe geçirilseydi, Frango Grubu çok tehlikeli bir duruma sokulabilirdi, 1 nci kolordu komutanı İzzettin Paşa'da bunu orduya teklif etmişti. Ancak bu teklif kabul edilmemiştir. Batı Cephesi en geç 31 Ağustos sabahı 2 nci kolordunun kullanılmasına karar vermeliydi. Ancak bu esnada İsmet Paşa Afyon'dan otomobil ile Dumlupınar'a gelmekte idi. Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı'nın, öğle vakti Çal Köyü'nde toplanarak kararlar aldıktan sonra zaman 5-6 saat geçmişti.

3 ncü kolordu, Mürettep süvari tümeni ve 1 nci tümenle İnönü'nde, 41 nci tümen Sabuncular'da idi. Eskişehir'deki 3 ncü Yunan kolordusu çekilmede geciktiği ve birliklerimiz seri hareket ettikleri takdirde, İnönü'de düşmanın geri çekilme hattı kesilecekti. Kütahya'da çemberden kurtulan 15 nci Yunan tümeni, Gediz istikametinde çekilmekte ise de 2 nci ordu birlikleri tarafından önlenmesi mümkün idi. Süvari kolordusu 2 Eylül'de Gediz'e varacaktı.

Güneyde, 1 nci ordu cephesinde, 2 nci kolordunun vaktinde kullanılmaması nedeniyle bir fırsat kaçırılmıştır. Bu yüzden, kolordular birbirlerini takip etmekte idiler. Uzun yürüyüş hedefi verilmesine rağmen, 2 nci kolordunun Uşak'ta verilecek muharebeye yettirilmesi olanaksızdı. 31 Ağustos günü Aslıhanlar bölgesinde istirahat eden 4 ncü kolordu ise ancak bugün Dumlupınar'dan Banaz istikametinde yürüyüşe geçirilmişti. Bu nedenle Uşak'ta Yunan güney grubuna taarruz etmek vazifesi yine 1 nci kolorduya düşüyordu.

General Frangos, Uşak'ın 15 Km. doğusunda Kabaklar-Elma Dağı hattını tuttu, 1 Eylül saat 12.00'den itibaren 1 nci kolordu taarruza başladı. Akşama kadar devam eden muharebelerden sonra düşman Uşak batısına atıldı.

General Frangos'un Uşak doğusunda bir günlük direniş, Gediz yolu ile Uşak'a çekilmekte olan Yunan kolunun (5 nci tümenin iki alay ve 9 ncü tümen komutan Gordikos müfrezesi) kurtulmasını sağlamıştır. Bu kol, 1 Eylül akşamı Uşak kuzey batısına ulaştığı zaman, Frangos Grubunun Uşak'tan çekilmeye başladığını öğrenerek, Güre üzerinden Alaşehir'e yürüyüşe devam etmiştir. Eğer Frangos Grubu Uşak'ta bir gün daha direnebilseydi, Murat Dağı'ndan Uşak'a doğru yürüyen Trikopis kolu da kurtulacaktı. Bu nedenle 1 nci kolordunun Uşak'ı kısa zamanda ele geçirmesinin önemi büyüktür⁴⁷².

Cevdet Kerim İncedayı, bu başarının temin ettiği neticeleri şu şekilde sıralamıştır:

- 1- İkiyüzbin kişilik ve ezher cihet iyi hazırlanmış bir orduyu kahhari bir hezimet ve kati bir mağlubiyete uğratan bu hareket tertip ve idaresindeki maharet ve icrasındaki şiddet ve fedakarlık itibariyle alem-i askeride tetkike layık bir ders olmuş ve ordumuzun kıymet-i askeriyesini binnetice milletimizin yüksekliğini cihana bir daha tanıtmıştır.
- 2- Vatanın en zengin aksanı olan Garbi Anadolu'nun, İstanbul ve Trakya'nın istirdadıyla mali ve iktisadi sahada büyük tahavvül husule gelmiştir.
- 3- Yunan ordusundan halka ve orduya yarar takriben üç milyon liralık otomobil ve malzemesi, top, tüfek, külliyetli cephane, bir hayli eşya, hayvan vesait-i nakliye vesair malzeme iğtinam olunmuştur.
- 4- İzmir'in istirdadını müteakip ordunun fazla miktarı terhis edildiğinden memlekete otuz-kırk bin kadar koyun olmak üzere ceman seksenbin res kadar hayvanat, binlerce vesait-i nakliye yüzellibin kadar efrat ve birçok ihtiyat zabiti iade edilerek hayat-ziraiye, iktisadiye ve içtimaiyemizin tersii inkişafına muvaffakiyet hasıl olmuş ve bu sayede yevmiye müthiş bir miktara balığ olan ordu masrafının tenkisine imkan hasıl olmuştur.
- 5- Dahili ve harici düşmanlık yıkılmış ve bunları ister istemez istiklalimize, hakk-millimize hürmete mecbur kılmıştır.
- 6- Sevr Muahedenamesi'ni yırttırmış ve yerine Osmanlı İmparatorluğu'nun en kavi zamanlarında bile bir noktasını tadile muvaffak olamadığı uhud-i atika vesaireyi

---

⁴⁷² Belen, a.g.e., s. 73.; Kollu, a.g.m., s. 542.

kaldırarak milletlerin hukuk-u mütesaviyesi esas dairesinde, Lozan Muahedenamesi'ni yazdırmıştır.

7- Nimete mukabil her fırsatta izhar-> küfr ve melanet edenler içinde azim bir ekseriyeti teşkil eden ve Türk tabiiyeti perdesi arkasında en koyu Yunanlı rolü oynayan Rumlardan olsun memleketin tathirini temin etmiştir.

8- Hilafet ve saltanat hurafesi ebediyen yıkılarak en mükemmel ve bize istikbal yolunu en iyi gösterecek, bir şekil idare olan cumhuriyet teessüs etmiş ve inkilab-> milli derece-i kemale isal hususunda bilhassa saik ve amil olmuştur⁴⁷³.

Başkomutan Muharebesi büyük bir zaferle neticelenerek, Türk Ordusu İzmir istikametinde düşmanı takip ederken, 4 Eylül'de Milli Hükümet'e İstanbul'daki İtilâf temsilcilerinden mütareke teklifi yapılmıştı. Başkomutan, bu teklifin Yunan ordusunu kurtarmak amacını güttüğünü değerlendiriyor ve 10 Eylül'de İzmir'in alınacağını ümit ediyordu. Bu nedenle 10 Eylül'e kadar mütareke teklifi olursa şartların neler olacağını 5 Eylül'de telgrafla, Vekiller Heyeti'ne bildiriyordu. Bu şartların esasları; on beş gün içinde Trakya'nın tahliyesi, esirlerin iadesi ve Yunanlıların tahribatı tamir etmelerinden ibaretti.

Fransız kruvazörü Edgar Gine'den bizzat Başkomutan'a gönderilen telgrafta da İzmir'deki İtilâf Devletleri konsoloslarına kendileri ile müzakerelerde bulunmak üzere yetki verildiği, görüşme yerinin ve gününün bildirilmesi istenmekteydi. Buna karşılık, görüşme yerinin 9 Eylül'de Nif (Kemal Paşa) olduğu bildirildi. Mustafa Kemal Paşa Nif'e geldiği zaman 9 Eylül'de Türk süvarileri İzmir'e girmiş ve böylece, Türk ordusu Başkomutanın vermiş olduğu "Akdeniz Hedefine" ulaşmış bulunuyordu⁴⁷⁴.

İzmir'in işgalinde alınacak tedbirler 8 Eylül'de Nif'te kararlaştırılmıştı. Şehrin işgaline 8 nci piyade tümeni tahsis edilmiş, Askeri valiliğe de 1 nci Kolordu Komutanı tayin olunmuştur.

9 Eylül sabahı, Sabuncubel'den geçen 2 nci süvari tümeni Mersin yolu ile İzmir'e yaklaşırken, 1 nci tümen de Kadife Kale'ye doğru ilerliyordu. Ufak direnişler

⁴⁷³ İncedayı, a.g.e., s. 210-211.

⁴⁷⁴ Erkal, a.g.m., s. 160-161.

arasında İzmir'e giren Türk süvarileri Hükümet Konağına ve Kadife Kale'ye Türk bayrağını çektiler⁴⁷⁵.

10 Eylül'de de Mustafa Kemal Paşa İzmir'e girdi. Büyük zafer başta İzmir olmak üzere bütün ülkede sevinç yarattı. Zaferin yurt dışında da yankıları büyük oldu. İslam dünyasında Hıristiyanlığa karşı bir üstünlük olarak değerlendirildi. Bazı mutaassıp Hıristiyan çevrelerde ise bir felaket gibi karşılandı. New York Times Gazetesi'nde Türk zaferi ile ilgili olarak "Helen ordusunun Anadolu'yu terk etmek zorunda kalışı, Hıristiyanlığın ve uygarlığın başına gelen en büyük felakettir" şeklinde yorum yapılmıştır⁴⁷⁶.

İzmir'de bulunan Müttefiklerin ve ABD'nin konsolosları Nurettin Paşa'yı ziyaret ederek tebrik etmişlerdi. Fakat özellikle İngilizler durumdan son derece tedirgindiler. Çünkü Türkler Yunanlılar› ezdikten sonra Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek için müttefiklerle de karşı karşıya gelecekti. İzmir'i kurtaran Türk kuvvetleri 16 Eylül'de Çeşme'ye ulaştı. Eskişehir yöresindeki Türk kuvvetleri ise 11 Eylül'de Bursa'ya ulaştı. 18 Eylül tarihi itibarıyla Anadolu'da savaş esirleri hariç hiçbir Yunan askeri kalmadı.

Anadolu'nun kurtarılmasından sonra s›ra Trakya ve İstanbul'un kurtarılmasına gelmişti. Bu amaçla Türk kuvvetlerinin kuzeybatıya (Çanakkale) doğru yönelmesi, Millî Hükümetle İngiliz Hükümeti arasında bir bunalıma sebep oldu. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un daha 4 Eylül'de Londra'ya gönderdiği telgraf, Çanakkale bunalımının ilk işaretlerini taşıyordu. Anadolu'nun boşaltılmasının İngiltere için İstanbul'da ve Irak'ta tehlike yaratacağını, Doğu Trakya'nın Türklere devri halinde İngiltere'nin boğazlardaki durumunun kritikleşeceğini bildiren Rumbold, Fransızlardan da yardım alınamayacağına işaretle hükümetinin dikkatini çekiyordu. Nitekim İngiliz kabinesinin 7 Eylül'deki toplant›s›nda, boğazlara doğru gelişecek Türk taarruzu karşısında İngiliz kuvvetlerinin karşı koyması kararı alındı. Gerçekten Çanakkale Boğazı'nı ve İstanbul'u gerekirse savaşarak savunma niyetinde olan İngilizler, buralardaki birliklerini takviye ettiler. Ayrıca İngiliz Hükümeti müttefiklerinden, Balkan Devletlerinden ve sömürgelerinden Türklere karşı yardım istedi. Amac› I. Dünya Savaşı'ndan sonra kendi düzenine kafa tutan Türkleri de sindirmek suretiyle dünyadaki otoritesini sarstırmamaktı. Ancak Yeni Zelanda'nın dışında ne

⁴⁷⁵ Tansel, a.g.e., C. IV., s. 188.

⁴⁷⁶ Ayn› eser, C. IV., s. 191.

sömürgelerinden, ne Balkan Devletlerinden ve ne de müttefiklerinden umduğu desteği bulabildi. Türklere karşı tek başına yeni bir savaşa da cesaret edemedi.

Bu gelişmeler üzerine Müttefikler Türk askeri hareketini diplomatik yollarla durdurma çareleri aramaya başladılar. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle 18 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşüp, müttefikler tarafından 13 Eylül 1921'de tarafsız bölge ilân edilen Boğazlar Bölgesi'ne girilmemesini istedi. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Türk Hükümetinin böyle bir bölge tanımadığını, düşman işgalinden Trakya'yı da kurtarmadan Türk askeri hareketin durdurulmasının mümkün olmadığını söyledi. Bu arada Çanakkale Bölgesi'nde birbirine iyice yaklaşan Türk ve İngiliz kuvvetleri arasında her an bir çatışma çıkabilirdi. Fakat taraflar olabildiğince ihtiyatlı davranarak, yürütülen diplomatik girişimlerin olumlu sonuçlanmasına imkân ve zaman tanıdılar.

Bu sırada Paris'te Müttefikler arasında gelinen son durum görüşülüyordu. 22 Eylül'de Poincaré'nin "Trakya ve Edirne'nin kayıtsız şartsız Türklere teklif edilerek barış yapılması" fikri Lord Curzon tarafından reddedilmişti. İngiliz ve Fransızlar karşılıklı olarak birbirlerini suçladıktan sonra 23 Eylül'de Ankara Hükümetine bir nota gönderilerek; İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Yunanistan delegelerinin çağrılacağı bir konferansa delege göndermeyi kabul edip etmeyeceği soruluyordu. Bu notada müttefikler, Boğazlardaki tarafsız bölgeye asker gönderilmediği takdirde Edirne dahil Trakya'nın Türklere verilebileceği, Milletler Cemiyeti gözetiminde Boğazların ve Marmara Denizi'nin serbestliği, konferanstan önce Yunan kuvvetlerinin müttefik devletlerce tespit edilecek bir hattın gerisine çekilmesi için gerekli baskının uygulanacağı belirtildikten sonra, toplantının İzmit ya da Mudanya'da yapılabileceği belirtiyorlardı⁴⁷⁷.

26 Eylül'de General Harigton Mustafa Kemal Paşa'ya tarafsız bölgeye giren Türk kuvvetlerinin geri çekilmesi ve askeri faaliyetin durdurulmasına dair bir telgraf gönderdi. Mustafa Kemal Paşa ise, Türk kuvvetlerinin yaptığı hareketin yenik Yunan ordusunun tahribatlarını önlemek için bir takip hareketi olduğunu belirtti.

Bu yazışmalar devam ederken Fransa ve diğer müttefik hükümetleri adına Fransız devlet adamı Franklin Bouillon, 28 Eylül 1922'de İzmir'e gelerek Mustafa

---

⁴⁷⁷ Atatürk, Nutuk, C.II, s. 678-679.

Kemal Paşa ile görüştü. Bouillon, müttefiklerin Türk isteklerini kabul etmek eğiliminde olduklarını, güç kullanmaya gerek kalmayacağını ve tarafsız bölgeye girilmemesini söyledi.

Bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa, müttefiklerin 23 Eylül tarihli notasına 29 Eylül'de verdiği cevapta Trakya'nın Meriç nehrine kadar Türklere verilmesi ön şartıyla Mudanya'da 3 Ekim'de toplanacak konferansa katılmayı kabul edeceğini bildirdi⁴⁷⁸.

Anadolu'ya Yunan istilasından kurtaran Türk ordusu, bu sefer işgal altında bulunan diğer vatan topraklarını da kurtarmak üzere harekete geçti. Bir kısım kuvvetlerimiz İzmit'ten İstanbul istikametinde ilerlerken, bir kısım kuvvetlerimiz de Çanakkale'ye yaklaştı. İstanbul ve Boğazları işgalleri altında bulunduran İtilaf Devletleri, telaşa düşerek anlaşmak istediklerini bildirdiler. İngiltere, İtalya, Fransa temsilcileri Paris'te toplanarak, Türklere teklif olunacak barış esaslarını görüşmeğe başladılar. Görüşmeler sonucunda Türk Hükümetine bir nota verdiler.

Mustafa Kemal tarafından bu notaya verilen cevapta; Meriç Nehri'ne kadar Trakya'nın Türklere teslimi şartıyla, Mudanya'da askeri bir konferansın toplanmasını kabul ettiğimizi ve bu konferansta Türkiye'yi temsil etmek üzere İsmet Paşa'nın delege tayin edildiğini bildirdi.

Mudanya'da büyükçe bir yalı bu konferans için düzenlendi. 3 Ekim'den itibaren delegeler ayrı ayrı savaş gemileriyle Mudanya'ya gelmeğe başladılar. Yunan delegesi General Mazarakis Mudanya'ya geldi. Fakat karaya çıkmayarak müzakerelerin sonucunu gemiden bekledi. Konferansta Türkiye'yi İsmet Paşa, İngiltere'yi General Harington, Fransa'yı General Sharpy (Şarpi), İtalya'yı General Monbelli temsil ediyordu⁴⁷⁹.

Görüşmeler dokuz gün sürdü, bir hayli heyecanlı ve zorlu oldu. Sonunda mütareke Türk görüş ve isteklerine uygun bir şekilde imzalandı (11 Ekim 1922). Yunan delegesi mukaveleyi imza etmek istemedi. Fakat üç gün sonra Yunanlılar bu

---

⁴⁷⁸ Tansel, a.g.e., C.IV, s. 205-209.; Kâzım Karabekir, Paşaların Hesaplaşması, İstanbul, 1995, s.181.

⁴⁷⁹ Atatürk, Nutuk, C.II, s. 712.

mukaveleyi resmen kabul ettiklerini bildirdiler. Mudanya Mütarekesi'nin Esaslar› şunlardı⁴⁸⁰:

1. Bu mukavelenin yürürlüğe girme tarihinden itibaren Türk ve Yunan askeri kuvvetleri arasında savaş bitmiştir.

2. On beş gün içinde Yunan ordusu (Edirne dahil) Meriç Irmağı'nın batısına çekilmiş bulunacaktır.

3. Boşaltılmanın bitmesinden sonra otuz gün içinde, Doğu Trakya Yunan Hükümeti memurları tarafından İtilâf kuvvetlerine, İtilâf kuvvetleri de Türklere teslim edeceklerdir.

4. Barış Konferansının sonucuna kadar, Doğu Trakya'da Türkler 8000 jandarma bulunduracaklardır.

5. Mütarekenin imzalanmasından sonra İstanbul ve Boğazlar da Büyük Millet Meclisi Hükümeti idaresine bırakılacak, İtilâf kuvvetleri barışın imzasına kadar İstanbul'da kalacaklardır.

İncedayı, Türk ordusunun İstanbul'a girişini "İstanbul'un ikinci fethi olarak adlandırmış ve neticelerinin değerlendirmesini yapmıştır. Daha sonra Anadolu'daki kısaca Yunan mezaliminden bahsetmiştir.

İncedayı konferansın sonlarına doğru "Üç Mühim Kıyas" başlığı altında Milli kıyamın başladığı gün vatanın manzara-i umumiyyesi, Sevr Muahedesi ile hasıl olan vaziyet ve Lozan Muahedesi'yle memleketin aldığı şekilden bahsetmiş, bunu üç harita üzerinde göstererek Millî Mücadelenin sonuçlarının ne derece önemli olduğunu ortaya koymuştur⁴⁸¹.

İncedayı, son olarak ise şimdiye kadar anlattığı olayları kısaca özetlemiş ve Türk inkılabının önemini, halka neyi ifade ettiğini söyledikten sonra bütün Türk milletini Türk inkılabının ve cumhuriyete sahip çıkmaya çağırmıştır. İncedayı'nın bütün konferanslarda hâkim olan etkili hitabeti ve akıcı üslubunu da örneklemek üzere netice bölümünü aynen veriyoruz:

---

⁴⁸⁰ Tansel, a.g.e., s. 214.

⁴⁸¹ İncedayı, a.g.e., s. 208.

“Han›mlar, efendiler,

Müsaadenizle konferanslar›m› k›sa bir netice ile bitirmek istiyorum: Tarihin kaydedebildiği ilk andan itibaren vukuatı ve bugün fennin vasıl olabildiği mebde ile münteha arasındaki hadisatı takip ve tetkik edersek görürüz ki mücadele hilkatle başlar. Esasen tabiat›n, kendisi mücadeledir. İnsanlara gelince içtima-i bir hayat sürüldükçe ve bilhassa milliyetlerine tesahup eyledikçe cemiyetler ve milletler aras›nda rekabet ve tezat menfaat daima mevcut ve mahsustur. Fertlerde olduğu gibi milletler arasında da her cemiyetin ayn› mahiyet ve vaziyeti bulmas› mugayir-i tabiatt›r. Binaenaleyh kavinin, zaifin hukukuna doğru yürümesini zaruri kılan mütemadi bir seyyaliyet mevcuttur. Mademki beşerin bu teşkilat içinde yaşamaları tabii ve mecburidir. O halde tab'an kin ve gazez, h›rs ve menfaat ile daha doğrusu her ferde göre ayrı ayrı yaratılmış olan arzu ve temayülat ile halk edilmiş şahsiyetlerin muhassalası bulunan milletler arasında meşru ve gay-rimeşru husul-u maksat için zaman zaman sükûn-› alemi bozan tesadümlerin vukua geleceğini kabul elzemdir. O halde bu emr-i tabii içinde idame-i mevcudiyet ve izale-i maz›rrata muvaffakiyet için daima haz›r bulunmak zarureti vard›r. Binaenaleyh harp, milletler için çok kere gayri kabil-i içtinap bir şey olur. Kendilerini manen ve maddeten o ana haz›rlamamış olanlar, bugünkü şekil ve manadaki hukuk ve istiklâlden vazgeçmiş olanlardır. Maddi ve manevi teslihatını ikmal ve ihzar eden milletler ancak vaziyetlerini tanzim ve istikballerini temin edebilirler.

Bir mülkün ihyas›na, bir milletin terakki ve temenniyat›na maarifi, adaleti, sanayii, ziraati, ticareti vesairesi ne kadar esas ise bu şubat-› içtimaiyenin muttariden icray-› fiil eylesmesine ve ahenk-i tam ile mazhar-› terakki ve küşayişine yegane vasıta da kuva-y› harbiyesidir. Memleketin mevcudiyet-i maddiye ve maneviyesini tekeffül eden bu kuvveti, her an ve zaman her hale karşı sayanı itimat ve emin bir hale getirmedikçe diğer yollarda rahatça yürümemize müsaade edilmeyeceğini artık katiyetle kabul etmeliyiz.

Malûmdur ki diğer milletlere nazaran bizim vaziyet-i hususiyemiz vard›r.

Türkiye'ye ve Türklüğe hücum eden bu siyaset cereyanlarının menşei, mahiyet ve devamını birinci konferansta İstiklâl Harbi'ne takaddüm eden vaziyet-i siyasiye kısmında mümkün mertebe izah edebilmeye çalıştım. Mebdeini zuhur-ı İslâmdan alan,

biz zaif kaldıkça daima muhâcemesi karşısında bırakacak olan ve zaman zaman mahiyetini değiştirerek karşımıza çıkan bu siyaset şark Meselesidir.

Daha dün uğradığımız facia-i işgalin mahiyeti de bundan başka bir şey değildi. Bir fikr-i dürbinane ile düşünelim, arzın müntehalarına kadar muhitimizi sesleyelim. Daima taarruz ve tecavüz aksi sedasından başka ne duyarız; tarihi tetkik edelim başka ne görürüz; yarına ait teşrihler yapalım. Başka ne netice çıkarırız. O halde bizim için bir dakikalık ihmal bile caiz değildir.

Dünün Lahey sulh mahkemeleri hangi hadise-i harbin önünü alabilmiştir. Bugünün cemiyet-i akvamının da ne kadar muvaffak olacağını buradan ve kurulduğundan bugüne kadar geçen hadisat ve tecrübelerden çıkarabiliriz.

Keşke beşeriyet bu imkâna mazhar olsa! Fakat bugünkü görünüşüyle bunlar birer maske ve zaifler için uyuşturucu bir morfindir. Zaten tabiata karşı gelen tedbirler sahte ve menfi şeylerdir.

Siyasi muvazenelere, kavilerin merhamet ve atıfetine itimaden yaşamakla, kendi azim ve kuvvetine istinat etmenin farklarını biz artık müşahede ve tecrübe ettik. Biri cehalet, zillet, tereddüt ve entrikalarıyla hulasa edilebilen saltanat idaresi, saray Türkiyesi idi diğeri "Türk İstiklâl Mücahedesi devri ve bugünkü millî Türkiye'dir".

Biraz da harice doğru bakalım; koca Çin, esir Hindistan ve diğerleri, neyi ifade eder ve ne hakikat haykırıyor.

Bilhassa yeni neslin bu mühim hadd-ü fasih her lahza göz önünde tutması farizadır.

Aşıkârdır ki bir milletin mukaddesatı ancak kuve-i harbiyesinin satvetine, harp kuvvetlerinin, harp vasıtalarının kıymet ve kabiliyeti derecesine bağlıdır. Bu kuvvetin unsur-u aslisi olan maddi ve manevi esasların menbaı ise milletin vicdan ve mefkuresi, kabiliyet ve fedakârlığıdır.

İstiklal harplerinde muvaffakiyet, ancak aynü vesait-i fenniye ile mücehhez olmaya vabestedir. Bizim gibi terekkiyat ve teceddüdatın maddeten başında bulunan milletlerin bu günden ne kadar çok çalışması lâzım geldiği aşıkârdır. Binaenaleyh, şeref ve refah ile hayat sürmeğe namzet olan ve yarınların sahipleri olacak gençlik; atiyen hüsrana düşmemek ve diğer şubat-ı içtimaiyenin selamet ve emniyetle inkişafı için

milletin hukuk ve istiklâlîni ve memleketin esbab-ı müdafaasını temine kâfi kuvve-i harbiyenin vücudunu candan takdir etmeli ve bu günden nefsinin ezher cihet o günün fedakârlıkların iktihama kabiliyetli olarak ihzar eylemelidir.

Bugüne kadar gördüğümüz tecrübe ve felâketler, her birimizin gözümüzün önünden bir panorama halinde geçmeli ve her Türk'ün zihninde daima menkuş olmalı. Irkımızın muttasıf olduğu derin faziletlerin bizi bila şüphe beklemekte olan büyük istikbale isal edeceğine itimat edilmelidir. Bu faziletlerin millî terbiye ile temmiyesi şahsi evsaf ve temayülâtimiz bu suretle terbiye intibah altına alınarak metin ve içtimai bir uzviyet içinde tutulması lâzımdır. Bunlar olmadıkça memleket, zikudret ve muasır cemiyetler arasında hatt-ı hareketini tanzim etmiş bir kül teşkil edecek yerde yekdiğerine karışmamış cüz-ü fertlerden mürekkep bir küme halinde kalmış olur. Millete ve gençlikte vazifeye sadakat hissini canlandırmak, kendisine vatan aşkını ve ateşini sunmak, icabında bu uğurda feda-yı hayat etmek evsafını inkişaf ettirmek en büyük vazifedir. Bunlar ancak bir sistem tahtında bir terbiye programıyla kökleşebilir.

Vatana ve cumhuriyete karşı sadakatsiz, imansız, ihatası dar, sırf maddi düşünceli gençlik bir vatan için tehlikelidir. Bu tehlike o vatan düşmanlarına en büyük cüreti verir. Bizim asırlarca kendi kendine muhafaza edilmiş ve cumhuriyetin feyizleriyle tenmiyeye başlamış çok müsait ve gayet kuvvetli millî bir ruhumuz vardır. Bundan başka pek büyük bir meziyet taşıyan şayan-ı imtisal bir ordumuz vardır. Bu iki unsur her şey için kabil-i istinattır.

Teşkilât, hars ve terakkiyat sahalalarında, vatanımız en güzel esaslar camidir.

Gençlikte, canlandırıcı, ilham verici, asabiyyet ve hassasiyetini tahrik edecek büyük ve millî mefkureyi doğurmak ve bunları mütemadiyen beslemek terbiyecilerimizin mukaddes vazifeleridir. Kuvvetli milletler mefkureli bir gençlikle kaimdir.

Maddiyat perestlik, riyakârlık, uysallık hulasa kölelik ve saltanat devirlerinin çamurları ve pislikleri inkılâp ve cumhuriyet devrinin verdiği hararet ve nur içinde perveriş-yab olan gençlikte tenemmüve imkân bulmamalıdır.

Gençliğe verilecek büyük mefkure; derunî ateşi, vatanperverlik namusunu takviye etmeli ve temeli ruh-u hakikat olan bir seciye yaratmalıdır. Koluna girdiği

arkadaşıyla yüz adımlık yeri sekiz on zikzakla kat eden bir gencin terbiyesi muvazenesizdir.

Biz, Türkleri asırlarca öldürmek isteyen zihniyet ve kuvvetleri ebediyen imha etmek, bizi bir daha hürriyet ve saadetten ayırmayacak olan hakikatler yaratmak için doğmuş bir nesil olduğumuzu daima bilmeliyiz.

İstiklâlini kurtaran milletimiz hakikatleri, ihtiyaçları görerek evvela derhal ve en cezri şekilde mazi ile alâkayı kesmek lâzım geldiğini, ölümlerin dirileri idare ettiği zihniyetle yürüyen her şeyi bilârahim yok etmek icap ettiğini bildi ve kati prensipleriyle hemen inkılâbına başladı.

Türk inkılâbının çok kısa zamanda kat ettiği ilk merhale şudur:

Türk vatanında vustaî zihniyetleri ve tesisatı yıkmak, dini hukuk ve ahkâm ile icra-yı umur ve idame-i hayalı heveskarlar-na terk etmek, hilâfeti lağvederek asırlarca taşıdığımız bu lüzumsuz hamuleden kurtarmak, din işlerini dünya işlerinden ayırıp hürriyet, vicdan ve hakimiyet-i milliyeyi tesis etmek oldu. Muasır devlet ve millet, muasır aile teşkilatıyla kaimdir. Bunun için aile hukuku ve teşkilatı değiştirildi. Son kanun medeni ile nizam-ı aheng-i umumî muasır bir hale kondu. Cumhuriyet idaresi vatanın ekser aksamında ve bilhassa şarkta dinî ve ananevi nüfuz husul bulmuş derebey idareleriyle karşılaştı. Bunlar devlet idaresi ile halk kitlesi arasında her iki tarafı kemiren bir mikrop idi. Halbuki yeni devlet bünyesi üzerinde bu gibi muasır taazzufların yaşamasına imkân yoktu. Cumhuriyet idaresi bunları da yıkarak yerine millî, kanuni, ahlâki taazzuflar kurmaya başladı. İnkılâbımız yalnız bunlarla da kalmadı, inkılâbı mâdâm-el-hayat olacak iktisadî, ticarî, sınaî, zirai yollarda da yürüyor. Bu meyanda en mühimi memleketin her tarafını birbirine emniyet, sürat ve suhuletle bağlayacak olan yol siyasetidir. Yollar, en iyi müdafaa, vahdet, emniyet ve refah vasıtasıdır. Türk inkılâbı kendi kendine mütesarrih bir programla, milliyet ve terbiye sistemi de çizmiştir.

Nazariyatın ve nazariyatçıların geçilemez dedikleri ummanı ve şahikalar biz azimkâr hamlelerle atıyoruz. Şimdiye kadar tazyiklerle, zulüm ve ihmallerle hapsedilmiş, atalete mahkûm bırakılmış olan cevherimiz, kudretimiz, millî enerjimiz cumhuriyetin verdiği küşayişle esaslarını kurmuş ve daima ileri diye haykırıyor ve ilerletiyor.

Görüyoruz ki yeni Türkiye'nin her tarafı, her şeyi değişmiş ve bütün terakki manialarını izale eden yeni esaslar kurulmuştur. Kökleşmesi için bu değişen her şeyi, mütemadiyen izah ve ifhama, ilmin, hakikatin nurlarıyla tenvir edilmeye muhtaçtır. Mazideki tecrübelerle, istikbalde de vatan ve milletin aynı hatalarla malul kalmaması için intibah ile yürümemiz lazımdır. Bundan sonra her birimize düşen mukaddes vazife bu büyük inkılabımız, aziz cumhuriyetimizin muhafazası ve müdafaası için itman etmektir.

Ey gençlerin sahibi olan genç kızlar ve genç erkekler! Ben konferanslarla daha ziyade size faydalı olmak istedim. Vahdet ve iman, azim ve itimadın neler yarattığını birinci konferansından beri beraber konuştuk, beraber tetkik ve tahlil ettik. Birbirimize sarılarak ölünceye kadar aynı ruh ve mana ile yürüyorsunuz, önünüze düşen genç fikirli yaşlıları ve büyük müritleri hürmetle takip ediniz. Muhitinizi sarmak isteyen müfsit ve muğfil fısıltıları hakaretle itiniz. Size bağışlanan bu hür ve pak vatanı ay ve gün kadar parlak kalınız. Ülkemizin bir ufkundan bir ufkuna yıldırım gibi koşun. Türk vatanında yalnız Türklük mefkure ve harsı hakim olacaktır. İstiklâl ve mefkuren en büyük aşkın olacak. Mazinin bin bir seyyiatından kurtarılmış ve her zerresi babalarınızın ve kardeşlerinizin kanıyla sulanmış bu vatanın ve cumhuriyetin size mukaddes bu vedia olduğunu her vakit düşünün. İşte ancak bu suretle vazifemizi yapmış ve yarının sahibi olmağa liyakat kesbetmiş olabilirsiniz.

Maruzatımı bitirirken bizi bu mesut günlere kavuşturan, bize cumhuriyet semasıyla süslenmiş hür ve müstakil bir vatan bahşeden, millet iradesi ilminin en büyük âlimi büyük halaskarımız Gazi Mustafa Kemal'e ve muhterem arkadaşlarına ebedi minnet ve "Türk İstiklâl Mücadelesi" şehitlerine nihayetsiz hürmetler arz eder, cümlemizi şehedamızın huzurunda maneviyetinde bir dakika kuyama davet eylerim"⁴⁸².

---

⁴⁸² İncedayı, a.g.e., s. 220-227.

3- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Araştırmaları Bakımından Önemi

Cevdet Kerim İncedayı, 15 Mart 1927 tarihinde verdiği ilk konferansın Maarif Vekili Necati Bey'in bu teşebbüsünün memleketimizde inkılâp terbiyesi bakımından bir çağır açma niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de bu tür faaliyetlerin ilk örneği olması esere ayrı bir önem katmaktadır. İncedayı ayrıca Türk İstiklâl Savaşı'nın bugünkü nesil için bir “düstur”, yarınki nesil için ise bütün bir ömür “kitab-ı istikamet” olacağını vurgulamıştır⁴⁸³.

Eserlerinin en önemli özelliği daha önce de belirtildiği gibi Millî Mücadele tarihini konu edinen ilk araştırma oluşudur. Verilen bilgiler incelendiğinde günümüz Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi veya İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük adlarıyla bütün eğitim ve öğretim kademelerinde okutulan derslere bir nüve teşkil ettiği anlaşılmaktadır. İlk bakışta günümüzde elde ettiğimiz bilgilerle karşılaştırıldığında fazla bir orijinallik arz etmediği hissi doğsa da bu durum, onun bu alanda yazılan ilk eser olması, günümüze kadar gelen İnkılâp Tarihi kitaplarının nüvesini oluşturmuş olmasındandır.

Konferanslarda dikkat çeken diğer bir husus da hitabet değeridir. Oldukça etkili bir dille kaleme alınan bu konferanslar günümüz Türkçe'sine aktaran Hüsamettin Ünsal'ın da dile getirdiği bu gerçek⁴⁸⁴, halk ve öğrenciler üzerinde oldukça derin bir etki yaptığı şeklinde yorumlanabilir.

İlgili kısımda da görüleceği üzere, yaptığımız karşılaştırmalı değerlendirmede eserde verilen bilgilerin birkaç küçük hata dışında tamamen gerçekçi olduğu görülmektedir. Başta Nutuk olmak üzere diğer Millî Mücadele kaynaklarıyla da paralellik arz etmektedir. Ayrıca eserde kullanılan harita ve krokiler de sunuma oldukça renk katmıştır.

Sonuç olarak Cevdet Kerim İncedayı'nın “Türk Milli Mücahadesi Konferansları” adlı eserinin Türk Millî Mücahadesi Tarihi ve Türkiye'deki tarih eğitim ve öğretimi hakkında yapılacak çalışmalar için temel bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır.

---

⁴⁸³ İncedayı, a.g.e., s. 3-5.

⁴⁸⁴ Cevdet Kerim İncedayı, “Türk Milli Mücahadesi Konferansları”, Yay. Haz., Hüsamettin Ünsal, ATAM Dergisi, C.VIII, Sayı.21, Ankara, 1991, s.183.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, Millî Mücadele ve Cumhuriyet devirlerine tanıklık edenlerin hatıra, tecrübe ve verdikleri bilgiler, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları bakımından oldukça önemlidir. Bu kişilerin kaleme aldığı çeşitli eserler, temel eserler kategorisinde yer alabilirler.

İşte bunlardan biri olan Cevdet Kerim İncedayı 1893 yılında Sinop'ta doğmuştur. İncedayı, 3 Eylül 1911'de Mektebi Harbiye'ye girmiş ve 30 Temmuz 1914'te mülâzım-ı sâni olarak okulu bitirmiştir. Daha sonra harp Akademisine girmiş ve burayı tamamladıktan sonra da Erkan-ı Harp zabiti olmuştur.

Cevdet Kerim İncedayı, İlk kez Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde savaşmıştır. Bu cephede yaverlik ve bölük müfreze kumandanlığı görevlerinde bulunan İncedayı, 14 Aralık 1916'da Mülâzım-ı evvel olmuştur. Otuz dördüncü Kafkas Alay Yaveri iken Muamelât-ı Atiyye Müdüriyeti Umur-ı Ecnebiyye Şubesi mülhaklığında ve İtfaiyye Alay Yaverliği'nde bulunmuştur. 4 Temmuz 1918'de Erkân-ı Harbiye Mektebi giriş sınavını kazanmış ve 1 Mart 1921'de yüzbaşı rütbesine terfi etmiştir.

İncedayı, mütareke başından itibaren İstanbul'da, Anadolu'ya hizmet eden milli cemiyetlerin çalışmaları ile ilgilenmiş daha sonra Sivas'ta Üçüncü Kolordu'da çalışmış ve merkez ordusu mıntikasındaki iç isyanların bastırılmasında hizmeti geçmiştir. II. İnönü ve Sakarya Muharebeleri sırasında Fırka Erkân-ı harbi olarak Garp Cephesinde cereyan eden muharebelere katılmış, Afyon-Dumlupınar Savaşı'ndaki üstün hizmetlerinden dolayı binbaşılığa terfi etmiş ve Sakarya Muharebesi sırasında Erkan-ı Harbiye-i Umumîye Harekât Şubesine atanmıştır. Kısım Şefi olarak sulha kadar bu vazifeyi sürdürmüştür.

Emekliye ayrıldıktan sonra C.H.P. nin 12. mıntika müfettiş muavinliği görevini yapmaya başlayan İncedayı, aynı zamanda Türk Maarif Cemiyeti İstanbul mıntikası temsilcisi olarak bu cemiyetin kuruluşunda ve öğrenci yurtlarının tesisi görevinde uzun

yıllar çalışmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan 1934 yılına kadar İstanbul'da parti başkanlığı ve İstanbul şehir meclisi üyeliği yapmıştır. 1934'te C.H.P.'nin İstanbul il Başkanlığından partinin Genel Yönetim Kurulu üyeliğine tayin edilmiştir.

V. Dönem seçimlerinde Sinop'tan milletvekili seçilen İncedayı, 1934'ten 1950'ye kadar Türkiye Büyük Millet Meclisinde V., VI., VII., VIII. ve IX. dönem Sinop milletvekilliği görevini aralıksız sürdürmüştür. 1940-1941 yıllarında Ulaştırma Bakanlığı, 1946-1947 yılları arasında da Bayındırlık Bakanlığı yaparak birçok faaliyette bulunan Cevdet Kerim İncedayı 31 Mayıs 1951 tarihinde vefat etmiştir.

CHP'nin en aktif siyasetçilerinden biri olarak bilinen İncedayı'nın en önemli yönü ise, Millî Mücadele hakkında yazılan ilk eserin sahibi oluşudur. "Türk İstiklâl Harbi" adını taşıyan bu eser dışında, daha sonra kitaplaştırılan "Türk İstiklâl Mücahadesi Konferansları" da günümüzde hala bütün eğitim ve öğretim kademelerinde okutulan İnkılâp Tarihi derslerine bir nüve teşkil etmiştir. Gerçekten de hem içerik hem de dayandığı temel ilkeler incelendiğinde, Cevdet Kerim'in eserlerinin yazılmış olan İnkılâp Tarihi Ders kitaplarına kaynak oluşturan temel eserlerden oldukları ifade edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

A- KİTAPLAR VE MAKALELER :

Ad›var, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul, 1962.

Ak›ncı, İbrahim Ethem, **Demirci Ak›ncular**, Ankara, 1978.

Akkaya, Ahmet Levent, **Türk İstiklâl Harbi Adlı Eserin Transkiribi**, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Danışman. Yard. Doç. Dr. Kayhan Atik, Kırıkkale 2002.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele** , İstanbul, 1976.

Arıkoğlu, Damar, Hatıralarım, **Millî Mücadelede Çukurova ve Fransız İşgali**, İstanbul, 1961.

Ar›soy, Sunullah, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları**, Ankara, 1982.

Armaoğlu, Fahir, **Siyasi Tarih, 1789-1960**, Ankara, 1980.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1919-1921 tarihleri arasına ait 10 Belge) Ankara, 1982.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe**, Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Ankara, 1962.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Ar›burnu Muharebeleri Raporu**, Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Ankara, 1968.

Atatürk, Kemal, **Nutuk**, C.I-II, İstanbul, 1962.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, Ankara, 1961.

Atay, Falih R›fk›, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, 1955.

Atay, Falih R›fk›, **Zeytindağı**, İstanbul, 1938.

Avc›, Orhan, “Türk Millî Mücadelesi Tarihinde Kuva-i Milliye Devri”, **Askeri Tarih Bülteni**, Y›l.23, Say› 45., Ağustos, 1998.

Ayata, Ayşe Güneş, **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**, Ankara, 1992.

Aybars, Ergun, **İstiklâl Mahkemeleri**, Birinci Basım, Ankara, 1975.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C.I-II, İstanbul, 1968.

- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, C.II., İstanbul, 1993.
- Bayar, Celal, **Ben de Yazdım**, C.I, İstanbul, 1965.
- Bayar, Celal, **Bende Yazdım Millî Mücadeleye Giriş**, C.6, İstanbul,1997.
- Baydur, Mithat, CHP ve Kuruluş Dönemi, **Türk Yurdu**, Cilt:18, Say:134, Ankara, Ekim 1998.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Ankara, 1963.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi**, C.3, Ankara, 1950.
- Belen, Fahri, **Büyük Türk Zaferi**, İstanbul, 1970.
- Belen, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1983.
- Belen Fahri, **20.Yüzyılda Osmanlı Devleti**, İstanbul, 1973.
- Bıyıklıoğlu, Tefvik, **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**, Ankara, 1981.
- Bozkurt, Celal, **Siyaset Tarihimize CHP**, İstanbul (ty).
- Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1955.
- Cemal Paşa, **Hatıralar ve Vesikalar**, İstanbul 1933.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940), I, YKY, İstanbul, 2003.
- Çavdar, Tefvik, **Talat Paşa**, Ankara, 1984.
- Çay, M. Abdulhaluk, “II. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şebekeleri” III (Rum- Pontus ve Mavri Mira Cemiyetleri) **Türk Kültürü**, yıl XX, sayı 227, Ankara, 1982.
- Çaycı, Abdurrahman, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi** (Hayatı ve Eserleri), (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), Ankara, 2002.
- Demiral, Cafer, **Türkiye Cumhuriyetini Yönetenler**, Ankara, 1973.
- Doğanay, Rahmi, **Millî Mücadelede Karadeniz**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.
- Dursunoğlu, Cevat, **Millî Mücadelede Erzurum**, Ankara, 1946.
- Erendil, Muzaffer, **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Ankara, 1999.

Erkal, Şükrü, “**Büyük Taarruz’da Başkumandan Muharebesi**”, Büyük Taarruz 70 nci Yıl Armağanı, Ankara, 1992.

Eroğlu, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara, 1990.

Eroğlu, Hamza, **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul, 1982.

Gologlu, Mahmut, **Anadolu’nun Milli Devleti Pontus**, Ankara, 1973.

Gologlu, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, I. Kitap, Ankara, 1968.

Goloğlu, Mahmut, **Milli Şef Dönemi**, Ankara, 1974.

Gönlübol, Mehmet-Cem Sar, “**1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası**”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara, 1974.

Görgülü, İsmet, **Büyük Taarruz**, Ankara, 1992.

Göyünç, Nejat, “**Lozan Antlaşması Arefesinde Bir Avusturya Diplomatın Düşünceleri**”, Osmanlı Araştırmaları, S. 11, İstanbul, 1981.

Göyünç, Nejat, **Atatürk ve Millî Mücadele**, Konya, 1987.

Günaltay, Şemseddin, **Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiyat Krallıkları**, II. Bölüm, TTK, Ankara, 1951.

Güner, Zekai, **Millî Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu**, Ankara, 1999.

Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi (TBMM- V.Dönem 1935-1939) II.Cilt**, Ankara, 2001.

Gürün, Kamuran, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, İstanbul, 1986.

Halil Paşa, **Bitmeyen Savaş, Halil Paşa'nın Anıları**, Yayına Hazırlayan: Taylan Sorgun, İstanbul, 1972.

Hatipoğlu, Murat, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Ankara, 1988.

Hatipoğlu, Süleyman, **Türk Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri 1915-1921)**, ATAM Yay., Ankara, 1991.

- Işık, Hüseyin, "Anadolu'da Yunan Mezalimi", Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'de kadar), **Üçüncü Askeri Tarih Semineri-Bildiriler**, Ankara, 1986.
- İğdemir, Uluğ, **Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları**, (Günlük Anılar), Ankara, 1973.
- İncedayı Cevdet Kerim, **Türk İstiklâl Harbi (Garb Cephesi)**, Matbaa-i Ebu'z-ziya, İstanbul, 1341.
- İncedayı Cevdet Kerim, **Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları**, İstanbul, 1927.
- Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986 (1971).
- Kara, Nihal, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararlarının Nedeni", *Yapıt*, sayı:46/1-49/4, Ankara, 1983-1985.
- Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul, 1969.
- Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, 1951.
- Karabekir, Kâzım, **Ermeni Dosyası**, İstanbul, 1995.
- Karabekir, Kâzım, **Paşaların Hesaplaşması**, İstanbul, 1995.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C. 5, Ankara, 1983.
- Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, 1999.
- Koçak, Cemil, "Siyasal Tarih 1923-1950", *Türkiye Tarihi* 4, İstanbul, 1997.
- Kurat, Yuluğ Tekin, "Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir'in İşgali Sorunu", **VII.Türk Tarih Kongresi, Ankara, 5-29 Eylül 1970**, (Kongreye Sunulan Bildiriler), C.II, Ankara, 1973.
- Kutay, Cemal, "Kendi Hatıralarıyla Çerkez Ethem Hadisesi", İstanbul, 1955.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara, 1984.
- Mansfield, Peter, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, İstanbul, 1975.
- "Millî Mücadele Döneminde Yunanistan'ın Türkiye Üzerinde Faaliyetleri (Pontus)", *Yayımlayan Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü, B.T.T.D., Sayı 17*, Temmuz 1986.
- Müderrişoğlu, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları**, Ankara, 1974.

“**Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor**”,Yakın Tarihimiz, Cilt 2, Sayı 21, Temmuz 1962.

Okyar, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, (Haz.Cemal Kutay), İstanbul, 1980.

Orhonlu, Cengiz, "**Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcir'in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler**", Belleten, XXXVII/148, Ekim 1973.

Osten, Necmi **2 nci Dünya Savaşı'nın Bilinmeyen Yanları**, İstanbul, 1992.

Öke, M. Kemal, İngiltere'nin **Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.V.C. Noel'in Faaliyetleri 1919**, Ankara, 1988.

Özalp, Kâzım, **Millî Mücadele 1919-1922**, C.I, Ankara, 1998.

Özalp,Yalçın, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin İlk Zaferi**, Ankara, 1984.

Özçelik, İsmail, **Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.

Özel, Sebahattin, **Millî Mücadelede Trabzon**, T.T.K., Ankara, 1991.

Öztoprak, İzzet, “Düzenli Ordunun Kuruluşu”, **II. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**” Ankara, 1985.

Öztürk, Kâzım, **Atatürk'ün T. B. M. M. Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları**, Ankara, 1981.

Pehlivanlı, Hamit, “**Tarihi Perspektif İçinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimiz ve Günümüze Etkileri**”, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası** (Makaleler), Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Arş. Merk.Ankara, 1999.

Sakallı, Bayram, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler**, Ankara, 1988.

Sakallı,Bayram, **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Müdafai Hukuk Cemiyetleri**, İstanbul, 1997.

Sarıay, Yusuf, “**Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası**”, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası** (Makaleler) Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Arş. Merk., Ankara, 1999 .

Savaşında Trabzon'a Yönelik Ermeni Rum Tehdidi", Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler), Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Arş. Merk. Ankara, 1999.

Selek, Sabahaddin, **Millî Mücadele'de Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C.I, İstanbul, 1970.

Selek, Sabahaddin, **Anadolu İhtilali, İstanbul**, 1973 (1976).

Selek, Sabahattin, **Millî Mücadele** , C.II, İstanbul, 1982.

Sertoğlu, Mithat, "**Pontus Meselesine Ait Bazı Vesikalar**", Türk Kültürü, Yıl XX, Sayı 231, Ankara, Temmuz 1982.

Sonyel, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, Ankara, 1973 (1987).

Soysal, İsmail, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1920-1945)**, C.I., TTK., Ankara, 1989.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, C.I, TTK Ankara, 1991.

Soysal, Mehmet, **Türkiye'nin Siyasi Anlaşmaları**, C.I., Ankara, 1983.

Sürmeli,Serpil, **Millî Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri** (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları) Ankara, 1998.

Şimşir, Bilâl, **İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938**, C. I, Ankara, 1973.

Şimşir, Bilâl, **Malta Sürgünleri**, İstanbul, 1976.

Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I-V, İstanbul, 1991 (Ankara 1977).

Tevetoğlu, Fethi, "**İngiliz Muhipleri Cemiyeti**", **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara, 1988.

Toker, Metin, "**Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiyeye Geçiş, 1944-1950**", Bilgi Yayınevi, 1990.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasî Partiler**, İstanbul, 1995.

Türk İstiklâl Harbi, C.VI., (**İç Ayaklanmalar 1919-1921**), Ankara, 1964.

Türk İstiklâl Harbi, III. Cilt, **Doğu Cephesi (1919-1921)** Gnkr.Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1965.

Türk İstiklâl Harbi, **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C.I, Ankara, 1992.

Türkgeldi, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, 1987.

Türkgeldi, Ali Fuat, **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara, 1948.

Türkmen, Zekeriya, “Türk Basınında Çıkan Haberlere Göre İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti’nin Savaş Ortamına Çekme Gayretleri”, **Altın Askeri Tarih Semineri Bildiriler II.**, Gnkur.Bsm., Ankara, 1999.

Yazıcı, Nuri, **Millî Mücadelede Pontus Faaliyetleri (1918-1922)**, Ankara, 1973.

Yerasimos, Stefanos, “**Pontus Meselesi**” (1912-1923) Toplum ve Bilim 43/44, Güz, 1988.

Yıldız, Emine Güler, **Cevdet Kerim İncedayı ve Türk İstiklâl Mücahedesini Konferanslar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, (Danışman. Nejat Göyünç), Konya, 1987.

B- GAZETE VE DERGİLER :

Akşam Gazetesi, 29 Mayıs 1951.

Akşam Gazetesi, 4 Eylül 1941.

Aktar, Yücel, “Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesi”, **Silah Kuvvetler Dergisi**, Mayıs, 1988.

Aşgın, Sabit, “Türkiye’de Çok Partili Demokratik Hayata Geçiş”, **Yeni Türkiye Dergisi**, sayı:44, İstanbul, 2002.

Cumhuriyet Gazetesi, 17 Birincikânun 1940.

Cumhuriyet Gazetesi, 27 İlk teşrin 1941.

Çukurova, Bülent, "Kurtuluş Savaşında İstanbul Gizli Grupları" **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, II/5, Mart 1986.

Deniz Mecmuası **Fevkalade Nüshası**, Sa.362, Deniz Matbaası, İstanbul, 1941.

Özkaya, Yücel, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c.IV, sayı.10, Kasım 1987.

Özkaya, Yücel, “İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul’dan Ankara’ya Kaçış Olayı”, **Atatürk Araştırmaları Dergisi**, C.V, Sayı: 13, Kasım 1988.

Kollu, Atilla, “Büyük Zafer (Öncesi ve Sonrası İle)”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, C.VIII, Sayı: 24., (Temmuz 1992’den ayrı basım).

Milliyet Gazetesi, 29 Mayıs 1951.

Son Posta Gazetesi, 17 Haziran 1950.

“T.B.M.M Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği”, 1935.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, C.II, Ankara, 1980.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. XV, Ankara, 1949.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XV, Ankara, 1937.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XVIII, Ankara, 1937.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XXVI, Ankara, 1938.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XII, Ankara, 1958.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XV, Ankara, 1940.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XVII, Ankara, 1941.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.XVIII, Ankara, 1941.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. III, Ankara, 1946.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. VI, Ankara, 1947.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. IV, Ankara, 1947.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. V, Ankara, 1947.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. X, Ankara, 1948.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. XII, Ankara, 1948.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. III, Ankara, 1948.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. I, Ankara, 1950.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. XV, Ankara, 1949.

İncedayı, Cevdet Kerim, “Türk İstiklal Mücahedesi Konferanslar›”, Yayına Haz.
Hüsamettin Ünsal, **ATAM Dergisi**, Ankara, 1991.

EKLER

- 1- TBMM Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği.
- 2- Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak.
- 3- Türk İstiklâl Harbi Kitabının Orjinalinin İlk Sayfası.
- 4- Türk İstiklâl Mücahadesi Konferanslar› Kitabının Orjinalinin İlk Sayfası.
- 5- Cumhuriyet Gazetesi (İncedayı'nın Liman Memurlarına Hitabeti).
- 6- Cumhuriyet Gazetesi (Türkiye İle Avrupa Arasındaki Mülakat).
- 7- Cumhuriyet Gazetesi (Türkiye İle Avrupa Arasındaki Mülakat).
- 8- Akşam Gazetesi (Hava Seferleri İle İlgili Beyanatı).
- 9- Cumhuriyet Gazetesi (Refah Vapurunda Şehit Olan Denizciler).
- 10- Cumhuriyet Gazetesi (Refah Vapurunda Şehit Olan Denizciler).
- 11- Cumhuriyet Gazetesi (Münekalat Bakanlığından İstifası).
- 12- Son Posta Gazetesi (Türkçe Ezan Meselesi).
- 13- Son Posta Gazetesi (Türkçe Ezan Meselesi).
- 14- Cumhuriyet Gazetesi (Vefat Haberi).
- 15- Akşam Gazetesi (Vefat Haberi).
- 16- Milliyet Gazetesi (Vefat Haberi).

T. B. M. M. ĀZASININ
TERCÜMEHAL KĀGIDI ÖRNEĞİ

965*

Adı ve Soyadı	Cevdet Acrim. İncedayı	İlmî rütbesi	
Babasının ve Anasının adı	Abdulkerim Ayge	Mesleki ve işi-gücü	C.M.F.Genel yönetim üyesi
Doğum yeri ve tarihi	Sarıb 1893 binsekizyüzdoksan üç	Yedek Subay ise Subesi ve Sicil	
Tahsili	Harbiye ve Harp akademisi mezunu	Evlilik durumu, kaç çocuğu bulunduğu	Beğardır.
Bildiği diller	Fransızca	Seçimden evvelki iş durumu	C.M.F.Genel yönetim kurulu üyesi
İhtisası	Askerlik ve Harp ve belediye işlerinde çalışmıştır.	Memur olup olmadığı	
Eserleri	1-Türk İstiklâl Harbi 2- " " mücadelesi	Memur olduğu tarih	Siyah Konferansları

1913 te harbiye mektebinden mülazım sani olarak çıkış. sonrad Harp akademisine girmiş ve orayı da tamamlayarak erkânıharp zabiti olmuştur. Büyük harpte Kafkas cephesinde yaverlikte, bölük müfreze komandanlıklarında bulunmuştur. Mütareke başında İstanbulda Anadoluya hizmet eden milli teşekkül ve teşebbüslerle ilgilenmiş, istiklâl harbi bîdâyetinde Sivasta üçüncü kolorduda çalışmış ve merkez ordusu min-tikasındaki iç isyanların bastırılmasında ve kolordunun tanzim ve takviyesinde hizmetleri olmuştur. İkinci İnönü ile Sakarya muharebesi arasında yedinci fırka erkânıharbi olarak garp cephesinde cereyan eden muharebelere iştirak etmiş ve Sakarya muharebesi esnasında Erkânıharbiye umumîye hareket şubesine alınmış ve garp cephesi kısı şefi olarak sulha kadar bu vazifeyi yapmıştır. Sulhtan sonra yine erkânıharbiye umumîye mustakil Hava şubesi şefliğinde bulunmuş 1. Eylül. 1927 de harp malûlî olarak Erkânıharp binbaşılığında tekâüd olmuştur. Harp ve İstiklâl harbi madalyesi vardır. Tekâüd olduktan sonra C.M.F. 12 Mıntaka müfettiş müvini olmuştur. Aynı zamanda Türk meclis cemiyeti İstanbul Mıntakası müvessili olarak bu cemiyetin kurulduğunda ve talabe yurtkari tesisinde senelerce uğraşmış ve serbest fırkanın teşekkülünden 1934 tarihine kadar İstanbulda Parti başkanlığı ve çehiz meclisi azalığına yapmıştır. 1934 partinin İstambul Başkanlığından partinin umumî idare heyeti azalığına tayin edil ve elyevn bu vazifedir. Ve son seçimde Sinob sayılavı olmuştur.

15/6/935

İncedayı

Aslı gibidir.
13.12.1956

N.Y.

**Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
T U T A N A K**

Örnek No. 1 VI
Mad. 66-8 117/son. FK

S İ N O P İLİ

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya San'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçimlerinin Sayısı	Oyların kullanılma- rın sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Cevdet kerim İncedayı	1309 SİNOP	sinop Millet vekili	56801	elli beş bin dokuz yüz bir	96866	88677	Olmasıştır	

Milletvekili seçimi kanunu gereğince ilimizde yapılan seçim sonunda **ELİ BEĞ BİN DOKUZ YÜZ BİR** ile **S İ N O P** İlimiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak karardımız karardan kendisine verildi. **16 / 5 / 95**

Başkan
Miri Erönlü

Üye
Şerafettin elli altı

Üye
Ömer Konukcu

Üye
Refik ulukan

Üye
halit levent

Üye
Hakkı Şen

Üye
Ziyan Sönmez

Üye
Tahir Özberk

Üye
Habip Bahadır

Üye
Cevdet dincer

Üye
İhsan Güneş

N.O.T. Başkan ve üyelerin imza edebilecekleri yerlerin başına ayrı ayrı adlarıyla soyadları yazılacaktır.

Kararın 14.VII.1950 tarihli 23 üncü birleşiminde oncaştır.

Doğuş Marlıbaşı - Ankara

ارکان حربیہ عمومیہ تعلیم و تربیہ دائرہ سنجہ نشر اولو تمسدر

تورک استقلال عربی

[غریب جہہ سی]

طک
۲۲۷ - ۲۵۰

محرری
ارکان حربیہ بیکباشینی
سنوبلی

جودت کریم
Incedayy

1542/26

متن خارجندہ ۳۰ فروکی وارد

استانبول

مطبعہ ابو الضیاء

۱۳۴۱

25

16326918

سازمان فرهنگ و امور اجتماعی
مجلس شورای اسلامی
۱۳۰۲ (۱۹۷۷)
مجلس شورای اسلامی

خلق قونفرانسلی

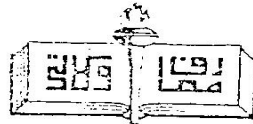
Yaratma qonunlari haqqida tanqid va takliflar konfransiyasi

تورک استقبول مجامده سی قونفرانسلی

چورت کریم

تورک

۱۹۲۷ سنه سی، آتقره تورک اوجاغنده ، استانبول دارالقنون قونفرانس
سالوننده و آتقره معلملر قورصنده ویرلشدر .

Dadalet Press
1922

استانبول — دولت مطبعه سی

۱۹۲۷

ruz?

olunda ki ocukları

ouk, on altı su-
hıy Ortaköyle
ki taddeden geç-
selerinde Galata-
kısımlı, Gazî Os-
Kabatay Hisseli
okteb daha yar-
in ekserisi tabii
la boyalıyor. Ni-
iptan her tarafı
nvyadan başka
lmadığı için ite-
n bazan her ten-
zrebelerine göre
e basamaklara
alkışıyorlar. Ev-
ler tramvayın ö-
sfa, bir obür ta-
ı oynamaya na-
bir manzara ki
anlarını her da-
yürekleri ağzıla-

teblin çıkış za-
birer muallim
saca nezaret et-
eklerle yaya gi-
k yapmalarını
ün vukuz gele-
babalarının yü-
salarına mâni ola-

ostanesi
ali büyük posta
evince saat on
Ankara postası
bir buçuk saat
üç buçukta ka-
yüden bir çok
akşam kalkan

zalkın Ankara
çek postasının
den saat on al-
dındır. Lâkin
İkpostaneye ge-
ueuk saat evvel
cmeti anlaşla-

Ankara ya on
akımların Be-
ez postanesine
tmesi biraz faz-
z mu?

ruyoruz?

MAARİFTE

batıl elbise

recek
talebelerinin hob-
günlerini me-
i sonra bütün
da da teftişler

hve isteniyor
itelif yerlerden
dar makamlara
kabve istenmek-
ler birlikler u-
dirlmiştir.

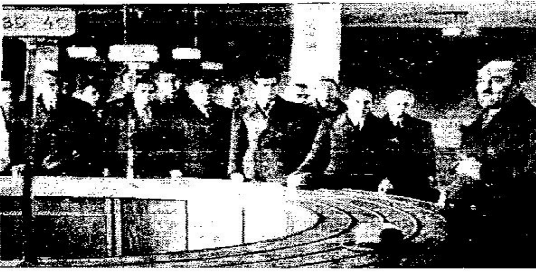
katından öldü
a İnşaatında ça-
ı brisi, binanın
en muvazenesini
ten aşığına yu-
kut neticesinde

tohumluk
smizleniyor
— Bu sene köy-
şeyilur. Ziraat
lîği makinele-
nis ve ilaçlan-

Şehir ve Memleket Haberleri
Münakalât Vekilinin tetkikleri
Cevdet Kerim İncedayı, dün
Liman memurlarına
mühim bir hitabede bulundu

«Mesai saatinin sonunu saat elde beklemek tenbel insanların harcıdır, mesai saati yok iş var»

Bvvelki gün şehrimize gelen Münakalât Vekili Cevdet Kerim İncedayı, dün sabahın ilk saatlerinde liman memurlarına hitabede bulunmuş ve hitabesinde «Mesai saatinin sonunu saat elde beklemek tenbel insanların harcıdır, mesai saati yok iş var» dedi.

Münakalât Vekili, yeni Yolcu salonunda memurlara hitabede bulunuyor

«Mesai saatinin sonunu saat elde beklemek tenbel insanların harcıdır, mesai saati yok iş var» dedi. «Mesai saatinin sonunu saat elde beklemek tenbel insanların harcıdır, mesai saati yok iş var» dedi.

tusadıyatma iras ettigi zararıları teba-
rüz ettirdikten sonra münakale işle-
rinde geri kaldığımız ve bunu telafi
etmek mecburiyetinde bulunduğum-
uzunuzu gör öfline koymuştur.

makta olan vine, diğer ambarlar ve
eski yolcu salonu ile Tophane ambar-
ları kaldırılmış ve motorle Kuruçeş-
meve gidilmiştir.

MÜTEFERİK

Asker ailelerine yardım

Belediye tahall ve tahakkuk me-
murları asker ailelerine yardım için
bu vergi ile mükellefler olanların ta-
hakkukuna devam etmektedir. Şim-
diye kadar 700.000 lira tahakkuk et-
tirilmiştir. Bunun 350.000 lirası E-
minövi kazası dahilindedir.

84 haylaz talebe yakalandı

Mekteplerine gitmiyerek kahve-
lerde oyun oynayan 84 talebe polis
ve memur müfettişleri tarafından
yakalanmıştır. Bunlara imzabat me-
clisleri tarafından üçer gün tard ka-
rarı verilmiştir.

Millî Korunma Kanununa muhalefet

Yenişehirde yemisiği Tanos ve Manto
hakklarında, satış fişlerinde ihtikâr ya-
parak millî korunma kanununa muhalif
hareket ettikleri iddiasile tahkikata
başlanmıştır.

Tramvaydan atlayanlar

İstanbul ve Beyoğlu cihetlerinde ev-
velki gün yspilan tramvay kontrolle-
rında 38 yolunun tramvaydan atladık-
ları görülmüştür. Bunlar vakalanmış ve

Fiat Murakabe Komisyonunda

İcra salâhiyeti tamamen murakabe teşkilâtına verildi

Fiat murakabe komisyonu dün Vali
Muavini Ahmed Kınıkın başkanlığında
bir toplantı yapmış, toplantıda fiat mu-
rakabe teşkilâtının yeni organizasyonu
ile meşgul olan Ticaret Vekâleti Baş-
müfettişi Lütfî Aral da bulunmuştur.

Komisyonun evvelâ Ticaret Vekâle-
tinin bu husustaki temini olmuştur ve
icral salâhiyeti tamamen murakabe teş-
kilâtına veren bu taminden sonra Baş-
müfettiş izahat vermiştir.

Komisyon, bu arada birkaç ihtikâr
hâdisesini tetkik emiş ise de kat'î ka-
zama vermemiş bundan sonra dikiz
makaralarına âzmi satış fişini konul-
masına karar vermiştir.

Komisyon içtimamî müteakib Başmü-
fettiş Lütfî Aral yeni vaziyet hakkında
izahat ederek demiştir ki:

— Ticaret Vekâleti tarafından İcra-

İKTİSAD

Et fiyatları

Belediyenin yaptırdığı bir tetkike
göre Beyoğlu Bahçepazarında dağış
70, Kuvvet 75, kuzu 50, karaman 55,
İstanbul Bahçepazarında dağış 60,
Hıvrek 70, kuzu 85, karaman 50 ku-
rusa satılmaktadır. Bu satış ile mez-
baha satışı arasındaki fark tetkik e-
dilmektedir. Eger belediye İktisad
müdürlüğü fiatta fark görürse satış
fiatlarının tahdidine cidecektir.

Buğday fiati

Kırmacılarla değimencilerin buğ-
day maliyet fiatları tetkik edilme-
ktedir. Bu tetkikat neticesinde bir
hafta sonra ekineğin on para ucuz-
latılması muhtemeldir.

Dümkü ihracat

Dün sehrimden 125.000 liralık İhra-
cat yapılmıştır. Bu ihraçat meyvanında
büyük bir kaç parti İtik ve yapışık da
vardır.

İzletilerine devam edecekler ve yarıdan
bitir emrine verilmek üzere kontrolör-
ler tayin olmuştur. İstanbula yeniden
20 - 30 kontrolör verilecektir. Bu kon-
trolörler devamlı şekilde fiatları mu-
rakabe edecekler ve İtikâr hâdisela-
rını meydana çıkartacaklardır. Yalnız
İtikâtları için bir müddet Ticaret

HEM NALINA MIHINA

İngilizlerin kabahatli

Sinyor Gayda'yı tanırız, değil mi? O, faşist İtalyanın yararsız gazetesi olan Giornale d'Italia'nın gene ve atesli başmu- harriridir. İtalyan, bu harbe girmesini istiyenlerin ön safında gelir. Stefanı aşması için bu gazetesini, garb çöftünde muharebe hakkında yazdığı yazıyı bil- dirdi. Bunu elbette okumuyunuzdur; fakat bir defa daha okunmaz, pek zevkli olur:

« Garb çöftünde muharebe olan devam etmektedir. Bunun neticesini tahmin etmek müşküldür. İngilizler de bu hare- kâta büyük kuvvetler ve büyük vesâ- lile giriştiklerini itiraf ediyorlar. Ge- neral Wilson, gölde hararetmek için hu- zureler, Avusturyalı, Yeni Zelandalı, Hindî askerlerle en güzide İngiliz kata- sı kullanmakta olduğunu itiraf etme- ktedir.

Düğüman tazyikına yalnız başına mukavemet etmek mecburiyetinde ka- lan İtalyaya karşı, dünyanın en muaz- zam imparatorluğunun bütün kuvvet- leri harekete geçmiş bulunmaktadı- r. Keyfiyet İtalyanın herşeyden önce o- yununda rolün ehemmiyetini gösterir.

İngilterenin garb çöftünde çok teh- likeli bir oyun oynadığı barizdir. İn- giltere bu muharebede zengünlüğünün kendisine bahşettiği hütnün vasıtasıyla kullanmaktadır.

Buna mukabil, İtalya, fakir bir mil- letin malik olduğu vasıtalarla harbet- mektedir. Fakat İtalyanın başka zeng- ünlüğü vardır ki o da askerlerinin ce- sarret, müayyazının sekan ve millet- nin ruhudur. İki tarafın her vasıta- ları arasındaki tezad, İtalya aleyhine İngiltere hegemonyasına haksızlığını tebariz ettirir.

Bu harbin serçevesine giren hâdisel- ler arasında İtalyanların göstermiş oldukları kabarmanca gayretler herke- se malumdur. Fakat bu hâdiseler bütün harbi ifade etmez. İngiltere Akdenizde dâimisi olduğu müşküllükten kurtulma- sa çalıyorsa da buna muvafak ola- mayacaktır. İki zamanlarda tezâdürlük tahminler yapmış olan İngiliz mübaşir- leri, çok İhtiyatlı askerî tahminlere riçu emislerdir.»

Gazete yazısını şöyle bitirmektedir: «Çok harbi henüz başlanmadır. Bu- nun neticesi ancak birkaç hafta ve belki de birkaç ay sonra malûm ola- bilir.»

Bu düşünüş tarzı hoş değil mi? Sa- nırsınız ki 1939 Eylülünden 1940 hazi- ranına kadar düşünüşümüzün ve işte hazırlanıldıkça sonra, bütün ulaşı- ma tetkiklerini reddederek kendi arzu- yu vicdanısı ile harb ilan eden İtalya değil de İngilteredir. Saniirsiniz ki Sin- yor Gayda, İngilterenin «sanki bir cü- rret imiş gibi İtiraf ettiği ehemmiyetli tebariz ettirdiği muazam kuvvetlerini sindir haber almıştır.

Muharirre göre, İngiltere zengin, İta- lya fakirdir; İngiltere kuvvetli, İtalya zayıftır. Saniirsiniz ki bunlar 10 haziran 1940 tarihinde bütün hakikatler değil de, yeni keşfedilmiş esrarıdır. Bizim gibi, İtalyana iyiliğini isteyen muharirler bunu kaç defa yazdılar: İtalyan donan- ması Akdeniz hakimiyetini İngilterenin elinden alamaz; demiz hakimiyeti olma- yınca da denizası harblerde muvafak- kıyet hâdimalı olmaz, dediler.

Saniirsiniz ki bu hadiselerden ruğnen, İtalyan için ediyannın en muazzam impa- ratorluğise devişmiş kekkakın, na- mosu borusu bir zaruret, yurd müdafası için yapılmış bir mecburiyettir.

Fakat, Sinyor Gayda'ya hak veriyor- uzun: Kabahat İngiltere'dir! Çünkü donanmalarına denize hâkim olarak İta- lyanın Libya ile muvazanası kemisler; muazzam imparatorluklarından Mi- sira Avusturyalı, Yeni Zelandalı Hindî

Dayı Allah Hazinliği

vakkat
tır

İrad' ederken
her zamankinden
rek bayram teza-
rinin açış celsinil
edil muhabirler de
suluhiyorlar. Bay-
danında yapılabcek
or, gençlik ve halk
ife 3. sütun 4 te)

İNDE

**Ciano
onuşturdu?**
vietleri za-
harbe
lecekler,,

Kont Ciano'nun
n Giornale d'Italia
Gayda diyor ki:
a aramızdaki mesai
zahiri askeri vazie-
stmekte olduğu bir
oyvetlerin tamamile
oklamıştır. Bu ile-
az çok doğrudan
n memleketler üze-
mekten hali kalim-

Avrupada bütün
igine dayanan yeni
hife 3. sütun 3 te)

Moskova 27 (a.a.) — Vindivostoktan
Tass ajansına bildiriliyor:
23 ilkteğin günü Cuzakın hudud 30-
yünden biraz uzakta Japon askerlerin-
den mürrekkeb bir müfrezesi hududu
geçmiş. Bolcha - Tchertova tepesinde
vazife gören onbaşı Arvikine kumanda-
ındaki Sovyet hudud muhafızlarına ta-
arruz etmiştir. Japonların maksadı hiç
şüphesiz hudud muhafızlarımızı yakala-
mak ve Japon topraklarına götürmekti.
Musademe neticesinde her iki taraftan
da yaralanmalar olmuştur. Japonlar-
kenel yaralılarını götürmüşlerdir.
Japonya asker başlıkları ve mevzeli har-
tuşları topraklarımızda kalmıştır.
(Arkası sahife 3, sütun 6 da)

**Hull'e göre
Amerika hakiki
bir harbe girmek
niyetinde değil!**
"Almanya bize harb
ilân etmedikçe harbe
sürüklenmeyeceğiz,,

Amerikan Hariciye Nazarı Cordell Hull
Vaşington 27 (a.a.) — Aynı mesai
hariciye emsâmerinin bitirilmiş kumu-
nunun tadiline dair geçen hafta akadide-
ler toplantıları esnasında Hariciye Na-
(Arkası sahife 3, sütun 6 da)

**Sovyet harb
tebliği**

**Stalino
şehrini
tahlîye ettik**

**Ruslar Uzaksarktaki
kuvvetlerinin yarısı-
nı Avrupaya getirdi**

**Moskova kumandanı,
askerlere bir adım geri
çekilmemek emrini verdi**

Moskova 27 (a.a.) — Sovyetlerin ge-
ceyarısı tebliği:
26 ilkteğin günü ketaatımız, Mojalak,
Malyararakovsk, Harkof ve Tagonog
ilâkâmetlerinde harbetmişlerdir. Garb
cephesinin muhtelif kesimlerinde Al-
manlar, mevzelerimize karşı bir sürü
şiddetli taarruzlarda bulunmuşlardır.
Bütün bu taarruzlar, püskürtülmüş ve
düşman ağır zayıfla uğramıştır.
Günlerce devan eden ve Almanların
50 bin maktul ve mesruh vermelerial
ve 170 ten fazla top ve takriben askeri
malzeme yüklü 1200 kamyon kaybet-
melerini ilâce syilyen muharebeleden
sonra kitatımız, Stalino şehrini tahlî-
ye etmişlerdir.

Evvelce alınan malûmata göre 23 il-
teğin tarihinde 27 Alman tayyaresi tah-
rib edilmiştir. Bizim zayıflamız, 17 tay-
yareden ibarettir.

«Bir adım geri çekilmemeniz
lâzımdır»

Lonra 27 (a.a.) — Moskova radyo-
nu, Moskovanın şimal batısında, Nara-
nâri boyunca cereyan eden muharebe-
ler hakkında diyor ki:
Merkez cephesinde çarpışan askerlere
hitab eden yeni bir günlük emirde şöyle
deniliyor:

«Bir adım geri çekilmemeniz lâzımdır.
Fasitleri bu noktada durdurarak lâz-
ımdır.»

Radyo «S» şehri önünde cereyan eden
şiddetli muharebeleri de tasvir etmiş
ve düşmanın baroda, bir gödik cermak
için yaptığı bütün teşebbüslerin durdu-
ruk olduğunu ve bir düşman piyade tabu-
runun son nefesine kadar imha edildi-
ğini söylemiştir.

**Ruslar Uzaksarktan Avrupaya
kuvvet getiriyor**

Domei ajansına göre, Ruslar Uzak-
(Arkası sahife 3, sütun 3 te)

Karanfilli

Kadın

**Meşhur İngiliz edibi
A. J. Cronin'in
en güzel romanı**

**Bugün 3 üncü
sahifemizde
bulacaksınız**

Cumhuriyetin 18 inci yıldönümü bay-
ramı, bu gün öğleden sonra, saat 12.50 de
Başvekil İzzet Saydamın radyoda söy-
leyeceği bir hitaba ile açılacaktır. İki
gündenberi, şehrimizin ana caddeleri
taklar ve bayraklarla süslenmektedir.
Bu gecedan itibaren her taraf tenvir
edilecektir. Cumhuriyet Halk Partisi ta-
rafından, nutuk söyleyecek vatandaşlar
için fuzurlanan halk kürsülerinin ku-
vullması bitmiş ve nutuk söyleyecek ha-
ttılar tesbit edilmiştir. 18 inci yıl bay-
ramının çok canlı ve hareketli geçeceği
anlaşılmaktadır. Geçid resmine, geçen
senekinden daha fazla askeri kut'a iş-
tirak edecektir.

Şehrimize bulunan kız ve erkek il-
selerile Muallim mektebi, san'at mek-
tepleri ve bir kısım orta mekteb tale-
hesinin iştirakile dün öğleden sonra
Taksim meydanında prova mahiyetinde
muvaffakiyetli bir geçid yapılmıştır.
(Arkası sahife 3, sütun 6 te)

Rus zayıfları

Şimdiye kadar

**260 tümen
imha edildi**

**Sovyet orduları en
güzide kıt'alarından
6 milyon kişi kaybetti**

Berlin 27 (a.a.) — Sarkta cereyan
eden muharebenin aşkısı tazyiye et-
liğine dair Alman Matbuat Bakanı Dr.
Dietrich tarafından Berlinde matbunt
mümesillerine yapılan beyanat, Alman
hükümet merkezinin askeri mahkûlünde
yeniden ehemmiyetle tebarüz ettil-
rilmektedir.

Amerikan ve İngiliz ekspedileri tara-
fından Sovyet ordusunun 300 tünden
mürrekkeb olduğuna dair yürütülen tah-
minler doğru ise, şimdiye kadar Sov-
yetlerin 260 tünden imha edildiğine gö-
re, halen Almanlara karşı çıkarılabile-
(Arkası sahife 3, sütun 6 te)

**Alman harb
tebliği**

**Moskova
cephesine
kar yağıyor**

**Fena havaya rağ-
men Almanların müt
hiş tazyiki durmadı**

**Genub cephesindeki
Rus kıt'alarının vazî-
yeli çok vahim**

Berlin 27 (a.a.) — Alman orduları
başkumandanlığının tebliği:
Daguda, fena havaya rağmen taarruz
hareketleri yeni terakkiler kaydetmiştir.
Donetz havzasında, düşmanın ilerle-
memizi yavaşlatmak için yaptığı mu-
habil hücumlar, Halyan kıt'aları saye-
sinde alın kalmıştır. Düşman ağır ke-
yiblarla geri utulmuş, yüzlerce esir müt-
tefiklerimizin eline geçmiştir.
Moskova cephesine mütemadiyen
kar yağıyor

Bern 27 (a.a.) — D.N.B.: «Exchange
Telegraph» gazetesi, Moskova cephesi-
ne dair neşrettiği bir yazıda bilhassa
şöyle demektedir:
«Moskova bölgesinde yolları tanklar
ilem getiren bir hale getiren ve mü-
temadiyen yağın yağmura ve karla ka-
rışık yağmura rağmen, Sovyet hükû-
met merkezinin harîel müdafalarına
karşı Alman tezyikünde bir gevşeklik
görülmektedir.»

Cenub cephesinin bazı kesimlerinde
bitirilen Sovyet kıt'aları için vaziyet he-
nüz pek tehlikelidir. Donetz havzasında
harb vaziyeti hakkında alınan haberler
geniş ve vahim mahiyetini muhafaza et-
mektedirler.»

(Arkası sahife 3, sütun 2 de)

**Türkiye ile Avrupa
arasında münakalât**

**Münakalât Vekili, şimendifer seferlerinin
şubat iptidasında başlayacağını söyledi**

Cevdet Kerim İnceoğlu bir muhabirimizle görüşüyor
(Arkası 3 üncü sahifede)

bet bekleyen Japon ve Rus askerleri

Münakalât Vekilinin gazetemize beyanâtı

**Şirketi Hayriye Devlete geçecek — Avrupa hat-
larile muvazala teminine çalışıyor — Hava
seferleri teğrinde tatil edilecek**

Bir müddettemberi şehrımızde bulunmakta olan Münakalât Vekili B. Cevdet Kerem İncedayı, şehrımızdeki tedkiklerini bitirerek dün sabah saat 8 de tayyare ile Anıyaya dönmüştür. B. Cevdet Kerem İncedayı, kendisiyle gürbân bir muharririyatına, İstanbuldaki tedkikleri hakkında şunları söylemiştir:

«Barada kaldığım bir hafta zarfında Vekâlete ait bütün müesseselerin mevcut işleri, bu meyanda da Limas işletmeleri umum müdürlüğünün atıyın çıkacak teşkilât kanununa esas olacak kadro işle de meşgul oldum.

Devlet Denizyolları İdaresi teşkilâtına son birkaç ay içinde Haliç işletmesi ile Sorvete geçiş de ilâve edilmiştir. İdare şimdi bunların tanzim ve islahı ile meşgul olmaktadır. Şirketi Hayriyeyi de, devletin kurulmuş, İleriye doğru giden bir Denizyolları teşkilâtına mevud olduğuna göre, bu inşaatı ed, bir el altında toplamak bizim için esastır. Fakat henüz bu satma adına işinin hasrılığına bağlanmış değildir.

Avrupa hatlarile muvazala

Avrupa hatlarile muvazala temini için faaliyet sürdürmektedir. Yapılacak tamirat ve diğer işlemler hakkında son vasıfıyı görmek üzere Almanya'dan bir heyet gelmiştir. Bu heyetle yapılacak müzakerelerine neticelene göre faaliyete devam edilecektir.

B. Cevdet Kerem İncedayı

Hava seferleri

İstanbul - Ankara - Adana arasında yapılmakta olan hava seferleri teğrinde tatil edilecek ve gelecek sene muayyen vaktinde tekrar başlayacaktır. Hava yolculuğuna mesaleketiminde zevkâlâde rahat görülmektedir. Benim de hava yolculuğunu teretih etmemliğime en birinci sebep, hem vaktinden tasarruf, hem de, iki saat olsun, tamamen rahat ve esnede bir seyahat yapabilmektir.

(4 Eylül 1941, Akşam Gazetesinden)

mhuriyet

ETANEUL — CAĞALOĞLU

Telegraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No 246
Telefon: Başmuharrir: 22366. Tahrir heyeti: 24298. İdare ve Matbaa kısmı: 24299 - 24290

Salı 8 Temmuz 1941

TURHAN TAN'ın
TARİHİ ROMANLARI:
Safiye Sultan Kr. 125
Devrilen Kazan » 125
Hind Denizlerin-
de Türkler » 100
KANAAT KİTAPEVİ

da
ansız

tesisatı da
sto etti

unan 280 kişiden 260 i
kat bunlardan 5 i ol-
kaldırılmıştır. Tayya-
limanı tesisatında bazı
ayıp olmamıştır.
uku bulan bu hâdisen-
deste etmiştir.

et harb
blığı

relerde
şiddetli
rebeler

ere Alman
arzu
n kaldı

ada hücumu
lman kıt'aları
lerine kadar
üşkürtüldü

a.) — Sovyet istihbarat
u bu sabah ilk saatler-
vyet tebliği:
ü, motorlu cüzütamlar
ebe Ostrov, Lepel ve
nsk bölgelerinde büyük
um etmiştir.
nde, düşmana karşı ya-
nukabil hücumlar dü-
t verdirmişti.
ü, motorlu cüzütamlar
eline bölgesinde çok şid-
ereyan etmiştir. Ögle-
hücumlarına maruz ka-
terli kıt'aları, tedafül
te mecbur bırakılmıştır.
inde, kıt'alarımız, düş-
zilitamlarına karşı taar-
ğleden sonra bu bölge-
smalar cereyan etmiştir.

Alman harb
tebliği

Stalin hattı
birçok yerinden
delindi

Sovyet orduları
geri çekilmeğe
çalışıyorlar

Çernoviç alındı, Le-
ningrada 147 kilo-
metre kaldı, Ruslar
ihtiyatlarını cephe-
ye sürdüler

Berlin 7 (a.a.) — Alman orduları baş-
kumandanlığının tebliği:
Besarabyada Alman ve Rumen kıt'a-
ları düşmanın mukabil taarruzlarını tar-
detikten sonra ilerlemeğe devam etmek-
tedirler.

Bukovina muntakasında Rumen kıt'a-
ları ve bu muntakanın şimali garbistinde
Macar kıt'aları Dinyester nehrininin yu-
kari mecrasına varmışlardır. Çernoviç
işgal edilmiştir.

Galiçyada Sereth'in ilerisindeki cep-
hede düşmanın takibine devam edilmek-
tedir. Pripet bataklıklarının şimalinde
Alman ordusunun birlikleri ilerlemeğe,
Dinyeper ve Dvina'nın yukari mecrası
istikametinde uzanan cepheye çarpış-
maktadır.

Alman - Finlandiya kıt'alarının hare-
kâtı plân mucibince devam etmektedir.

Alman tayyareleri pazar günü düş-
manın bir çok tanklarını, zırhlı kamyon-
larını imha etmişler, Sovyet bataryala-
rını işe yaramayacak bir hale getirmiş-
ler, bir çok trenleri, yolları, cephe de-
polarını tahrib etmişlerdir.

Bundan başka Ukraynada hâzır eden
kıt'alara ve düşmanın müstahkem mev-
zilerine karşı da hava taarruzları ya-
pılmıştır.

Diğer birlikler Smolensk muntakasında
ve Telpur gölünün garbinda düşman
kıt'alarını bombardıman etmişlerdir.

Bombardıman tayyareleriyle pike bom-
bardıman tayyareleri Finlandiya - Sov-
yet hududu civarında Balıklar yarım-
adasında kara ordusunun ilerlemesine
yardım etmişler ve muhtelif çapta bom-
balarla düşmanın müstahkem mevzile-
rini dövmüşlerdir.

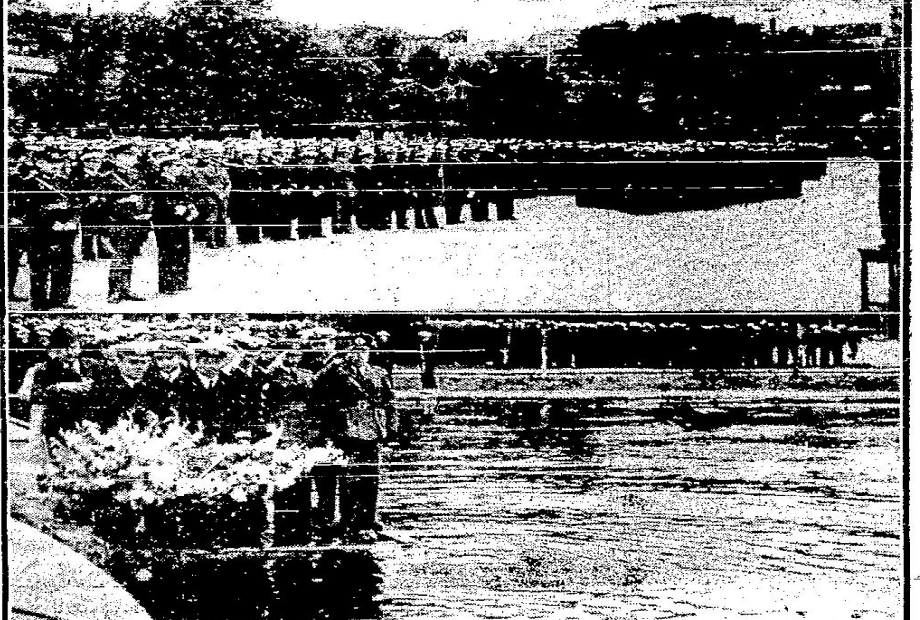
Dün Sovyetler 204 tayyare kaybetmiş-
lerdir. Bunlardan yüz altısı hava muha-
rebeleri esnasında, kırk biri yerde ve
üçü mayın gemileri tarafından tahrib
(Arkası sahife 2, 3, 4, 5 te)

AKDENİZDE

Hazin bir tören

Refah vapurunda şehit olan denizciler için

Dün, Kasımpaşada merasim yapıldı ve aziz
şehidlerimizin büyük hatıraları hürmetle anıldı

Dünkü merasimden İki intiba: Yukarıda erbaş Fazıl Darman kumandanlar ve kıt'alar önünde heyecanlı hitabesini
söylüyor, aşağıda aziz ve kahraman Türk çocuklarının hatırasına hürmeten denize çelenkler bırakılırken
(Yazısı 5 inci sahifemizde)

Askerî vaziyet

Suriye harekâtı

Suriyede
İngilizler
ilerleyor

Haleb ve Beyrut

Arapça ezan ve kamet aleyhtarları C. H. P. grupunda da yenildi

İnkılâba ihanet ve irticaa avdet debiyatı yapanlar akalliyette kaldılar

Halli gereken azametli meseleler...

Yazan: Selim Ragıp EMEÇ

Öğretmenler Milli Eğitim Bakanına dert yandılar

Avni Başman keyfi muamele devrinin artık kapanmış olduğunu söyledi

Halkevlerine İstanbul 235 bin lira verdi

1950 yılı tahsisatını C. H. P. seçtimden evvel tamamen çekmiş bulunuyor

Hiç yüzünden bir cinayet işlendi

Öğretmenler, İstanbul'da bir cinayetin işlendiği haberini öğrenince, bir araya gelerek, bir an önce soruşturmanın yapılmasını istiyorlar.

Bugünden itibaren ezanın arapça okunması serbesttir

Meclis dün Ceza Kanunundaki ceza hükmünü kaldırdı, Kanun Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edildi

Başbakanlık Vilayetlere telle tebligat yaptı

Ankara 16 (Türnal Muhabirlerinden) — Meclis bugün...

Cumhurbaşkanı gazetecileri kabul etti

Ankara 16 — Cumhurbaşkanlığı gazetecileri...

Diyanet İşlerinin muhtariyeti istenildi

Ankara 16 (Türk Ajansı) — Cumhurbaşkanı...

Tuzladaki jandarma dayığı

Tuzla 16 (Türnal Muhabirlerinden) — Tuzla'da...

C. H. P. bir parti daha doğuruyor

Ankara 16 (A.A.) — Dün bugünkü toplantısında...

İşçi Sigortaları Kurumu toplantısı

Ankara 16 (A.A.) — Dün bugünkü toplantısında...

İstanbul susuzluktan çektiği

Ankara 16 — Erzurum milletvekili...

Meclis'in büyük müessesesi olan Meclis'in Arapça ezan hakkındaki kararını bekleyen...

Geçtiğimiz cumartesi günü Ramazan ayının ilk gününde...

Omurtak'ın Amerikada tedavisi Mecliste konuşuldu

Bakan 70 — 80 bin liraya mal olan gayri kabili terazi...

İnanmanın renk farkları

Midhat Cemal KUNTAY — İnanmanın renk farkları...

Various small news items and advertisements on the left side of the page.

Various small news items and advertisements on the right side of the page.

MEMLEKET HABERLERI

Denizli kız san'at enstitüsü zengin bir sergi açtı

Egeli kızlarımızın eserleri büyük bir takdire mazhar oldu

Serginin bir kesse kapıda ve ensalı gibi başlı ve soğak atınmaz tepeden bakıldığında gözlerimizi büyüleyen sanatçıların eserleri büyük bir takdire mazhar oldu. Denizli (Huzar) — Denizli kız san'at enstitüsünün açtığı sergi, büyük ilgiyle karşılandı. Serginin bir kesse kapıda ve ensalı gibi başlı ve soğak atınmaz tepeden bakıldığında gözlerimizi büyüleyen sanatçıların eserleri büyük bir takdire mazhar oldu.

Mersin verem hastahanesinin temeli atıldı

Mersin — Mersin Verem Hastahanesi'nin temeli 15 Haziran günü saat 9 da atıldı. Verem Hastahanesi'nin temeli 15 Haziran günü saat 9 da atıldı. Verem Hastahanesi'nin temeli 15 Haziran günü saat 9 da atıldı.

Konya kız san'at okulunun sergisi

Konya (Huzar) — Konya kız san'at okulunun sergisi büyük ilgiyle karşılandı. Konya kız san'at okulunun sergisi büyük ilgiyle karşılandı.

Zimri yardım sevveler derneğinin gezisi

Zimri yardım sevveler derneğinin gezisi büyük ilgiyle karşılandı. Zimri yardım sevveler derneğinin gezisi büyük ilgiyle karşılandı.

Çaylıpınar arpa biçimini başlatıldı

Çaylıpınar arpa biçimini başlatıldı. Çaylıpınar arpa biçimini başlatıldı.

Rüşvet alan orman memurları

Sarıyer orman işletmesinde 7 memur adlıya suçlandı. Sarıyer orman işletmesinde 7 memur adlıya suçlandı.

Konya'da karşı ortasında bir cinayet işlendi

Konya (Huzar) — Konya'da karşı ortasında bir cinayet işlendi. Konya'da karşı ortasında bir cinayet işlendi.

Bir vuruşa gözünü kör etti

Bir vuruşa gözünü kör etti. Bir vuruşa gözünü kör etti.

Biga Gençlik kulübünün görüşleri

Biga Gençlik kulübünün görüşleri. Biga Gençlik kulübünün görüşleri.

Nazilli'de 120.000 dolar pamuk çıktığı

Nazilli'de 120.000 dolar pamuk çıktığı. Nazilli'de 120.000 dolar pamuk çıktığı.

17 Haziran - 1950 - Cumartesi		
YAKAR	EMAN	VAZELİ
13.35	13.40	13.45
13.50	13.55	14.00
14.05	14.10	14.15
14.20	14.25	14.30
14.35	14.40	14.45
14.50	14.55	15.00
15.05	15.10	15.15
15.20	15.25	15.30
15.35	15.40	15.45
15.50	15.55	16.00
16.05	16.10	16.15
16.20	16.25	16.30
16.35	16.40	16.45
16.50	16.55	17.00
17.05	17.10	17.15
17.20	17.25	17.30
17.35	17.40	17.45
17.50	17.55	18.00
18.05	18.10	18.15
18.20	18.25	18.30
18.35	18.40	18.45
18.50	18.55	19.00
19.05	19.10	19.15
19.20	19.25	19.30
19.35	19.40	19.45
19.50	19.55	20.00
20.05	20.10	20.15
20.20	20.25	20.30
20.35	20.40	20.45
20.50	20.55	21.00
21.05	21.10	21.15
21.20	21.25	21.30
21.35	21.40	21.45
21.50	21.55	22.00
22.05	22.10	22.15
22.20	22.25	22.30
22.35	22.40	22.45
22.50	22.55	23.00
23.05	23.10	23.15
23.20	23.25	23.30
23.35	23.40	23.45
23.50	23.55	24.00
24.05	24.10	24.15
24.20	24.25	24.30
24.35	24.40	24.45
24.50	24.55	25.00
25.05	25.10	25.15
25.20	25.25	25.30
25.35	25.40	25.45
25.50	25.55	26.00
26.05	26.10	26.15
26.20	26.25	26.30
26.35	26.40	26.45
26.50	26.55	27.00
27.05	27.10	27.15
27.20	27.25	27.30
27.35	27.40	27.45
27.50	27.55	28.00
28.05	28.10	28.15
28.20	28.25	28.30
28.35	28.40	28.45
28.50	28.55	29.00
29.05	29.10	29.15
29.20	29.25	29.30
29.35	29.40	29.45
29.50	29.55	30.00
30.05	30.10	30.15
30.20	30.25	30.30
30.35	30.40	30.45
30.50	30.55	31.00
31.05	31.10	31.15
31.20	31.25	31.30
31.35	31.40	31.45
31.50	31.55	32.00
32.05	32.10	32.15
32.20	32.25	32.30
32.35	32.40	32.45
32.50	32.55	33.00
33.05	33.10	33.15
33.20	33.25	33.30
33.35	33.40	33.45
33.50	33.55	34.00
34.05	34.10	34.15
34.20	34.25	34.30
34.35	34.40	34.45
34.50	34.55	35.00
35.05	35.10	35.15
35.20	35.25	35.30
35.35	35.40	35.45
35.50	35.55	36.00
36.05	36.10	36.15
36.20	36.25	36.30
36.35	36.40	36.45
36.50	36.55	37.00
37.05	37.10	37.15
37.20	37.25	37.30
37.35	37.40	37.45
37.50	37.55	38.00
38.05	38.10	38.15
38.20	38.25	38.30
38.35	38.40	38.45
38.50	38.55	39.00
39.05	39.10	39.15
39.20	39.25	39.30
39.35	39.40	39.45
39.50	39.55	40.00
40.05	40.10	40.15
40.20	40.25	40.30
40.35	40.40	40.45
40.50	40.55	41.00
41.05	41.10	41.15
41.20	41.25	41.30
41.35	41.40	41.45
41.50	41.55	42.00
42.05	42.10	42.15
42.20	42.25	42.30
42.35	42.40	42.45
42.50	42.55	43.00
43.05	43.10	43.15
43.20	43.25	43.30
43.35	43.40	43.45
43.50	43.55	44.00
44.05	44.10	44.15
44.20	44.25	44.30
44.35	44.40	44.45
44.50	44.55	45.00
45.05	45.10	45.15
45.20	45.25	45.30
45.35	45.40	45.45
45.50	45.55	46.00
46.05	46.10	46.15
46.20	46.25	46.30
46.35	46.40	46.45
46.50	46.55	47.00
47.05	47.10	47.15
47.20	47.25	47.30
47.35	47.40	47.45
47.50	47.55	48.00
48.05	48.10	48.15
48.20	48.25	48.30
48.35	48.40	48.45
48.50	48.55	49.00
49.05	49.10	49.15
49.20	49.25	49.30
49.35	49.40	49.45
49.50	49.55	50.00
50.05	50.10	50.15
50.20	50.25	50.30
50.35	50.40	50.45
50.50	50.55	51.00
51.05	51.10	51.15
51.20	51.25	51.30
51.35	51.40	51.45
51.50	51.55	52.00
52.05	52.10	52.15
52.20	52.25	52.30
52.35	52.40	52.45
52.50	52.55	53.00
53.05	53.10	53.15
53.20	53.25	53.30
53.35	53.40	53.45
53.50	53.55	54.00
54.05	54.10	54.15
54.20	54.25	54.30
54.35	54.40	54.45
54.50	54.55	55.00
55.05	55.10	55.15
55.20	55.25	55.30
55.35	55.40	55.45
55.50	55.55	56.00
56.05	56.10	56.15
56.20	56.25	56.30
56.35	56.40	56.45
56.50	56.55	57.00
57.05	57.10	57.15
57.20	57.25	57.30
57.35	57.40	57.45
57.50	57.55	58.00
58.05	58.10	58.15
58.20	58.25	58.30
58.35	58.40	58.45
58.50	58.55	59.00
59.05	59.10	59.15
59.20	59.25	59.30
59.35	59.40	59.45
59.50	59.55	60.00
60.05	60.10	60.15
60.20	60.25	60.30
60.35	60.40	60.45
60.50	60.55	61.00
61.05	61.10	61.15
61.20	61.25	61.30
61.35	61.40	61.45
61.50	61.55	62.00
62.05	62.10	62.15
62.20	62.25	62.30
62.35	62.40	62.45
62.50	62.55	63.00
63.05	63.10	63.15
63.20	63.25	63.30
63.35	63.40	63.45
63.50	63.55	64.00
64.05	64.10	64.15
64.20	64.25	64.30
64.35	64.40	64.45
64.50	64.55	65.00
65.05	65.10	65.15
65.20	65.25	65.30
65.35	65.40	65.45
65.50	65.55	66.00
66.05	66.10	66.15
66.20	66.25	66.30
66.35	66.40	66.45
66.50	66.55	67.00
67.05	67.10	67.15
67.20	67.25	67.30
67.35	67.40	67.45
67.50	67.55	68.00
68.05	68.10	68.15
68.20	68.25	68.30
68.35	68.40	68.45
68.50	68.55	69.00
69.05	69.10	69.15
69.20	69.25	69.30
69.35	69.40	69.45
69.50	69.55	70.00
70.05	70.10	70.15
70.20	70.25	70.30
70.35	70.40	70.45
70.50	70.55	71.00
71.05	71.10	71.15
71.20	71.25	71.30
71.35	71.40	71.45
71.50	71.55	72.00
72.05	72.10	72.15
72.20	72.25	72.30
72.35	72.40	72.45
72.50	72.55	73.00
73.05	73.10	73.15
73.20	73.25	73.30
73.35	73.40	73.45
73.50	73.55	74.00
74.05	74.10	74.15
74.20	74.25	74.30
74.35	74.40	74.45
74.50	74.55	75.00
75.05	75.10	75.15
75.20	75.25	75.30
75.35	75.40	75.45
75.50	75.55	76.00
76.05	76.10	76.15
76.20	76.25	76.30
76.35	76.40	76.45
76.50	76.55	77.00
77.05	77.10	77.15
77.20	77.25	77.30
77.35	77.40	77.45
77.50	77.55	78.00
78.05	78.10	78.15
78.20	78.25	78.30
78.35	78.40	78.45
78.50	78.55	79.00
79.05	79.10	79.15
79.20	79.25	79.30
79.35	79.40	79.45
79.50	79.55	80.00
80.05	80.10	80.15
80.20	80.25	80.30
80.35	80.40	80.45
80.50	80.55	81.00
81.05	81.10	81.15
81.20	81.25	81.30
81.35	81.40	81.45
81.50	81.55	82.00
82.05	82.10	82.15
82.20	82.25	82.30
82.35	82.40	82.45
82.50	82.55	83.00
83.05	83.10	83.15
83.20	83.25	83.30
83.35	83.40	83.45
83.50	83.55	84.00
84.05	84.10	84.15
84.20	84.25	84.30
84.35	84.40	84.45
84.50	84.55	85.00
85.05	85.10	85.15
85.20	85.25	85.30
85.35	85.40	85.45
85.50	85.55	86.00
86.05	86.10	86.15
86.20	86.25	86.30
86.35	86.40	86.45
86.50	86.55	87.00
87.05	87.10	87.15
87.20	87.25	87.30
87.35	87.40	87.45
87.50	87.55	88.00
88.05	88.10	88.15
88.20	88.25	88.30
88.35	88.40	88.45
88.50	88.55	89.00
89.05	89.10	89.15
89.20	89.25	89.30
89.35	89.40	89.45
89.50	89.55	90.00
90.05	90.10	90.15
90.20	90.25	90.30
90.35	90.40	90.45
90.50	90.55	91.00
91.0		

C. Kerim İncedayı

Bu sabaha karşı
vefat etti

Bir kaç gün evvel Ankarada ani bir karaciğer rahatsızlığı geçirdiğinden uçakla şehrimize getirilip Alman hastanesine yatırılmış olan C. H. P. II Sınop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı bu sabaha karşı vefat etmiştir. Merhumun cenazesi yarın kaldırılacaktır.

Cevdet Kerim İncedayı 1894 de doğmuştur. Harb Akademisinden mezun olup Millî Mücadeleye katılmıştır. Merhum C. H. P. nin en faal idareci ve liderlerinden biriymi. İstanbul parti müfettişliği ve Ulaştırma Bakanlığı vasıfelerini ifa etmiştir. Kendisi Büyük Millet Meclisinde yıllarca milletvekili olarak bulunmuş olup 1950 seçimlerinde de Sınoptan C. H. P. milletvekili olarak seçilmiştir. Kendisi C. H. P. genel yönetim kurulu üyesi bulunuyordu.

Merhuma Tanrıdan rahmet, kederli ailesine başsağlığı dileriz.

(29. Mayıs 1951, Akşam Gazetesinden)

